

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

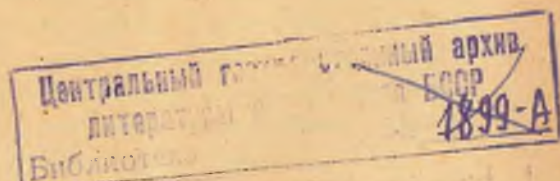
МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая
і грамадзка-політычная часопісь
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднаньня поэтаў і пісьменьнікаў
„Маладняк“

==== П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й ====
М. ЧАРОТА, М. ЗАРЭЦКАГА, АЛ. ДУДАРА

Год выданьня пяты

С ш ы т а к д з е в я т ы
В Е Р А С Е Н Ь

ВЫДАНИЕ ЦБ „МАЛАДНЯКА“
М Е Н С К — 1927

Васіль Каваль

Ліпы

I

Чорны, дрыжачы паравік, заскрыгаеўшы нутром, як зубамі—моцна і сіпла, ахутаў сябе брудным смалістым дымам—і раптам застанавіўся...

Вагоны ўсе былі халодныя, з разьбітымі вокнамі, залепленыя сьнегам, прапахшыя чадам. Галодным натоўпам, напёрабой сталі вылязаць людзі, на маленькую гарадскую станцыю. Яны моцна тупалі нагамі ў сыпучы сьнег, таўхамі адзін другога, з гаворкай буйнай, падобнай на лаянку, лезьлі ў дзьверы. Мужыкі з торбамі за плячыма, у абмерзлых лапцях, чырвонаармейцы ў востраверхіх шапках і з абсіверанымі тварамі, людзі ў пальтах з портфэлямі запоўнілі халодную станцыю цёплым парам свайго дыханьня, адчулі сябе вальгатней... А ў дзьвярох нехта стукаў прыкладам вінтоўкі ды ніяк ня мог адвесьці затвор азызлымі пальцамі...

І патроху ўсё заціхла—бо ў цішыні той быў супакой і адпачынак ад нуднай язды, назольлівых марозаў.

Агей Засекін,—у цяжкіх ботах, шынэлі ды шапцы чырвонаармейскай,—патупаўшы нагамі, падабраў пад сябе мяшок і сеў ды выцер твар ад пушынак сьнегу. Ён думаў ён, што едзе з фронту ў водпуск у сваё роднае сяло, дзе ў канцы сяла—шлях ліпавы, таму і завецца так—Ліпы. Думаў, бо ня быў у ім вось ўжо чацьверты год, пайшоўшы пры першым наборы чырвоных у армію васемнаццацігадовым хлапцом...

Агей закурў пахучай салдацкай махоркі. Пайшлі воблакі шызага дыму і разьлілася прыемная ў целе цяплынь. (Гэта махорка ня раз сагравала ў паходах і ў халадох, калі можна часам памерці ад нуды, можна скамянець ад марозу,—а тут разгоніш усё!).

Паравік на вуліцы засьвістаў яшчэ. Яшчэ далей павёз людзей. Шум паравоза, гоман, гаворкі наганялі дрымотную песню, некалі перажытую, хілілі Агея к трывожнаму сну. Людзі ўсе былі змораныя. Маладзіца з падвязанай у тры хусткі галавою нешта ціха гаворыць старому дзеду. Чырвонаармеец, проста на падлозе, соладка заснуў, раскінуўшы рукі. Неспакойны ў яго сон: вось пераходзіць ён сьнегавую гару, асьцярожна спускаецца па абрыву ўніз, і нападае на яго атрад чужых. Ня хочацца здавацца чужым, і кідаецца ён у бяздоньне, а потым—ускрыкнуў, азірнуўся і пачаў доўга часаць пад гразнай кашуляй.

— Жысьць ты мая—э-эх,—гаворыць дзед маладзіцы, прытопваючы лапцём.—Бязладзьдзе ды раз-зор!.. Э-эх.

Уздыхае дзед, а маладзіца падае думку:

— Скажы ты, дзядуля, ці не сканчэньне сьвету настае? Ні хлеба... ні солі... войны гэтыя прайшлі—чысьцюхенька разбурылі—датла.

— А можа сабе і так? Хіба-ж ты можаш разабраць што адзін—тое, другі—гэтае—і ўсё іначай...

Дзед, выняўшы з торбы сухую скарынку мёрзлага хлеба, стаў жаваць. Маладзіца глядзела ў вочы. Слухала нямудры сказ пра жыцьцё.

— У горад езьдзіў, знацца, езьдзіў за дзэвесьце вёрстаў. Сын там у мяне. Ну, ён—ого-о! Ня тое, як сказаць к прыкладу, живе...

Сумна Агею. І ад перажытага за некалькі дзён, і ад гаворкі. Даехаць-бы хутчэй да свайго сяла! Там бацькава хата, маладая сястра Наста і меншы брат Кірыла. А часы шпарка бягуць,—бягуць так, што не пасьпяваеш...

І дзень такі хмурны і цёмны.

Вецер на дварэ чуць пагульвае ды вясёла, заліхвацкі, як у п'яным карагодзе, круціць мяцеліцу.

Нечы звонкі голас рэжа вушы Агеевы:

— Агей, здаецца... ён самы!

Агей абярнуўся, ускочыў з месца.

— Дзядзька Карней, добрага здароўя!..

А Карней цісьне рукі, як мядзведзь, абымае, сьмяецца, і коле вачыма.

— Сынok ты мой, колькі гадоў цябе ня бачыў... Ну, і падрос-жа ты, не салодка мусіць жылося?..

— Ды ўсяго спрабаваў—на тое я і жыў, каб ўсё перанесці...

— То-то-ж яно—жыцьцё!.. У міг чалавека пераверне ды ўніз галавою і паставіць...

Перад Агеем тая-ж смая постаць Карнеева, як годы таму назад,—высокая, трохі згорбленая, з шырокай русай барадой.

Пераступае Карней з нагі на нагу.

— Ну, дык хадзі, Агейка, давязу цябе да двара,—няхай табе на здароўе! І як гэта мы сустрэліся? Пойдзем... Тут мой конь стаіць.

— А чаго прыяжджаў?

— Ды харчналог-жа привозіў. Застанавіў каня ды дай, думаю, зайду—пацягнула, ведаеш, нешта мяне, ці ня будзе тут сваіх людзей,—няхай табе на здароўе!..

Каторы раз суліць узрадаваны Карней здароўе аднасельцу і ўсё ня можа супакоіцца. Вясёласьць надышла. Адышлі ў бок і дні праезду, і дзед з маладзіцаю, і чырвонаармейцы, і цяжкія дні, што не давалі супакою...

— Н-но, мушаты! Калі-б на тваю галаву...—крыкнуў з радасьцю Карней на каня—на худога, кармлёнага трушанкай. Замахаў пугаю, прысьвіснуў. Затрусіў мушаты па гарадзкой вуліцы. Серабром пераліваецца сьнег. Шырокая сьпіна Карнеева закланіла дарогу. Агей даўно ведае Карнея вясёлым, сьмяшлівым дзядзькам.

— Мігам, Агеюшка, праляцім дванаццаць вёрстаў, як агнём спаліць! З радасьці і гаварыць ня ведаю што... ня сын ты мне, не з радні, сусед толькі, а сам ня ведаю—чаму?—ха-ха-хы-ы... н-но, мушаты!

Агей успомніў нешта вельмі прыгожае. І разам з Карнеем сьмяецца ўсім нутром... Гэта-ж у Карнея ёсьць дзяўчына—Маланьня. Даўно ня бачыў яе. А яна ўстала ў новым вобліку—з русымі косамі, стройная і пабацьку вясёлая. Праз туман некалькі гадоў чуецца яе ласкавы, прыцішаны голас:

— Агейка, не пакінеш мяне?

— Ну, навошта ты гаварыш аб гэтым? Хіба-ж я хоць словам намякнуў, што пакіну цябе, маю шызакрылую!

— Дык чаго ты злуешся—о, які нядобры!

— Прыгожая ты мая!..

А голас Карнея абрывае нітку.

— Агей!

— Што-о?

— Чаго занудзіўся так? От чалавек—вясёлым быў, а тады—на табе!—як адрэзаў...

Карней паварачваецца тварам, зьдзіўлена разводзіць рукамі. Агей вяжа ў галаве перажыткі мінулага. Хочацца яму распытацца пра ўсё гэта, ды ня ведае, як падыйсьці, каб віду не паказаць. А неспакойны Карней не дае падумаць.

— Ды не маўчы ты, не раўнуючы, як пень. Раскажы, дзе быў, што бачыў...

Былі войны... Былі паходы вялікія, нязможныя, па гурбах сьнегу, калі ўсё цела ледзянела, але пачуцьці былі гарачымі, тады дужа хацелася легчы на сыпучы сьнег і ляжаць так, адпачыць ды ізноў ісьці ды ісьці, пакуль ногі не надломяцца. Што там голад і холад, калі жаданьні ў людзей бязьмерныя? Хадзілі яны—гэта многа іх (тысячы тысяч)—і ў сыпеку гарачага лета па траве-мураве далёкіх чужых палёў, і ўвосень дажджлівую. І ўсе прапахлі яны чалавечым потам і дымам паравым. І сядзілі раны на целе... Хадзілі яны (тысячы тысяч) па гарах Уральскіх, па беразе мора паўночнага, па беларускіх лясах шумлівых і балотах... балотах ціністых... Хадзілі яны...

Былі вялікія паходы і бойкі. А чалавек жывы, чалавек з вераю—усё можа перанесьці, бо на тое ён і чалавек, на тое і кроў бурліва-гарачая, перанясе ўсё для таго, каб прыйсьці да сваёй мяжы!..

А Карней—вечны зямляроб-пахатнік—дзівіцца.

— Так, яно, сыноч, усяго людзі нацярапіліся, усё перанесьлі. Як падумаеш, дык вялікая ў людзей сіла ёсьць... А вось—не разумею я, за што людзі біліся? Ты гаворыш, што за рэвалюцыю. А хто яна такая?.. Прышла яна—ходарам усё захадзіла, сьвет перавярнуўся, а я мала што разумею. Роўнапраўе, знача, прышло і завуць мяне цяпер дзе-небудзь ня проста, а таварыш Карней Карпячонок,—а мне з гэтага мала карысьці!..

— Ды ня ў гэтым толькі справа.

— Можа сабе і так, але, як ні кажы,—зямлі больш трэба на тое мы—мужыкі—цэлы век сядзім ды калупаемся ў зямлі...

— Не адразу, дзядзька, усё робіцца, не здарма-ж мільёны людзей біліся і гінулі на франтах—за лепшае, за рэвалюцыю...

— От то-та-ж і яно—не здарма! Знача, прыдзем да нечага... І ў Карнея, як і вакол, галава ходарам ходзіць—бо думае чалавек.

Бяжыць мушаты, грывай памахвае; дарога бяжыць, бярозкі ў іней убраны—і ўсё радасна бяжыць сьледам.

— Раскажы ты, дзядзька Карней, пра сяло—ні словам ты не абмовіўся,—нецярапліва просіць Агей.

— Што табе сказаць?—абярнуўся Карней, пачасаў у барадзе і за вухам,—усё на сваім месцы стаіць... Некаторыя пабудавалі новыя хаты—гэта ў часы завірухі той, а ў другіх, як стаялі тыя, так і стаяць, ад ветру хістаюцца. У адных абрэзалі зямлю,—другім далі. Падпала і на маю долю, абы сіла ды здароўе, дзесяцінкі тры. За рэчкаю, на выжарах, думаюць пасёлак сабраць...

Агею зразумелы ўсе адценьні слоў Карнеевых: як ні цяжка, але сяло ідзе наперад, а чалавек вось цягнецца некуды, як у прыцемку, шчупае рукамі ды ідзе.

Дзядзька гаворыць асьцярожна пра бацькоў Агеевых, заглядаючы ў твар і ўсё сыпле словамі:

— Замуж Насту выдалі ў суседнюю вёску. Не хацела яна, дужа не хацела, ды бацька твой упарты чалавек—усё на свой капыл перавярне... прыедзеш ты—сам узнаеш, на ўсё паглядзіш... Н-но, мушаты, прыедзеш, задам я табе сянца, а то дык і з аўсом зьмяшаю... Н-но, весялей!..

Зусім цёмна. Змрок атуліў зямляныя прасторы. А сьнег па зямлі белы. Тонуць Агеевы думы ў змрочна-сьнегавых прасторах.

— Ліпы!—кажа Карней, тармошачы думы.

Ад гэтага ціха і радасна. Карнею таксама. Гаварыць яму цяпер хочацца.

— Цёплы ўжо запалілі ў хатах. Вось, знача, царква, валіцца яна, дапамогі просіць поп, ды ніхто з сяльчан і ня думае аб гэтым, бо каму яно трэба:—схадзіць у царкву—сходзіць, а лішніх грошай няма. А іншыя і без царквы, прывыклі... Тут хата Нікандры—гуляць любіць чалавек, п'янстваваць, і ўсё ў яго ідзе ня ўлад. А тут Сыцяпан Гаравы, верхаводам у нас. З год, як прыехаў з гораду, на нейкім заводзе

быў. І ў яго няўлад, бо ня можа прытарпавацца к сялянскаму абыходу; чалавек з сілы выбіваецца, новы чалавек, разумны. У Сідаравай хаце супрадкі. Дзеўкі збіраюцца, песню якую сьпяюць. Усё час весялей пройдзе. Птр-ру! Вось і хата твайго бацькі. Змарыўся, мусіць, здорава—нялёгка дарога!

У Агея сэрца мацней забілася. На вуліцы запахла прэлым сьнегам ды спакойнай цішынёю. Карней ходзіць і хлопае зморанага каня па хрестках...

— А можа-б, Агей, ка мне зайшоў: па чарцы-б выпілі, усё цяплей. Я то сам кінуў піць, ну, а як...

— Ня варта, дзядзька, прыду я к табе заўтра, тады і пачастуеш.

— Няхай сабе і так,—згадзіўся Карней.—Адпачывай на здароўе. А я скажу сваім: прыехаў—так і так—Агей Ніканаў... Усяго добрага!

У асьвечанае вакно хаты відаць было: брат Кірыла плёў лапці, бацька стаяў, пачосваючы сьпіну, на сьцяне капціла газьніца.

На сяле сонна забрахаў сабака.

Дзеўкі-супрадніцы засьпявалі песню. Яна ў находах забывалася, а зараз ажыла:

Ой, ды ў по-олі, ў по-олі, да-арожухна-а,

Ой ды да-арожухна шырока-ая-а...

Агей спазнаў Маланьнін голас; ён пяшчотна забіраўся ў душу, варушыў нізкі дум, падобных на зелень вясновую, на раньне ў пару сенакосную...

Ізноў—завеі, паходы, сьнягі, вясна, сяло—і захацелася моцна заснуць—у пахучым сене ці на скрыпучых бацькавых палацах.

II

Сяло Ліпы—на прыгорку са зьбітымі ў кучу хатамі, абы-як пастаўленымі пунямі, хлявамі паабাপал хат. Агей, прайшоўшы па вуліцы, прыкмеціў, што побач з разбуранымі хатамі стаяць новыя-пяцісьценкі.

„Як пасьля пажараў!“—падумаў Агей Засекін.

Хата яго бацькі старая, дзьве пуні прытуліліся, вароты скрыўленыя.

Нікан—нізкі ды крэпкаваты мужык, з проседзьдзю ў рыжаватай барадзе, седзячы на лаўцы, зараз-жа павёў гаворку:

пачаў скардзіцца на жыцьцё, на старасьць, на цяперашні час. З яго слоў Агей выводзіў, што ня было нейкай шчырасьці ў словах, проста хацелася пажалкавацца, адкінуўшы ўсё і не знайшоўшы нічога добрага. Ён і ўперад рабіў так. Але тады бацька хадзіў цвёрда па зямлі, часта хваліўся сваёй сілаю, спорнасьцю ў працы, хоць багатым ён і ня быў—быў дужым мужыком. А цяпер жаліўся на нейкую хваробу ў грудзёх, што яшчэ з восені прывязалася.

— Ліхалецьце нейкае настала,—гаварыў Нікан, моршчыў лоб, шчыпаў бараду.—Хлеба недахоп, корму... зямлі мала...

„Зямлі мала!“—думаў Агей.

І ўяўляў ранейшага бацьку. Нікан не адзін раз судзіўся з-за зямлі з суседзямі, нават ішоў супроць земскага, за кавалак зямлі чуць не да сьмерці біўся. Капейка да капейкі скла-даў грошы, хаваючы пра чорны дзень; усё гэта хаваў у старую замусоленую кніжку, зачыкаў у стары сундук і кожны месяц пералічваў іх. А калі адзін раз ня ўгледзеў ды забыўся на вакне новенькі рубель—меншы сын забраў сабе,—Нікан біў яго і вышаў з хаты, пакуль не адышло сэрца.

— Ці доўга будзе цягнуцца гэта калатніна?—дапытваўся Нікан. А Агей ня ведаў, што яму адказаць, бо ўсё роўна, што-б ні сказаў, Нікан не паверыў-бы, перавярнуў-бы гутарку на другі бок. І ён гаварыў, што ўсё сора скончыцца, што жыцьцё пойдзе іначай.

Агей аглядаў хату: падога пачала падгніваць, столь за-копчана ад чаду, у шыбы вакон павявае вецер; на лаўцы—мяшок нямеленага збожжа, а на паліцы—парваны хамут.

Нікан ня мог адарвацца ад зямлі.

— Сілы няма!.. Ідзе гэтая сіла невядома куды—у зямлю ці што?

Ён зусім прырос к зямлі. У яго чорныя сагнутыя пальцы, нячэсаная барада і ад сярмягі яго моцна пахне зямлёй—сапраўднай восенскай зямлёй, прапахшай гнілым зельлем, ба-боўнікам, палыном.

— Прыбавілі гэты кавалак зямлі, а працаваць на ёй няма сілы. Раз-зор цэлы!.. Тут і налогі на цябе—і чаго толькі хочаш...

— Быў час такі трывожны,—стараўся апраўдаць Агей.—Унялося ўсё—будзе другое...

— Што там будзе ды будзе? Тут абы жыцьцё было.. ядры яго...

Нікан уздыхнуў.

— Арывон вясною падзяліўся, не захацеў разам жыць. Жонка ўсё баламуціла, сварку заводзіла. Т-так... Ну, дык ці зусім прышоў?

— Ня ведаю. Можа яшчэ прыдзецца ісьці...

— Ну, ты гэта кінь!—пакрыўдзіўся бацька,—тут абы ўзьбіцца на гаспадарку, на другога каня, карову купіць, на ногі каб устаць...

Тады ў Агея ўзьнікла вялікае жаданьне—пацягнула і яго да зямлі, захацелася з усёй мужычай упартасьцю ў адзін міг падняць бацькаву гаспадарку, перамагчы ўсю бацькаўскую няздольнасьць.

Нікан гаварыў роўным старым голасам, словы яго грубаватыя перасыпаліся, як каменне ў пустой кадушцы. Казаў аб тым, колькі засеяў жыта, колькі сабраў бульбы—і ўсюды выходзіла ў яго ня так. Агею здавалася, што бацька імкнуўся ў словах некаторае паменшыць, паказаць не ў такім вобліку, як ёсьць.

А Нікан усё гаварыў:

— Бабы няма ў хаце. Насту аддаў замуж за добрага чалавека; живуць, здэцца, хораша, у ладу—дай бог усяго добрага.

Нікан загуменьнем падыходзіў да таго, што Агею патрэбна жаніцца, гэта значыць: прывесці ў хату бабу—жняю, гаспадыню. Агей дзе-небудзь прырэчыў. Тады Нікан злаваўся няпрыкметна: у яго сціскаліся губы, нэрвова закручваў на палец бараду.

Агей не паверыў таму, што Наста жыве добра. А ў словах бацькавых скразіла нявер'е ў сына.

— Перамяніўся ты зусім!—адрэзаў раптам Нікан і нездаволена забарабаніў па сталу пальцамі.

— Гады, бацька, могуць і не такога, як я, перавярнуць.

Аб гэтым яму сказаў і Карней, значыць: ён зусім перамяніўся, стаў іншым чалавекам. Ці мо' шырэй далі адчыніліся?

І бацька к сыну адчуў нейкую варожасьць—ад таго, што сын ходзіць па зямлі ня так, ад таго, што Агей з большым

узьлётам пачуцьцяў; няма нічога бацькавага—цень засталася толькі...

Тады Нікан узлез на печ ды закрыўся старым кажухом; усё ляжаў дагары, быццам разьлічваў што. У яго была прывычка гаварыць сам з сабою. Словы глухія, ціхія адрыўкамі ляталі:

— Ліха яго возьме... Так яно—так... а можа і ня так?

Потым яшчэ загаварыў з печы аб непарадках: от мужыкі некуды цягнуцца, самі ня ведаючы куды, усё к новаму нечаму.

А што будзе? Што прыдзе? Якое ліха? Для Агея словы цягнуліся шэрымі, золкімі, наганялі дрымоту. Тады ён, гледзячы на вуліцу, дзе разгульвала мяцеліца ды белым насыцілам лажылася вобзем,—успамінаў чамусьці акопы, паряхавы дым, гарматныя выбухі, і тады балела рана ў левым баку. Ён ўсё спляталася ў нудлівы беспакойны сон. Яму—здараваму, шырокаплечаму, з моцнымі, як абцугі, мужычымі рукамі,—хацелася, каб хто-небудзь сказаў ласкавае слова, прыцішана пагаварыў словамі маці...

І цяпер шкода было, што няма маці—простой, ласкавай. А памерла яна даўно, у зімовы дзень, уначы, калі ў коміне вецер плакаў. Бацька тады п'янстваваў у карчме, ня думаў зусім аб ёй—хворай. Прышоўшы да хаты, ён доўга стаяў, аслупянеўшы, з шклянымі вачыма, потым пагладзіў халодную жончыну руку—і заплакаў. Ён ўсё тады заплакалі. Бацька жаліўся на свой лёс—на жыццё і, здавалася, усплыло ў той момант к грубаватаму чалавеку непамернае каханьне к пакутніцы-жонцы і маці...

А тады жыццё пайшло сваім чарадом—жорсткае, крыўднае, з малымі радасьцямі...

Кірыла ездзіў у лес: прывёз сырога бярэзьніку з ельнікам. Нікан злез з печы і, накінуўшы кажух, хадзіў па двару. За нешта між Ніканам і Кірылам завязалася лаянка. Нікан крычаў і мацюгаўся на ўвесь двор, называў сына лежабокам. Агей заступіўся. Бацька, пакрыўдзіўшыся, больш ня злазіў з печы і не варочаўся пад кажухом—спаў ці драмаў?..

Кірыла—тонкі, высокі, белакуры—шаснаццацігадовы хлапец, бойкі. З раньня ён чысьціў бульбу, сек дровы, паліў у печы і ўпраўляўся з гэтым рупна.

— Вучышся?—запытаўся Агей.

— Не!..—нездаволена паморшчыўся Кірыла.—Бацька ня хоча. Няма, кажа, з навукі гэтай ніякай карысьці..

— А ты бацьку ня слухай у гэтым... Ён ня ведае...

— Ды я кніжкі чытаю... люблю... у настаўніка бяру іх...

— Ну, і ўчыся!—параіў брат...

Пасьля поўдня Агей сядзеў на лаўцы, гледзячы ў вакно, а за вакном—сьнег чысты і ў садзе іней ды моразь... Прышла брата наведаць Наста. Лапці яе ў сьнягу, галава павязана цёплай хусткаю, твар белы, бяз чырвані ды з жаўцізнаю пад вачмі. Агей чужо спазнаў яе. Помніў дзяўчынай чырвонай, з зіркімі вачыма. Брат узрадаваўся, а на вачох Насьціных—сініх і глыбокіх—паказаліся сьлёзы. Тады засьмяяўся Агей, сеў побач з ёю, а Наста, нібы-то сарамліва, змахнула сьлёзы хусткаю, і твар стаў спакойным, павольным, толькі ў глыбокіх вочах сьвяціўся дзявочы сум аб страце нечага вельмі дарагога. Агей прыкмеціў, што ў сініх вочах сястры няма былой спрытнасьці, а вось застыла адна думка, і здаецца, ніхто яе не разгоніць. Ад поглядаў братавых у Насты зьявілася лёгка ўсьмешка, сястра пачала распытваць пра нязначныя здарэньні, як прыехаў, ці назаўсёды...

— А табе як живецца?

Пасьля запытаньня, Наста зірнула ў вочы брату, падумала: „расказаць яму ці мо' ня варта?“

Нікан храпеў на печы.

— Ня ведала я добра яго,—гаварыла Наста.—Бацька загадаў мне: „ідзі, кажа, дакуль ты будзеш сядзець у дзеўках, добры чалавек знайшоўся—і ідзі...“ Ня ведала я нічога—не магла прарэчыць бацьку...

Бацька расплюшчыў вочы ды стаў прыслухоўвацца да гаворкі.

— Пажыла гэта я з ім,—ужо шэптам гаварыла Наста,—усяго нацяпелася, прадай замардавалі, а выйдзеш у сьвяты дзень пагуляць к маладзіцам ці к дзеўкам—сварку падымае, б'е...

Дзёве буйных сьлязы скаціліся па шчоках Насьціных, па шчоках пакутна-дзявочых, праточаных журбою.

— ...Ты, кажа, ходзіш к хлопцам гуляць... ня любіш мяне... А сам слова ласкавага не сказаў ніколі...

І жанчыне—маладой, змучанай—хацелася ласкі гэтай чалавечай, незапляменай брудам людзкіх пачуцьцяў.

— Вось і жыві тут.

Агей са спачуваньнем спытаў:

— А ты бацьку не казалася пра гэта?

— Што-ж яму сказаць? Не паверыць ён мне... ды і сам нічога ня зробіць.

— Ты, Наста, не гаруй,—суцяшаў брат,—цяжка табе, прыходзь ды і жыві...

— Як гэта?—спужалася Наста.—Пакінуць яго, а самой прыйсьці?

— Кінь ды і прыходзь... Мы пражывем...

— А вянчаліся-ж мы... Ад сарому па вуліцы ня пройдзеш... Усе людзі будуць...

— Ты не глядзі на гэта. Цяпер новы сьвет стаў, ува ўсе закавулі прышоў ён, а ў вас няма... гэтага сьвету...

Агей стараўся падабраць такія простыя словы, каб ускалыхнулі яны сястру, каб сама яна праўду ў іх адчула. Брат аблакаціўся на стол ды гаварыў аб тым сьвеце, якога ня ўгледзела Наста. Сястра ня ўсё разумела; бачыла спагаду братнюю і ад гэтага лёгка было, і яшчэ падабаліся ёй простыя і шчырыя братнія словы.

Тады перад Настай праходзіла жыцьцё.

Любіць нялюбімага горш за ўсё. А на сяле быў хлопец Сёмка і Наста гуляла з ім. Нікан ня любіў Сёмку за тое, што бедна з бацькам жывуць, што ня могуць яны выбіцца на свой шлях-дарогу. І калі прышлі сваты, мала знаёмыя людзі, бацька, бяз ведама Насты, выпіў гарэлку, заручыў яе. Тады Наста павінна была ісьці ў чужую хату. У той вечар вышла на шнур, дзе часта гулялі з Сёмкай,—і плакала горка дзявочымі сьлязамі, павіснуўшы на прасьле. Гора такое ў першы раз, ісьці невядома куды ў чужыя людзі, пражыць век з нялюбім, няласкавым—ох, цяжкі ты лёс—доля пакутная!.. І Наста стаяла так, абапёршыся, вільготнымі вачамі гледзячы ў шыр палёў, вецер валасы раскідаў па плечах, расплёў касу русую, у той вечар няўдала заплеченую... А трава пад прасламі расла густая і зялёная, і яшчэ сонца заходзіла за Ліпамі ды гармонік граў на сяле—нудліва і весела. Вечар у вільготным тумане памёр ужо, а Сёмка яшчэ ня прыходзіў. Можна даведаўся аб гэтым, дык сэрца балела, а можна так чаму ня прышоў, а можна..

толькі ўсё ня было. Вярнуўшыся ў хату, ноч праплакала. Але ня пойдзеш-жа ты супроць бацькі і ўсяго сьвету!

А ўзімку шэрыя, сумныя дні...

І ўспамінаюцца Насьце грубыя абыймы мужа, зьвярыныя ласкі яго. А брат добры, сучэшны: „Прыходзь ды і жыў, кажа, у крыўду нікому ня дам...”

Брат з сястрою ідуць па полі. (Агей захацеў правесыць Насту да хаты). Сьцямнела... На сьнегавым прасторы вецер уздымае пух, кружыць яго па дарозе і па гурбах. Агей апавядае пра сваё жыцьцё...

Жыцьцё бяжыць у даль так, што не дагнаць яго, не перагнаць... А ўсё-ж-ткі чалавек жыве. А раз гэтак: павінен гнацца за жыцьцём угрунь, адстанеш—не чалавек ты! Утроенай, учацьвяронай сілай бяжы за жыцьцём!..

І Агей Засекін прышоў з крамянёвым пачуцьцем да жыцьця—шырокага і разгоннага...

Сястра маўчала. Агей гаварыў.

Па небу паўзьлі хмары...

III

На гумнішчы, старым і крытым толькі на палову, якое належала двум гаспадарам і Нікану, яшчэ стаяла заваяная сьнегам капа жыта, што не пасьпелі абмалаціць увосень...

Хлеба к таму часу ня было. У пахмурны дзень з раньня сушылі на асці, потым на другі дзень малацілі. Агей даўно ня трымаў цэпа ў руках. А ўзяўшы яго ў рукі, адчуў сілу даўнейшую. У два цапы з Кірылам лоўка хадзілі па постаці, абмалачваючы дарагое зерне. Бацька крахцеў, згорбіўшыся з вілкамі, ператрушваў салому.

— От хлеба няма!—сказаў Нікан.—Не рахуба гэта...

Агей сам чуў,—няма хлеба—не гаспадар ты!

Гэта было цяжка думаць і адчуваць—трэ́ было з усёй напружанасьцю знайсці нешта, ня так пражыць, знайсці выйсьце...

А бацька гаварыў:

— Мужычы хлеб горкі ды потны...

Тады яшчэ ядраней стукаў Агееў цэп, чуць не прабіваў ток. І ў тахт гэтага сьнавалі думы аб здабычы хлеба.

Кастрывы пыл забіраўся пад кашулю, пакрываў твар, ад марозу халадзелі рукі. Так да вечара змалацілі капку жыта...

Была субота, і на старой званіцы, як у разьбіты чыгун, некалькі разоў празванілі. У суседавай хаце заплакала дзіцё, заенчыла, паднялася лаянка і плач жанчыны... З гармонікам цераз плячо ішоў па вуліцы гарманіст; грудам хлопцы з прыпевам ішлі ў канец сяла, а ўперадзе дзяўчаты—са сьмехам і выкрыкамі, уцякаючы ад абдымкаў хлапцоў.

— Э-эх-мма д' ты ка-алінушка-а...—зацягваў адзін голас.

— Ка-алінушка-а—э-э-эх!—падцягвалі другія.

Як больш сьцямнела, Агей адзеў сваю шинэль і пайшоў на вачоркі. Макеева хата гримела ад скокаў. Гарманісты ківаўся ў бокі ды прытопваў нагамі. Спачатку нічога ня можна было разгледзець: усё мітусілася ў скоках. Хлопцы з дзяўчатамі, потныя, выціраліся хусьцінкамі...

— Во працаваліся, як асець змалаціўшы,—пажартаваў нехта.

— Ды другі на працу так ня здатны, як на гэтыя скокі: гы-гы-гы...

— Ды гэта навука невялікая, абы ногі хадзілі...

— Твае ногі нябось не разыйдуцца!—нехта зачэпіў старога.

— Што ты мне гаворыш? Дай чарку выпіць, тады паглядзім, хто каго абгоніць...

— Зялёную грай!—загадаў віхрасты хлапец.

— Ня слухай яго... вальц-сьлёзы сыграй нам... Э-эх, разьлюлі-малінушка!..

Стары Макей ляжаў на печы, пыхцеў піпкаю і, пазіраючы ўніз, перакідваўся словамі з некаторымі мужчынамі. Дзяўчаты стаялі грудам ля полу, сядзелі з хлапцамі. Агей завёў гутарку з мужчынамі, але гаварыць было цяжка, бо ад тупаньня ног і выкрыкаў нічога ня было чуць... Расчырванеўшыся, сядзела на палу Маланьня ў белай хусьцінцы. Агей падышоў і сеў побач. Маланьня ўстрапянулася, і твар заліла яшчэ большая чырвань.

Агей узяў за яе руку, гарачую, і нібы-та насьмешліва спытаў:

— А можа забылася пра мяне?

Маланьня яшчэ бліжэй прытулілася.

— Што ты, Агейка? Я ўсё толькі і думала аб табе. А цяпер я рада... так, што ты тут, што мы разам...

Лёгка і добра адчуваць цяплынь рукі любімай, слухаць як цячэ і б'ецца маладая кроў...

Позна ўвечары ішлі яны па вуліцы. Разаслалася цемень, а з яе асабліва вылучаўся сьнег—белы такі ды бліскучы.. Агей Засекін думаў:

„Тры гады—ня шутка!“ Так перавярнулі суздром і я—праўду бацька сказаў—стаў зусім ня той...

У Маланьні жыцьцё было ціхае, штодзеннае, цякло яно. Як вада ў рэчцы, нішто не бунтавала яго, не калыхала буйных пачуцьцяў.

— Толькі шкадавала я... гаравала, што няма цябе, мой даражэнькі... любі!—гаварыла запінаючыся і скарагаворкаю Маланьня.

... На другі дзень была нядзеля...

Драбла бомкалі званы. Некалькі старых ішлі ў царкву,—яны лічылі сваім абавязкам кожны раз пабыць там. Нікан ня любіў хадзіць: ён лепш у сьвяты дзень спаў на печы ці заходзіў да каго-небудзь з суседзяў; адзін раз у год хадзіў да споведзі, дзе расказваў папу дробныя, няважныя зьявы з свайго жыцьця. Устаючы рана, мыўся, пырскаў сабе на твар і хрысьціўся на цёмны абраз, засіджаны мухамі, дзе няможна было разгледзець твару сьвятога...

Калі Агей устаў з палаццяў, памыўся і стаў збірацца выйсці, Нікан пакрыўдзіўся.

— Хоць-бы ты лоб перахрысьціў!—сказаў ён і адварнуўся.

Агей паглядзеў прытна на бацьку.

— Я не маленькі... Ведаю, як трэба...

— Ведаеш?

— Ведаю.

— Ну, ото і добра... Разумныя які. Яму ўжо і бацька ніпачым, законаў ня пісана яму. Пажывеце вы яшчэ, праведаеце сьвет, як гэта...

Агей хлопнуў дзвярыма ды вышаў. Нікан глянуў іскося ды паківаў галавою.

Сын падумаў, што бацька-ж ня любіць сам хадзіць у царкву, толькі з дзяцінства пісаны былі яму законы, за мяжу якіх ня меў права пераступіць...

Тое-ж самае было і з Кірылам.

— Што ты—бога ў кішэнь схаваў,—зразу накінуўся бацька,—шэльма ты!.. Толькі ўстаў, дык за кніжку ўзяўся... А-ах, растак тваю...

— Бога няма!—бухнуў Кірыла.

— А дзе ён дзеўся, га-а? Быў—і няма!—грозна запытаўся бацька, стаўшы перад сынам.

Постаць бацькава—яшчэ моцная, сьціснуты кулак—кастлявы, жоўты.

— Ды ня было яго зусім,—спакойна адказаў Кірыла.

— Як гэта так?

— Усе так гавораць разумныя людзі, нават у кніжках пішуць...

Нікан абурана вырваў кніжку з рук, кінуў яе к парогу ды топнуў нагою. Кірыла выпрастаўся перад бацькам, злосна глянуў у вочы; ён ростам з бацьку, вёрткі—і закрычаў:

— Біць думаеш, га-а? Я ня дамся!..

Нешта кальнула ў грудзі Нікану. Вышаўшы з хаты, плюнуў і расьцёр нагою. Яму стала цяжка на сэрцы і сумна—не ад таго, што яны маюць свае законы, а што з усім гэтым забылі яны сілу бацькаву над сабою. Ён здавалася, каб сыны не супярэчылі яму, ён слова-б не сказаў, бо ўсё-ж-ткі ведае—новы настаў сьвет, другі, а ў ім ходзіць Нікан і блытаецца...

А Кірыла падняў кніжку і стаў нанова чытаць, старанна водзячы вачыма па лістох.

— Што ты чытаеш, Кірыла?—абтрасаючы сьнег ад бо-таў, запытаў Агей.

— Політграмату.

— А ты разумееш што?

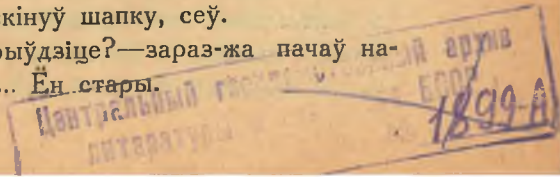
— Тут проста... А калі што ня так—запытаюся ў настаўніка—той усё ведае...

— Гэта добра, калі разумееш. Маладчына ты!—пахваліў брат,—будзеш можа далей вучыцца... Я вось прайшоў жыцьцё не навукаю, а практыкай—усё перажыў...

Кірыла расказваў, як некалькі іх чалавек збіраюцца к настаўніку, чытаюць кніжкі і думаюць скласьці ячэйку...

У хату ўваліўся Арывон—аброслы рыжаватай барадою, сутулы,—прывітаўся з братам, скінуў шапку, сеў.

— Што гэта вы бацьку крыўдаіце?—зараз-жа пачаў настаўляць братоў.—Так няможна... Ён стары.

— Ды ніхто ня крыўдзіў яго...

— А ён прышоў і жаліўся суседзям... Ну, як пражывае Агей? Ці намнога прыехаў?—а гаворачы, усё пашчыпва бараду.

Арывон гаварыў глухавата, роўна, спакойна. Быў уж сталым гаспадаром пасля падзелу з бацькам, меў добрую гаспадарку, двое коняў ды чэцьвера дзяцей.

— Некалі з вамі сядзець... Пайду!

І пайшоў за дзверы, шырока сігаючы, прыдзіскаючы падлогу мокрымі лапцямі, а брат услед яму ўспомніў, як ня любіў ён бацькі. Звычайна з гаспадарчай дробязі пачыналі яны спрэчкі, потым пераходзілі на лаянку, і ўсё гэта выходзіла з-за таго, што сын і бацька былі ўпарты, сходны між сабою натурамі, бо ніводзін не хацеў уступіць ні кроку ў сваіх пачуццях...

На вуліцы дробная мяцеліца мітульгою папырхвала, шчыбіла ядраным марозам. Людзі хадзілі захутаныя ў шубы, у каўчухі. У Агея ад чаду балела галава, бо палілі печ сырыя дрывамі. Несьвядома ён завярнуў за ваколіцу. Малады лебачуць-чуць шумеў абеленымі шапкамі вяршынь. На сьнягу відны сьляды заячых лап, птушыных ног, і чамусьці кружылася дзірка варона. Агей Засекін думаў усё, што вось трэба рабіць яму нешта, ды ня можа зараз прыступіцца... Як вецер перастаў, стала зусім ціха, а на небе зьбіраліся ў адну кудзелу хлоп'я хмараў. Невядома чаму, Агей ўспомніў. Рэзалі тут калісьці лес, пад елку зьнячэўку папаў аднаселец Яўхім. Быў Яўхім той мужык трохі кульгавы, нязвычайна вясёлы. І Агей здзівіла яго сьмерць. Скрывіўшы твар ад нявыноснай болячкі, Яўхім прахрыпеў: „Прыдайце, браткі, сьмерці—усё роўна я выжыву!“ Але мужыкі ўсклалі яго на сані, пакуль давязьлі да сяла—ён ужо памёр. Чаму гэтая праява ўспомнілася, Агей ведаў, бо паўзлы ў галаву розныя думы...

На вуліцы, ля варот сваёй хаты, стаяў Карней. Ён пачаў Агея ў хату пагаманіць.

У хаце стол, накрыты вузорным абрусом, чыстая падлога з чалесьнікаў печы смачна пахне недаваранай страваю. У сьвятлоючнай адзежы, з істужкамі ў косах сядзіць на лаўцы Маланька Агею чамусьці стала весела.

— Ну, і прыбралася-ж ты сягоньня—сказаў ён,—і яшчэ прыгажэй стала.

Маланька іскоса любоўна паглядала.

— Дзявочыя косы ды сінія вочы, многа агню ў вас!

— Добры дзень!—пераступіў парог Сьцяпан Гаравы.

У парозе абтрос ногі, паправіў кажух ды скінуў аблаву вухую шапку. Раптам, узрадаваўся Агею, загаварыў моцна, стаў распытваць пра ўсё, потым зьвярнуў пра непарадкі на сяле, стаў ганьбіць некаторых мужыкоў, якія не разумеюць таго, што зараз ёсць.

— От людзі жывуць,—загаварыў ён,—кожны капошыцца ў сваім куту, ня бачыць—і ня хоча бачыць ломкі старага...

— Адкуль-жа ён мог убачыць, калі толькі што выходзім на новы шлях?

А Сьцяпан гаварыў, не застаўліваючыся:

— Ём давай што-небудзь сапраўднае,—тады яны павераць, а ўсяго гэтага пакуль нямажна даць,—таму і ня вераць часам табе.

Карней стаў пасярод хаты, разьвёў рукамі:

— Ды вось, браткі, усё зямля гэта. Без яе мы не абойдземся. Не адарвешся ад яе. Цісьне, знацца, яна цябе. Каб у мяне, к прыкладу, была дастача ва ўсім—распахай-бы я слаўна поле, засеяў, ды і жыві на здароўе, песьні прыпяваючы, а так...

— Жыві ды ўмеючы!—падцьвердзіў Сьцяпан Гаравы, а Карней пачасаў карак і сказаў:

— То-то-ж і яно... круцішся, як у коле...

Агей бачыў, што вось Карней умее ўсё-ж ткі жыць, ён можа праверыць сябе, перадумаць можа факты жыцця і часам правільна падыйсьці да ўсяго.

Карней вышаў на двор. А Сьцяпан усхвалявана сказаў:

— Людзі, таварыш, хочуць жыць... Шруб толькі шкодзіць... Вось павярнуць-бы добра гэты шруб, тады ня тое...

Ён казаў аб тым, каб вёску ўскружыць нека, падняць на ногі, і тады ўсё-б пайшло іначай...

Карней прынёс бутэльку самагону. Перш не хацелі саціцца, Карней падмігнуў вокам. Калі выпілі, у галаве ціха зашумела ды праз ваконныя шыбы вецер сьвістаў чуць, але

было гарача. З вуліцы, з марознага паветра чулася п'яная песня. Агей усё прыглядаўся да Маланьні. Яна сядзела ля вакна, пазірала—як бялеў сьнег ды старая ліпа пад бацькавым вакном была пабелена, як сьвечкамі, у іней. І чым далей, тым больш падабалася яна: вочы—агні сінія, доўгія косы, тонкі дзявочы стан. Галава была перапоўнена гэтымі думамі ды трохі кружылася...

— Браткі вы мае,—абярнуўся разам Карней,—вось, живу я..

— І я живу!—падцьвердзіў Сьцяпан,—усе мы жывем!..

Чамусьці Сьцяпан Гаравы пачаў гаварыць вельмі моцна размахваючы правай рукой:

— Усе ведаеце, як живу... Да 17 году быў на заводзе... так... перамены пайшлі... бойкі... З вінтоўкай хадзіў, чуць не на ўсіх франтах пабываў. Сюды прышоў. І тут нелады. Сум на мне стала—ня прывык я да зямлі, бо адно ў мяне было—лепшым качагарам быў...

— Каму што!—уставіў слова Карней.

— Я прывык да заводу. Там—шум, грохат. А тут, выйду я на поле—цішыня глушыць мяне.

Агей разумеў няшчасьце Сьцяпана, бо ён біўся, як рыба аб лёд, не знаходзіў свайго...

— К зямлі не магу прывыкнуць, не магу... І не таму што праца цяжэй—не: ня зросься я з тым...

— А ты вось знайдзі сілу такую,—сказаў Агей,—сілы ў чалавека многа. Захаці—ды зрабі, каб стала на тваім...

— Вось яно... —дадаў Карней.

А Сьцяпан, прыгладжваючы чорныя валасы (з цыганскім абліччам), казаў спакойней.

— Пажыву яшчэ год-два, сілы ўсе пакірую, ня выйдзе—кіну ўсё...

Тады Агею думалася, што Сьцяпан Гаравы—моцны чалавек, што прынёс ён сілу з шумнага гораду, што справіцца ён з усімі перашкодамі; а вырашы ў Ліпах—яго цягнула... А Карней быў другой сілаю. Ня жыў ён ніколі ў гарадох і не цягнула яго. Натура вясёлая, такому і жыць...

А Карней вышаў на сярэдзіну хаты, топнуў нагою ды падміргнуў усім; засьпяваў:

А з гары, з гары-ы, з да-аліны-ы
Беглі конікі-і ча-а-тыры-ы...

Песьня дзявочая, вясельная, а голас у Карнея сіплы, ня можа зладзіць з песняй. Карнея падхапіла вясёласьць...

Звонка засьмяялася Маланьня, падхапілі сьмех Агей са Сьцяпанам, а Карней здзіўлена стаў з разьведзенымі рукамі.

— Вы чаго?—га-а? Э-эх, вы... Дачка Маланьня, хоць-бы ты бацьку пасабіла сьпяваць.

— Ну, давай, тата!

А з гары, з гары...

Э-эха-ха... з да-аліны-ы...

Голас бацькаў і голас Маланьнін спляліся, адзін звонкі—другі сіплы; неяк выпадкова разьлілася большая вясёласьць у людзей, агарнула іх. І тады ўжо забылі аба ўсім. Нават сур'ёзны, пахмурны Сьцяпан схіліўся на рукі пад сталом ды разам з Агеем галасамі здаравеннымі грымнулі:

— Э-э да-эх!..

Карней ня змог утрымацца і пайшоў па хаце камарынскага, здорава прытопваючы лапцём; трасьліся ў яго барада і порткі, бо з радасьці не ўстаіш на нагах. Ува ўсіх прайшоў хмель... Тады ў хату ўбег шчуплы мужык Нікандра; шапка ў яго набак, вочы глядзяць насьмешліва, адставіў правую нагу, рукі ў бокі...

— Г-эх! Ды ня так-жа зусім, а вось як!..

І Нікандра ня ўтрымаў, кінуўся ў скокі разам з Карнеем, прыпяваючы:

Ах ты, сукін сын, ды ліпаўскі мужык,

А куды ты спатыкаешся-бяжыш?..

Э-эх!..

Падхапіў знаёмы прыпеў Карней:

Я бягу, бягу з пахмелья ды ў шынок—

Жыць ня можа, не паўпіўшы, мужычок...

Сьцяпан Гаравы прыхіліўся к Агею і сказаў:

— Правільна сказана: спатыкаецца, а ўсё-ткі бяжыць мужык.

— Старая песьня—жыць падвыпіўшы... Сягоньня ты душу адвёў, а заўтра будзь чалавекам, а не скацінай...

— І буду,—гаварыў Сьцяпан,—сягоньня я іду супроць сябе, выпіўшы чарку, а заўтра буду іншым, бо жыцьцё—не адна маліна...

— Я сягоньня выпіў,—гаварыў Нікандра Карнею,—а заўтра ня буду піць, бо працы многа,

Агей таксама думаў: у Карнея праца будзе спарыцца
Сьцяпан будзе спрацацца з жыцьцём—і ўсё будзе іншым...

— Ну, як мы жывем?—дапытваўся Нікандра.

— Жывем...

— А як? Скажы ты мне...

— Сягонья дзень прайшоў, заўтра другі... трэці...

— І ўсё?—нездавальняўся Нікандра.

— Уперад, уперад мы павінны ісьці!—цвярдзіў Сьцяпан.

Вокны ў хаце залеплены сьнегам. Па вуліцы людз
ходзяць...

Дзень у сонечным бляску і хіліцца пад вечар. А Нікан
дра ўсё дапытваўся:

— Ды скажы ты мне, скажы—як жыць?!

(Канец будзе)

Аркадзь Моркаўка

* * *

І такая кволая
Ты—мядзяны зьмей,
З думкамі вясёлымі
Агнявых завей.

— Над маёй калыскай
Няўміручы птах.
Бачыш шчасьце блізкае,
Бачыш зорны дах?

І сьвячамі-соснамі,
Й маладосьцю губ
Вечарамі роснымі
Убірала шлюб.

— Будзем сёньня шчаснымі,—
Заўтра дзень другі.
Чуеш, вецер шастае
Струнамі тугі?..

І такая кволая
Ты—мядзяны зьмей,
З думкамі вясёлымі
Агнявых завей.

М. Хведаровіч

* * *

Дзе туман тугу валочыць,
Ды лаза расьце,
Паглядаюць з чорных ямаў вочы
Няжывых касьцей.
Парасла зямля, крывёй паліта
Сіняя трава.
І ляжаць каменьнямі капыты
Ў сочных далавах.
Вось сюды, дзе ноччу злыдні плачуць
Ды агні гараць,
Прывялі худую клячу
Людзі—паміраць.
Не вачыма—сэрцам чыстым
Ўкралася туга.
Затрасьліся, як асіны лісьця,
Жылы у нагах.
Наліліся горкім болем вочы
Пад глыбокі ўздых...
І эдаліся ў росах чыстых ночы
І прастор лугоў.
У вачох таемных і глыбокіх
Цепліцца імгла,
Што на гэтых, на палёх шырокіх
Сіла ўся лягла,
Што цяпер патухнуць успаміны.
Быў, ня быў—адно.
Завастрылася худая сьпіна,
Як сталярскі нож.
Штось кальнула, нёхта пасваволіў—

Боль, ці то жальба...

І скрывілася ад горкай болі

Ніжняя губа.

Нехта моцна, моцна засьмяяўся,

Палілася кроў.

І дзівіўся ціха сівы ясень,

Нахіліўшы скронь.

А калі-ж ўзьняліся вышай грудзі,

Як-бы што сказаць,

Капнула на рукі людзям

Горкая сьляза.

І бяз слоў, бяз крыўды і праклёнаў

Гэты дзякуй быў.

Паглядалі з-пад травы зялёнай

Вочы-чорнасьліў.

Міхась Лынькоў

У мястэчку

(Апавяданьне)

У нядолі і ў долі шчасьце куй да падкоўвай, прыгравай нясьціручымі мазалямі. Рукі апусьціш—не чалавек ты, а стары атопак, якім папіхаюць куры на сьметнішчы. Дык вось як, не апускай-жа рукі, бо заўсёды іх шыла чакае. А з шылам і малаток за панібрата. А к ім скуру кавалак, дратвы маток, і што табе трэба,—сыт будзеш, жонка печы часьцей усьміхнецца і весела скажучь дзеці:

— Татка, татачка, на яблыкі дай!..

І дасі... На тое-ж яны і дзеці, каб на яблыка ім даць, бо іначай, іначай ты ня татка і не чалавек.

А калі заварушацца шэраю купінай нудныя клопаты, калі чорныя думкі апантаюць розум, і на сэрца надавіць камень шызага суму,—бяжы тады, чалавеча, узьніміся з скрыпучага зэдліка і бяжы, прабегайся, праветрай зьнямеўшыя ногі, разьвей, раскідай нуду жыцьцёвую па вуліцах ды па завулках ціхіх. Потым будзеш вясёлым.

І бегае стары Шолам, хутка бегае. Сядзіць, сядзіць над шавецкім начыньнем і раптам падскоча, шапку нацягне, у рукі палку—і толькі ты яго й бачыў; а ён ужо на другім канцы мястэчка. Праз хвіліну назад лапаціць.

Дзіўны чалавек Шолам. Пабегае, пабегае і зноў на месца, ізноў шархаціць дратва і скача малаток па падэшве. А там, глядзіш, з-пад рук і выйдзе чаравік новы ці чобат прыгожы. І тады Шолам заўсёды кажа жонцы сваёй:

— Эстэрке! Бачыш, чобат новы—к субоце пшанічнай мукі купіш. А чаму чобат новы? Бегаў я, занадта бегаў, бо вельмі перапляліся думкі паміж сабой, перапляліся так моцна, як добра падсмажаны грыбэнэс. А калі пераплятаюцца думкі,

тады ніводнай ня відна, бо адна засьціць другую. Прабяжыш—усё і становіцца ясным, на месцы сэрца і розум...

Шолам гаворыць, а дратва шорхае ў спрытных руках, глядзі—другі чобат вылузнуў капільле з сябе, і чорны, бліскучы ставіцца на паліцу. Чобат на паліцу—і ўсьміхнецца Шолам, рукі патрэ, жонцы міргне і скажа:

— Гут...

— Ой, гут, гутэньке...—адказвае Эстэр, а Шолам, зьямчыўшы печанае яблыка, ізноў за чобат, за новы, бо шмат чабатыў трэба. Але што-ж, калі ў Шолама толькі пара рук уласных, ды поўная хата таксама ўласных дзяцей, а ў кожнага дзіцёнка рот і кожны рот мае за звычай адкрывацца па некалькі раз на дзень ды пачынаць адну і тую-ж нудную казку:

— Мамка, хлеба...

— Мамка, есьці...

— Татка, яблыка...

— Гурка-а..

— Цыбу-у-лі...

— Рэдзькі, рэдзькі, рэдзькі...

А самы меншы селядца любіць, ой, як любіць, ды яшчэ дай яму ня што-небудзь, а хвост.

— Татка, хвост, хво-о-ст...

— Ну, на табе хвост, толькі замаўчы ты, зачыні сваё зяпала.

— Ой, Шолам, Шолам, што ты на дзіцёнка кажаш, вярзеш нямаведама што.

— Ну, яшчэ што скажаш? Хіба я свайму дзіцяці вораг? Ну, няхай сабе есьць на здаровейка, ну, што я сказаў, ну, гавары, ну... Калі я худа сказаў, ну дай яму яблыка, няхай на здаровейка есьць...

А малому што: і хвост, і яблыка! Гэта лепей, чым сухая маца на пасху, чым горкая рэдзька з мёдам. Грызе малы яблыка, і ўсе пазіраюць яму ў вочы. Яшчэ як пазіраюць—і пачынаецца зноў:

— Татка, і мне...

— І мне...

Але-ж трэба ведаць граніцы, ня сем, а пара рук у Шолама, і чабаты бог ня кідае з неба, як манну калісьці... Дый кожны чобат мазалёў каштуе, а мазалі больш магчымага на

далоні не зьмяшчаюцца. Таму і ўстае Шолам з скрыпучага зэдліка, бровы насупіць, рукой махне і раптам адрэжа:

— Годзе... Шша...

Калі ша, дык і ша... Дзецям не ўпяршыню загад гэты, яны гурмай сыпяць на двор.

Шолам працуе і бегае, бегае і працуе і кажа ўсім: „Дзеці добры!“ Але не падумае, што ён думае толькі пра добры дзень, калі ім прывітае суседзяў, знаёмых. Не, і другія думкі, другія словы мітусяцца ў яго галаве непакойнай, калі, стуліўшыся, навайстрыўшы плечы худыя, ён шэраю зданьню пра-носіцца ўзад і ўперад па ціхай вуліцы местачковай, ад самай сінагогі і да шырокага рынку, дзе штодзённа сядзіць над нізкай абаранкаў старая Роха. Чакае яна, не дачакаецца, покуль вынырне з-за вугла які-небудзь хлопчык-купец і прамяняе скрадзенае ў клеці яйка на чэрствы абаранак, печаны перад тамтым шабасам. І, пабачыўшы Роху, ветліва ўсьміхнецца Шолам:

— Ну, як гандаль?

— Дзякаваць богу і людзям—нічога сабе...

Хіба скажа Роха, што абаранак чэрствы, хіба скажа, чаму ён чэрствы. І ня будзе Шолам пытацца, ён і так ведае, што абаранак чэрствы, бо чэрствае жыццё, чэрствыя сьцежкі людзкія. І чэрствыя думкі:

— У Эйдлі сукенкі няма.

— Жонка датыптае чаравікі...

— Айзік ходзіць бяз порткаў. Праўда, ён малы, але ў мяне бацькава сэрца, таму, як-жа быць бяз порткаў?

— А ў Лёвы... у Лёвы кашуля падралася, у Гінты панчох няма, у Ісака няма... няма... ды ці мала чаго няма. Куды ні круці—усё няма і нямашака...

І думкі пачынаюць кружыць у другім напрамку:

— Івану чабаты пашыць—Эйдлі сукенка.

— Сцыпанісе чаравік абсаюзіць—панчохі Гінце.

— На порткі—дзесятак лапікаў, кашуля—абшыць валенцы дзеда Гаўрылы.

Лапікі, падэшвы, саюзкі, глядзіш—і ўсьміхнуўся Шолам, павёўшы нэрвовай брывёю. Дый як ня ўсьміхнуцца, калі лічыў, лічыў ды і вылічыў, што застанецца яшчэ і на хлеб, а то, чаго добрага, і на кавалак мяса к субоце. А калі так, дык зноў за працу. Шолам сядзіць і, супакоены прагулянкай па

вуліцы, весела калупае шылам да пастуквае малатком па чобату, нават песню зацягне паціху. Песню ня песню, а так нешта нейкае—бяз слоў, бяз думак, нешта ціхае і цягучае:

— Ой-о-о-й-ой-ой-ой, а-я-я-й, а-я-я-я-я, ой-ой-ой...

Пачуўшы гэтыя гукі, заўсёды пытае маленькі Айзік матку:

— Мама, мамачка, чаго тата галосіць?

— Дурань ты, тата песню пяе...

Але Айзік ня верыць, хіба-ж так можна сьпяваць, хіба так сьпяваў ён, Айзік, з другімі дзяццямі на вуліцы, калі скакалі гурмай ля старой бярозы на залатым пяску. Ого, там пелі ня так, хаця і разьбілі троху Айзіку нос, і адарвалі казырок ад шапкі, за што мамка пачаставала трапкачом. Але што трап-кач, калі перад гэтым было так весела, да і пасля трап-кача мамка дала хлеба з маслам. Усё-ж-ткі весела, а тут...

І Айзік ідзе да бацькі, нерашуча становіцца перад ім: кладзе палец у рот і заглядае ў бацькавы вочы.

— Чаго ты?

— А чаго ты, тата, галосіш?

— Што?

— Чаго ты кажаш: ай-яй-яй?..

— Вось дурань, ідзі гуляй.

І пагавары тут з таткам. Айзік пачынае крывіць рот, моршчыць твар, нібы зьбіраецца ўсьміхнуцца, і раптам пачынае румзаць, размазваючы сьлёзы запэцканымі кулачкамі.

Гэта Шоламу не па душы.

— Эстэр, прыбярэ хлапца, бач, раскіс зусім.

За ўсім гэтым моўчкі назірае Эйдля—старшая дачка. Ёй дванаццаць год, але па выгляду можна даць трохі болей. Вечна задуманыя вочы, нібы пакрыліся яны якойсь пеляной смугі і ціхага, нявыразнага смутку. Дзьве чорныя касы старанна заплечены і перавіты чорнай істужкай. Сукенка старая, але чысьдзенькая,—то клопаты маткі. І як не клапаціцца—Эйдля ходзіць у школу, носіць кніжкі з сабой і зялёныя сшыткі. І кніжкі і сшыткі грошай каштуюць, але знаходзіць іх Шолам, бо як-жа дзяцей без навукі пусьціць, хіба невукам жыццё на гэтым сьвеце?

Носіць кніжкі Эйдля, чытае іх. Вось і цяпер на старой канапцы сядзіць Эйдля з кніжкай, і калі перастаў румзаць Айзік, яна ўткнулася ў старонкі яе, нібы прыліпла да тых

дробных літар, да белай паперы. Эйдля нярухома, толькі ша веляцца часам губы, парой уздрыгануць чорныя бровы, румянец шчокі залье, і лядзіць за старонкай старонка, як белы сьняжынкі пуховыя ў дзень васеньні. А ў хаце шархаціцца дратва, пастукае роўнамерна малаток, ды ледзь чутна трашчаць гусіныя пер'я ў руках матчыных—тая скубе пух на прырну, бо кожная матка павінна клапаціцца аб пасагу для дачок сваіх.

А Эйдля чытае „Прынца і Нішчага“. Ляццяць словы за словамі, уюцца малюнкi дзівосныя, адзін прыгажэй за другі чароўныя зьявы, жыцьцё чароўнае. Закрые Эйдля вочы, а перад ёй, як жывыя, ходзяць нявіданыя людзі, бліскае залатой каронай кароль, у сталёвых шлемах праходзяць палкі салдат і грыміць нязвычайная музыка. Блішчастыя пакоі вялізарныя, і ў іх падлогі люстэркамі сьвіцяцца, у паветры струменіць пацвятоў заморскіх. І ў пакоях вялікіх гуляе прынц і б'е залатою пячацьцю арэхі. Ня простыя арэхі—залочаныя. Стукне раз—і з-пад залатой пячаці сыплюцца бурштыновыя іскры, срэбным звонам зьвініць бліскучая шалуха, і арэх, такі прыгожы смачны арэх, коціцца з-пад залатой пячаці. А прынц стукае ўсё і стукае, а сонца скрозь шыбы колерныя лье свае прыгожыя прамені лілёвыя, сьветла-ружовыя, чырвона-агнявыя. І цвяты цвітуць, шмат цвятоў. А прынц усё б'е і б'е залатою пячацьцю, б'е арэхі залочоныя... Мітусяцца бурштыновыя іскры...

— Эйдлечка, вазьмі падэшвы ў таткі ды памачы ў цэбры...

... Усё дым, усё туман шызы. Ні прынца, ні цвятоў, ні залатых арэхаў. Татка стукае малатком па падэшве. Трэба скураты намачыць, скураты брудныя і ванючыя, не залочоныя.

— Ой, тата, татачка!...

— Што з табой?

— Нічога... гэта я так... нічога...—і зноў супакоена Эйдля, толькі вочы робяцца глыбокімі, глыбокімі, нібы захаваліся ў іх віры жыцьця ды нізкі нявырашаных пытаньняў. Толькі падзёрне часам брывёй, да неўзаметку плячо ўскалыхнецца. Праўда, іншым часам Эйдля расказвае матцы пра бліскучыя пакоі і залатую пячаць, пытае парой:

— Мамачка, а чаму там... ну, чаму там залатыя арэхі, а ў нас... скураты?

— Дурная, што ты кажаш! Няма на сьвеце залатых арэхаў.

— Есьць.

— Няма.

— Есьць, мамачка... Ну, няхай сабе гэта—кніжка, гэта—казка, а ўсё-ж-ткі, чаму там залатыя арэхі?

— Ай, адвядзіся ты, от выдумала нямаведама што.

— Ну, добра, а чаму ў таткі такія худыя плечы?

— Вось нахаба на маю галаву! Чаму худыя плечы? Ну, вядома, худыя таму... што... ну... таму, што худыя. Раз худыя, дык яны і худыя, аб чым тут і гаварыць. І хто пра гэта кажа, хіба тата твой пра гэта ня ведае?

— Ну, дык чаму-ж яны ўсё-ж ткі худыя?

— Ай, адвядзіся, назола...

Няма ў маткі слоў пра пячаць залатую, да і ня прыходзілі ў голаў думкі аб ёй, а пра плечы худыя... што казаць—і ўчора яны былі худыя, пазаўчора і цэлыя годы прайшлі, пранесьліся па запаленых вуліцах—і ўсё худыя плечы, не зьмяняюцца яны. Праўда, мо' былі яны другімі даўным-даўно, тады яшчэ, калі ня было ні Эйдлі, ні Лёвы, ні Гінты, тады яшчэ, калі звонка разьбіўся фаянсавы чарапочак, калі надзяваліся на пальцы залатыя пярсцёнкі і хадзілі яны—Эстэр і Шолам, некалькі раз абышлі наўкол балдахіна чырвонага. Дык вось, мо' тады? Але ўжо Эстэр не памятае і пары гэтай. Захавалася яна за прапыленымі сьцежкамі, за векавечнай нізкай людскога клопату, матчыных думак турботных. Забылася Эстэр і на быўшы калісьці пякучы агонь каханьня, і калі парой, у ціхі час ночы, занадта мяккі бывае Шолам у словах да жонкі, песьціць Эстэр яго і думае аб адным:

— Так трэба богу, бог любіць дзяцей...

А шчасьце сваё—што шчасьце? Ня трэба думаць аб ім, бо выцьвілі чорныя вочы і рэдка каса, а сэрца б'ецца паціху, халодна яно. Чаму? Таму, што вунь у дзяцей гараць бліскучыя агоньчыкі воч. І Трапечуцца сэрцы крывёй гарачай. Дзеці плачуць прарэзьліва, звонка сьмяюцца, а словы, што іскры—сьветла і цёпла матчынаму сэрцу.

Дык што-ж трэба болей? Найвялікшае шчасьце ў дзецях, і не здарма адказвае Эстэр, калі запытаюць яе старыя знаёмыя з далёкіх мястэчак і гарадоў:

— Ну, як живеш, як дзеці, колькі?

— Слава богу, яшчэ толькі восьмерка...

— А мо' і дзевяты будзе?

— А што-ж, калі бог дапаможа, доля не пакарае...

— Зачым-жа тут гаворыць пра пячаць залатую і зачым у Эйдлі такія словы? Дзіўная Эйдля!

А Эйдля сядзіць нярухома над кніжкай і думае:

— Дзіўная мама! Чаму яна аб усім не гаворыць? А мо ня ведае? Яна-ж не хадзіла ў школу, яна ня ўмее чытаць. А чаго, чаго не гавораць у школе, здаецца, няма нічога на сьвеце, аб чым-бы не давялося пачуць там. Вось і сягоння казалі аб піонэрах, аб атрадах іхных.

Вось маленькая Лэя, шчаслівая. Бацька яе ў горадзе працуе, і ў яго была нядаўна Лэя і там, там бачыла сапраўдных піонэраў. Казала, вельмі прыгожа, як ідуць яны і песні сьпяваюць—і ўсё гэта пад медную музыку. І ўсе распыталіся, якая гэта медная музыка, бо ў мястэчку з усёй музыкі адна толькі скрыпка ў крывого Лэйзара, да грамафон у старых Пінсаў. І ня дзіва—яны-ж палучаюць з Амэрыкі доляры—чаму ім ня мець грамафон?

З піонэраў думка ў Эйдлі пераскаквае на яе таварышку, суседаву Маню. Як яны дружаць, аб гэтым ведае кожны, бо сядзяць яны ў школе на скамейцы аднаёй, пішуць з аднаёй чарнільніцы. Падарункі робяць: Маня дасць Эйдлі прыгожую паперынку, Эйдля Мані істужку чырвоную. І заўсёды ходзяць умясьцёх, водзяць сакрэты паміж сабой, розныя сакрэты—учора Маніна мама абскубла гуску—прыслаў з гораду тата, а Эйдліна мама прынясе хутка ці новага братца, ці сястрыцу новую... І абедзвёх сястрыцу чакаюць, бо хлопчыкі—дзяруны і чарніламі пэцкаюцца, да ці мала ад іх чаго кепскага.

Але ня толькі аб гэтым думаюць Эйдля і Маня. Яны яшчэ любяць кніжкі, занадта любяць, і ўжо ў школе няма і кніжок для іх—перачыталі ўсе і прыходзіцца шукаць іх па ўсяму мястэчку.

Вось аб гэтым усім і думае Эйдля. І лётаюць думкі адна за аднаёй: кніжкі, залатая пячаць, пер'я гусіныя, „ці сястрычка, ці брацік?“, прыгожы сінец у кветачкі—татка Мані з гораду прыслаў.

— А ў мяне няма, а ў таткі худыя плечы і мамка нічога ня ведае.

Гінта палец накалола на шкло і плача цяпер, а мамка дыхае ёй на нагу і кажа: „ну, ня пляч, не баліць ужо, дай яшчэ на больку пахукаю трохі, во і няма нічога, загаілася“.

І Гінта плакала, плакала, а потым пачала сьмяяцца, і ад яе звонкага сьмеху так цёпла робіцца ў хаце, як ад гэтага сонейка, што пасылае свае зайчыкі скрозь галінкі бярозкі плакучай у сьветлыя шыбікі. Поўзаюць зайчыкі па сьцяне, па падлозе, вунь татку на сьпіну ўзабраўся адзін, а татка і ня бачыць яго, дзе яму, калі ён над скуротом сагнуўся.

А сонейка ўсё ніжэй і ніжэй, ужо цалуе саламяныя стрэхі на тым баку вуліцы. Затое зайчыкі пад самую столь пазабраліся, не дастаць іх рукой.

То надыходзіць вечар.

Цёплы ветрык ляніва дыхае ў вокны. Чуць, чуць трапецуцца лісточкі бярозы, а сучча зусім нярухомыя, застыглі ў пахучым паветры, не калышуць галінкамі зыбікімі. На вуліцы пыл павіс белай наўлачкай—то з поля каровы прайшлі, і дзе-ні-дзе мычаць яны каля двароў, нібы завуць гаспадынь няруплівых, каб хутчэй адчынілі хворткі да ўпуськалі на двор да цёплых памыяў.

Эйдля сядзіць на бярвеньнях пад вокнамі сваёй хаты, пазірае на вуліцу. Чаго толькі ня ўбачыш тут. Хлапчаныты ў клёка гуляць, а там і дзяўчаты, пабраўшыся за рукі, гуляюць у коршака.

Насупроць на лавачцы сядзіць сусед Пінька—парыкмахер. Ён толькі што прыехаў з далёкіх вёсак, прывёў адтуль пару кароў худых. Эйдля бачыла, як упіралася карова адна, падала на парэдняе калена, не хацела ісьці. Але Пінька хітры, ён падганяць умее—і біць ня б'е, а так хвост накруціць, што тая аж трухам бяжыць. І шкода кароў Эйдлі, і Пінькі шкода, бо ў Пінькі больш дзяцей у хаце, чым круп у крупніку, і ў маленькай Соры заўсёды вочы баляць.

Пінька парыкмахер. Але ён гандлюе каровамі. Праўда, не каровамі, а мясам—купіць карову, авечку—і гандлюе тыдзень другі, там ізноў паедзе куды-небудзь, ізноў прывядзе якую-небудзь недалугу старую, бяззубую. І мястэчку добра—заўсёды ў Пінькі і кошар і трэф.

3. „Маладняк“ № 9.

А ў пятніцу Пінька заўсёды дома. У пятніцу Пінька—парыкмахер запраўдны. Раніцай ён натачвае брытву, ставіць на стол вялікі асклёпак ад люстры, у рукі пэндзік—і падхадзі, калі хочаш. Так адбрые, лепш, чым у горадзе тым, нават і духамі спырсьне, калі ў цябе гальштук стракаты.

Пінька парыкмахер і яшчэ які! Нядарма калісьці над вокнамі вісела і шыльдачка „Францускі парыкмахер Пінхус Пэндзік—стрыжэ дам і мужчын“. А яшчэ вышэй вісела другая шыльдачка, дзе красаваўся „гаспадзін“ з намыленнай галавою, з узнятай над ёй брытвай, трохі падобнай на сякеру дзеда Панкрата. А пад „гаспадзінам“ стаяў залаты надпіс „Гігіенічная парыкмахерская“. Але няма цяпер шыльдачак, зняў Пінька са сьцяны свае залатыя літары і „гаспадзіна“ з сумніцельнай „гігіенай“. Чаму?—хто спытае. А хіба Пінька дурань,—за шыльды, брат, патэнты гані, а патэнты, вядома, рэч ня зусім прыемная і, паміж намі кажучы, для Пінькінай кішэні ня вельмі пажаданая, бо бразгацяць ножны толькі ў пятніцу, і адзін раз у тыдзень бывае шабас.

Ды што шыльды? Каму ахвота ў суботу кудламі трэсьці? Таму і ходзіць народ і рыпіць Пінькіна брытва, лясочуць пагражаюча ножны, абразваючы і падраўніваючы пейсы старым, а маладым, ого, тым не да пейсаў. Тым дай прабор ангельскі, тым так прыгладзь валасы, каб блішчэлі і сьвіціліся сонцам. Бяда з маладымі, не патрапіш ім часам, што ні тыдзень, давай новую моду.

Але Пінька спэц, ён майстра на ўсе рукі, і справа пакум, што ідзе на лад. З каровамі таксама добра—на цэлы тыдзень забясьпечан, а там, там доля не пакарае. Таму і спакойны наш Піня, паважна дастае з кішэні капшук, паперу і пачынае круціць дыгарку.

— Калі Піня выняў капшук, павінен татка выйсьці з хаты і пайсьці да Піні ў кампанію,—думае Эйдля.

І Эйдля не памыляецца, праз хвіліну рыпаюць дзверы, татка хутка, нэрвова суне да Піні. Як-жа, сябры! Да іх хутка далучаецца кравец Сіман, і на лавачцы гутарка пачынаецца вясёлю. Звычайна, за ўсіх тата гаворыць, гаворыць шыбка, шыбка, махае пры гэтым рукамі, галавой і ўсёй сваёй сутульнай постацьцю.

— Ну, што вы скажаце, хіба гэта жыцьцё? Гэта-ж, выбачайце за слова, паскудзтва, а ня жыцьцё,—і пры гэтым Шолама падймае палец угору. Пінька заўсёды пускае паважна клубы дыму і, заўважаўшы Шоламаў палец, басам пускае:

— Вядо-ома...

А Сіман, заклаўшы правую руку ў жылетку, левай махае ў паветры і адрэжа:

— Ну, так, так...

— І што вы думаеце, хіба так можна жыць? Фэ, паскудзтва... Калі ў нас была прыстань і калі вадзіліся на ёй людзі, я, паміж намі кажучы, і гора ня бачыў. Колькі чабатыў пашыў, няхай мне столькі здароў'я, да хіба я брашу, няхай Пінхус скажа.

— Вядома...

— Ну, так, так...

— Вы толькі падумайце, кожнаму дзесятніку па пары, а хіба і рабочы ня любіў чобат? Ды што гаварыць, колькі людзей на прыстані таўклосся, кожны Шолама ведаў, бо я чалавеку дагадзіць рад і чобат у мяне, дык чобат, яго і вада не бярэ, не пячэ агонь. А цяпер што? Фэ, паскудзтва... Што я раблю цяпер, хіба чобат? Не, гэта, выбачайце за слова, атопак стары. Хіба я няпраўду кажу, нахай скажа Сіман.

— Вядома...

— Ну, так, так...

— І што вы сабе думаеце: тавару няма, людзей на яго няма—якія-ж тут заробаткі? Фэ, паскудзтва, а не заробаткі, няхай скажа Пінхус...

— Вядома...

— Ну, так, так.

— А хіба мае дзеці ня хочуць жыць? А хіба мае дзеці ня дзеці, ці я ім ня бацька?

— Вядома...

— Так, так...

Да кампаніі падыходзіць стары Бонька. Ён арандуе ў суседняй вёсцы сад, прышоў за хлебам дамоў і цягне пад пахай пеўня.

— Дзень добры!

— А-а... добры, добры, ну, як яблыкi?

— Што яблыкі? Вы запытайце пра чарвяка, а яго болей чым яблыкаў!

— Чаму так?

— А я вас сам запытаю—чаму так? Хіба я рад чарвяку ён-жа пагрыз усю завязь. А чаму? Таму што няма дажджу а без дажджу чарвяк яблыка любіць, пагрызе, гад, і табе не заставіць ні фунта. Вось табе і зарабіў тады, вось табе і ганьдаль на дулі сушаныя.

— І што вы на гэта скажаце, ці я-ж не казаў вам, што гэта ня жыццё, а паскудзтва?—кажа тата.

— Ну, вядома...

— Так, так...

А Эйдля сядзіць і слухае. Часам яна мала разумее, чаму гэта яе тата заўсёды абзывае жыццё паскудзтвам. Хіба-ж гэта паскудзтва, ну, вось тут, на вуліцы, у мястэчку, на шырокіх палёх і лугох, у тым вунь лесе, што стаіць таемны і кучаравы за мястэчкам. Лес стаіць задумёны, а пад яго чорнымі ў змроку зубчыкамі старых ялін гойдаецца маладзенькі мясячык, мігацяць сарамліва зоркі. А лёгкія, лёгкія, як пярыны празрыстыя хмаркі плывуць карагодам, ахінаюць месяц, але ён, жартаўнік, нырне, нырне ў срабрысты туман бягучы, да і вынырне потым і нібыта сьмяецца.

— А вось і я, маладзік срэбравокі, глядзеце на мяне каму я дораг і люб.

Хіба-ж гэта паскудзтва? Не, тысячу, сто разоў не...

А мо' татка кажа праўду, у яго-ж плечы худыя і ў вачах заўсёды агонь непакойны, да і локці ў мяне дзіравыя, а мамка мамка не пашыла мне кальсончыкі... Але не, тут штосьці ня так.

А як-ж, дзе адказу шукаць?

— І живуць там ня так, як мы, і зямля там чарней шакаляду, а яўрэй—не абы хто, ён сам сабе гаспадар, бо і дзяржава яўрэйская, наш закон і звычай, той закон, што ідзе ад усявечнага бога. І зямля ад бога, таму і шчасьце там і спакой.

Эйдля прыслушаецца. Хто-ж гэта гаворыць так сьціха, не гаворыць, а шэптам пякучым пранізвае цёплы змрок. Ага! Гэта вось хто... Гэта стары Нісан, рыжы мэламэд далучыўся ў кампанію і пачаў сваю заўсягдашнюю прамову штодзенную. Ён сьціха гаворыць, аглядаецца па баках—маладых ня любіць, не любіць іх вока і вуха. Чаму? А хто яго ведае...

Але Эйдля ведае другое. Усе слухаюць Нісана, нібы і ўважліва слухаюць, слухаюць пра далёкую Палясьціну, пра гарачае сонца і хлеб белы. Ніхто і не спрачаецца асабліва, але заўсёды татка, прышоўшы да хаты, матцы кажа:

— Прыгожая казка, што і гаварыць, любя паслухаць, але-ж толькі паслухаць, бо казка заўсёды застаецца казкай, мо' і прыгожай і чаруючай, але ўсё-жткі застаецца выдумкай, самай звычайнай выдумкай людзкой. А дурняў няма больш.

— Чаму?

— Таму што сама ты дурніца. Бач, пытае яшчэ. Ну, скажы ты мне, як жыве твой пляменьнік?

— Мой пляменьнік? Няхай не дае бог нікому...

— А дзе ён жыве?

— І што ты пытаеш, ну, у Палясьціне, ды што з таго? Ён даўно ўжо паехаў адтуль.

— Ага! Паехаў, кажаш. Дык вось, дурняў няма больш ехаць туды, гавары ні гавары, Нісан, ходзь лопні...

— Уй, які ты ў мяне разумны, а я і думала, зачым ты пра дурняў кажаш.

Таму і ведае Эйдля, што Палясьціна—гэта прыгожая казка, а казку пачуць добра раз. А калі табе будучь гудзець ёй штодня і штовечару, тады і аскома будзе, няцікава і слухаць.

— Гэта ты, Эйдлечка?

Эйдля спалохана ўзварушылася. Хто гэта такі за плячо ўзяўся. І раптам радасьць—перад ёй Маня: яе таварышка, сядзельніца яе думак, яе гора і радасьці.

— Пойдзем, Эйдлечка, да Фані за дражджамі, мама заўтра булікі пячэ.

— За дражджамі? Ну, пойдзем.

Каля рэчкі, у старой фпарахнеўшай хаце жыве старая рабініха—мудрая Фаня. Памёр даўно мужык—мудры, яшчэ мудрэйшы за яе, рабін Залман. Жыў быў, тады і жылося нішто. А цяпер, цяпер Фаня гандлюе жыдкімі дражджамі, нагатовіць іх пра запас і прадае тым, каму ёсьць патрэба ў іх. А патрэба, вядома, заўсёды ёсьць,—там дзіцёнку баранак сьпекці, там булікі к субоце, ды ці мала што. Вядома, пякуць памалу—і дражджэй трэба трохі. Ня пойдзеш-жа ў краму за чвэрцю, бо многа, а ў Фані можна купіць колькі хоць: шклянку і поўшклянкі, а то і лыжкі са дзьве. Таму і ходзяць.

Фаня мерае шклянкай, адлажыўшы ў бок векавечную панчошу з бліскучымі сьпіцамі. Яна асьцярожна налівае з глыбы дыша ў шклянку шэрае, жыдкае цеста, падносіць блізка да воча прыглядаецца, але ня верыць сваім вачом, надзявае другія вочы—такія-ж старыя, як сама, акуляры і доўга налівае, адлівае, перамервае поўшклянкі дражджэй, нібы перасыпае мяшко золата. Ох, як марудна ў яе, як сумна.

І Маня і Эйдля шпарка бягуць ад старой рабініхі. Дачаму ня бегчы; папершае, у іх ёсьць дрожджы, а падругое—яны заўтра пойдуць купацца, на тое і ўмова ёсьць. Ну, як ты ня жыць і зачым тата пра паскудзтва гаворыць...

Гады пыл па дарогах узьнімаюць, пасьцілаюць вуліцы сьнегам, абуджаюць вясной румянай чалавечыя радасьці і скажывуць восеньню на аблезлых палёх і лугох.

Год за годам ідзе, нібы сьцелецца ліст на траве шаўковай. Сьцелецца ліст і бадзёршыя думкі ў Шолама і сутулейшая сьпіна. Як-жа—дзеці растуць, падрастаюць, як грыбы лета сырое пад цёплым сонцам.

Ой, дзеці, дзеці, куды вас падзеці, доля з вамі і нядоля. Сьвет шырокі і шырокая плынь жыцьця, але дробныя ў ёсьсяды чалавечыя—ідуць, брыдуць, разыходзяцца... Куды пашлеш, куды патрапіш...

І часта думае Шолам аб дзецях, аб іх цёмнай і далёкай будучыне. Эйдлі 14 год. Пара аддаваць на швачкі. Але Эйдлі здаецца, ня думаецца аб гэтым, загаварвае яна зусім аб другім. Эйдля піонэрка, піонэр і Лёва.

Даліся гэтыя піонэры Шоламу. Калі толькі даведаўся ён, што яго Эйдля, яго чорнавокі Лёва ўступілі ў гэтыя самыя „камуністы“, ён, хто-б мог аб гэтым падумаць, ён з лазінога ганяўся за дзецьмі. Да дзе там... Хіба зраўняеш ногі яго з спрытнымі маладымі нагамі. І бяссьільны, задыхаўшыся, ён сядзе на суседзкую лаву і, трасучы галавой, дрыжучы ўсім сваім кволым целам, наўзрыд, захліпаючыся, давіўся рэдкімі і цягучымі словамі:

— О, мае дзеці, дзеці мае, дзеці...

А Эйдлі было сорамна вясёлых таварышак, сорамна за дарагога тату. І на пераменцы, у цёмным кутку ў калідоры

яна хавала ў хустку сьлёзы крыўды, каб ніхто не заўважыў іх, не падумаў кепскага пра тату, якога яна вельмі любіць, хоць тата бывае і дзіўны часам, не разумее такіх простых рэчаў, якія ёй вядомы даўно.

Злосьць ня камень. Калі вечарам Шолам пасунуўся да дачкі, трасучы перад ёй кулакамі худымі—ён усё-ж ткі не пасьмеў крануць яе, бо неяк дзіўна паглядзела на яго Эйдля. Ён бачыў, як шэры бурштын яе воч заблішчэў залатымі іскаркамі, зубы сыцяліся і на шчокі ўпаўзлі шырокія блядыя плямы. Ён пачуў ён яшчэ, як прашапталі яе зьбялеўшыя вусны:

— Та-а-та, татачка...

Што рабіць, што прыдумаць? Ат, няхай так будзе, мусіць, век такі і такія дзеці. Чаму-ж ня любіць ён піонэраў? Ня любіць—бо нічога мабыць сам ён ня бачыў такога ў сумным, туманным дзяцінстве.

Ён ня любіць піонэраў таксама, як ня любіць, як ня можа яшчэ поўнасьцю жыцьца з сучаснымі днямі, якія падарвалі мястэчка, паразганялі яго любых заказчыкаў, пазакрылі крамы сваякоў і суседзяў, агалілі прыстані. Чым жыць, чым-жа выбіваць ад жыцьця кавалак патрэбнага хлеба? Ён хто вінават?

Мусіць, тыя, што перавярнулі ўверх дном прызвычаенае жыцьцё, што пасадзілі гэтую савецкую ўдаду. А хто яны—хіба разьбярэшся адразу ва ўсім. Вунь, стары Нісан пляце палясцінскія казкі пра гарачае сонца і хлеб белы, хлусьню нясе чалавек, ведае аб гэтым Шолам, калі не з свайго, дык з чужога вопыту.

А дзе-ж праўда? Дзе пэўныя шляхі да лепшых дзён? А яны патрэбны, усім патрэбны. Хіба з дабра пабег да міліцыі ўчора стары кравец Пэйсах і заявіў, што на гародзе ў яго зладзеі пакралі закапаняны ў зямлі пляжкі з самагонам. З гарачкі пабег чалавек, не падумаў добра, што ня вернецца самагон, ня вернуцца пляшкі, што прыдзецца яшчэ наверх і штраф заплаціць, і заплаціў... За што-б, спытацца... А за гандаль самагонам, як казалі ў міліцыі. А хіба Пэйсахавы дзеці ня хочуць есьці, хіба ў Пэйсаха многа заказаў, хіба ў Пэйсаха не заржавела машына адна? Чаму? Шыць няма чаго, мала нясуць пакуль што. Вось і заскачаш па пыльных вуліцах, засьмяюцца і людзі часам тваёй няпрытомнасьці.

Да хіба толькі Пэйсах адзін? Вунь закройшчыкі ў сады пацягнуліся, а яблыкі не заўсёды харч. І крамы пустыя ста- яць, ёсць тавары, але-ж яны ў коопэратыве.

А што-ж есці, а чым дзяцей карміць? І пусьцее мяс- тэчка, разбрыдаюцца людзі па пудінах, шляхох адвечных, шукаюць шчасця і хлеба. Але цяжка спаймаць у паветры шчасце, сьлізкі хвост у яго, не даецца ў рукі. І мястэчка жыве ня жыве; паўзуць дні за днямі, і кожны баіцца загляда- ваць у вочы будучыні.

Таму і Шолам вечна незадаволен, і на кожным сходзе ён кідае гарачыя абрыўкі слоў, што ўсё прапала, што няма жыцця, што ніхто не глядзіць на яўрэя, ня хоча добра яму. Да ці мала ён кажа, і ўсе прывыклі, прызвычаліся да слоў гэ- тых і ня дзівіцца ніхто.

А дзеці, дзеці... ат, што ім робіцца... Вунь цягнуцца на вуліцу, маленькія—і тыя ў піонэраў гуляюць.

Зірне на іх Шолам і чмыхне носам, незадаволена чмыхне.

— Вось растуць на бацькава гора. Яшчэ не абсохлі, а туды ўжо, падаюцца ў бок той...

Эйдля таксама думае аб будучыні, толькі трохі іначай. Для яе будучае—шырокі і сьветлы шлях, толькі падрасьці-б вось ды расправіць шырэй свае маладыя крылькі.

Эйдля ведае жыццё, ня з казак прыгожых, а з самага жыцця, з праўдзівага слова. А слова гэта можна пачуць колькі хочаш і ў атрадзе, і ў комсамоле, куды кожны вечар заглядае Эйдля са сваёй неразлучнай Маняй.

Ціха ў сельсавеце. Толькі шалясьціць часам папера, ды рыпае паціху прамі сакратарскае. Сагнуўся Ёсак над грудкай папер. Ёсак—сакратар, трэці год сакратарствуе. Нязручна было трохі спачатку, але, бач, уцягнуўся ў працу. І цяпер свабоднай хвілінай расказвае Ёсак, як баяўся ён раней езь- дзіць па справах службовых па суботах у вёскі, бо скоса па- зіралі суседзі.

Расказвае, як давялося яму першы скрылёк сала зьесьці. Не ахвота была закон парушаць, але што-ж зробіш, калі ся- ляне частуюць, хіба гожа адмовіцца? І зьеў. Тры дні пакут- ваў, стары бацька дазнаўся і штодня дапякаў. Усё-ж нічога,

абжыўся вось і сала для яго глупства цяпер, ня страшна. І ся- ляне любяць—ня дзіва, трэці год на пасадзе.

— Каго-ж і абраць, як ня Ёсак—ён-жа чалавек чэсны, да і дома застанеш яго, калі хочаш, ніколі не адмовіць, ці днём ці ноччу, калі трапіцца справа якая.

Да і жонка Ёсак прымірылася са службай яго. Як-ні-як, усё-ж ткі грошы, а не абы што мае чалавек за працу. І ча- сам,—вядома, жанчына,—расказвае суседкам, як давялося год назад Ёсак на аўтамабілі ў горад праехаць з нейкім началь- ствам важным. Рада жонка, як-жж:

— Мой Ёсак на аўтамабілі ехаў, і што вы сабе думаеце...

Але справа ня ў гэтым. Ёсак сам ня думае аб аўтамабілі. Што ў ім! Вось з гораду цікавая папера прышла і ў ёй пі- шуць, каб зрабіў ён—Ёсак—сакратар сельсавету—сьпіс на жы- хароў яўрэяў, згодных на перасяленьне на зямлю. Нібы ад- водзіцца зямля дзесьці там у Крыму. І яшчэ прыпісалі, каб перапісаў ён і тых, хто хоча зямлю палучыць на месцы. Ці- кавая папера і старанна перапісвае яе Ёсак ва „ўхадзяшчыя“. Перапісвае, прыглядаецца к нумару, а голаў думкі сьвідруюць, новыя думкі:

— Ну, хто я цяпер? Некалькі год назад мэламэдам быў маладым. Шархаець пажоўклымі, счарнеўшымі лістамі талму- ду, шукаў у яго высахай паперы крупінкі чалавечага розуму, чалавечую праўду. А мо' ня шукаў, мо' сам сіліўся зразумець, адгадаць гэтую праўду.

Адшукваў, дакапваўся да глыбыні мудрых законаў жыцця, знаходзіў іх, але яны, гэтыя мудрыя законы, убраўшыся ў старыя пасьцёртыя літары, чамусьці блеклі перад жыццём і расплываліся якімсьці празрыстым туманам. Пад сонечным днём туманілі чорныя вочы дзяцей, і дзеці плакалі за старою кнігаю, бо не разумелі законаў.

І дзе зразумець! Вунь Майсей ударыў кіем аб камень, і пацякла сьцюдзёная вада. Ёдзі-ж, паспрабуй, адшукай гэты ка-мень чароўны, знайдзі гэты цудоўны кій. Не... Вунь стары Мікола (а ён любіць пагаварыць з Ёсакам) казаў аднойчы:

— Справа, браце, ня ў камні, яны для нас гора. Узямі, голуб, справа, у зямлі. І ты ня бі яе, а палі сьлязьмі сваімі ды потам гаручым, тады і колас убачыш, і будзе радасьць,

бо ў коласе, голуб мой, захована вялікая сіла, і сіла гэта жыццё...

Але раней пра зямлю ня думалася. Да і на што бы думаць аб ёй—другія былі гады.

— А цяпер вось я сакратар сельсавету і няма талму на сталае вунь зборнік дэкрэтаў і пра іх сяляне пытаюць. І чую ім, і разумеюць, бо сьвежыя словы і думкі сьвежыя ў тарах гэтых, а сьвежага хто не зразумее?

Трэба вечарам сход. Няхай паслухаюць, няхай пагараць, а мо' што і скажуць.

Эйдля ведае даўно пра зямлю. Да хіба яна і ня любіла? Ці не яна з маткай гарод завяла даўно і цэлае лета пачуе ў ім? Затое і купляць ня трэба ні цыбулі, ні рэдзкіх нават бульбы трохі свае пад восень бывае.

Праўда, скардзілася матка часам, што няма месца пасадзіць болей, бо вялікай падмогай у сям'і агарод свой, трэба штодня на базар бегаць, шукаць перад суботай морквы на цымус.

Любае дзела—гарод мець, а каб яшчэ трохі зямлі, яшчэ лепей, ня быў-бы і татка такім засмучоным.

У комсамоле даўно пра зямлю кажуць, даўно гавораць, што без яе нічога ня будзе, без яе жыцця не наладзіш. Гаварылі і пісалі, цяпер чакалі толькі, што выйдзе, ускладалі дзеі на сход сёнешні. І, калі зьвечарэла, Эйдля з Маняй ідуць у сельсавет. Трэба прайсці цывінтарам, потым праз старую кладаў яўрэйскае, а за ім, у старым магазыне грамадзянскі сельсавет змяшчаецца.

Ліпы на цывінтары вялікія, вялікія, шапацяць паціху лісты. Пад ліпамі захаваліся макаўкі царкоўныя. Ціха тут і жудасна трохі—занадта цішыні многа. Вокны царквы зьзяюць чорнымі плямамі, ды ў вячэрнім змроку ўглядаецца ў глыбокае неба старая званіца. І наўкол яе мышы лётаюць—бяз гуку, бяз пасьвісту, ня лётаюць, а праносяцца змрочанай ніткай, і ніяк бязшумна вузлы робіць, ды гіне дзесь на званіцы старая ды ў старых разгалістых ліпах у цёмных дуплах. І паціху лісты шаласяцяць, сьвіціцца крыж белы пад старой рабінай. Ух... страшна тут Эйдлі і Мані, і шчыльней прытуляюцца яны адна да другой.

— Пойдзем хутчэй, бо занадта тут пуста...

А далей яшчэ страшней. Тут кладаўе. Сьпяць людзі сном адвечным—ні ім зямля, ні ім піонэрскія гальштукі, а пра сонца і не гавары. Моцна ўціснуліся ў зямлю вострыя пліты каменныя, ўціснуліся і ўсё на адным месцы стаяць і вечно стаяць будучы, стаяць векавечнымі сьведкамі дзён старых і старога шчасьця. Вунь магілка Бэйніна Лёвы... І шчыльней прытулілася Эйдля да Мані. Хто ня ведаў Лёвы? Многа аб ім казалі. Нібы шчасьця шукаў па сьвету, а мо' хлеба кавалак... І быў сумным заўсёды, і сумна пазіралі вочы яго і на яснае сонца, і на лісьця зялёныя румянай вясны.

А потым ня стала Лёвы. Шукалі яго, знайшлі. Вунь у тым ляску на старой хвой павесіў. Лёва сваё шчасьце-жыццё, павесіў яго на тоўстым суку. Пахавалі. Але кожны памятае яго сумныя вочы і ціхую жудасць яго незразумелых слоў. Аб чым ён думаў, аб чым марыў? Мо' аб новым сонцы, аб новай вясне, а мо' аб хлеба кавалку, які тут падаваўся ў рукі—ніхто ня ведае—і нашто ведаць, бо прысыпала зямля сумныя вочы, а язык болей слова ня скажа—няма Лёвы. Толькі вочы яго нібы зданьню стаяць, вунь, сярод дрэў; прыгледзься—і ўбачыш агоньчыкі чалавечае жудасьці, войстрае пакуты чалавечага сэрца, сьцягатага кайданамі жыцця, старымі кайданамі даўно мінулых дзён.

— Бяжым хутчэй, Маня, страшна мне тут і на сэрцы робіцца холадна.

Хіба Эйдля баіцца мерцвякоў?

— Ой-ой... вы думаеце, яму трэба зямля-а-а... Вы думаеце, ён будзе араць? Вы думаеце, ён трымаў плуг, ці ведае, дзе ў каня галава, а дзе хвост?—То разышоўся ва ўсю Эйдлін бацька Шолам. Ён накінуўся на Міньку, што хадзіў па вёсках, што скупляў шчаціну і цялячыя скуры, накінуўся з тае прычыны, што Мінька папрасіў сакратара запісаць яго на перасяленьне ў Крым. Шолам бегаў з кутка ў кут, нечакана выныраў то тут, то там і гаварыў усё адно і тое:

— І хіба з гэтага што будзе, ой-ё-ёй... Вы думаеце, што гэта і запраўды, калі зямля, дык ты і гаспадар. Не, не... пачкайце, пабачыце, пабачыце, як боб садзіць трэба, пабачыце, пабачыце, з чым цыбулю ядуць...

— З хлебам,—абрэзаў нехта Шоламаву гаворку.

Шолам аж падскочыў. Хто можа супярэчыць яму, яму так добра ведаючаму жыццё? Ён, расцягваючы кожнае слова, насупіўшы бровы, Шолам важна гаворыць, нібы працэджае кожнае слова праз частае сіта сваіх рудых вусоў.

— Ой, адкуль ты такі разумны, і ведае ўсё, як малое... З хлебам,—бач адказаў, а дзе ты той хлеб знойдзеш, галоўка твая яловая?

— Пасеем...

— Ой, каб цябе трасца пасеяла. Ён пасее, ён па-а-сее... Бачылі людцы, то-ж галоўкі бязглуздыя.

Але ніхто асабліва не звярочваў увагі на прамовы Шолама, і ён, азірнуўшыся па баках і яшчэ гаворачы:—ён пасее, ё-о-н пасее, уй...—Тымчасам мігнуўся к сакратару і на вуха шапнуў яму, каб ніхто ня чуў:

— Ёсак, Ёсак, глядзі-ж, на мяне не забудзь, запішы дзесяціны са тры...

Але хіба людзі не пачуюць, хіба ў комсамольцаў вочы і вухы не маладыя? Ён раптам з усіх бакоў:

— Брава, Шолам, брава, вось маладзец, дык маладзец.

— Ну, што, ну, што вам трэба і чаго вы раты паразявалі?

— Брава, Шолам, пасееш!

— Ой, каб вам спухнуць і што з вамі гаварыць...—

Шолам захаваўся ў людзкім натоўпе, які разышоўся цяпер ва ўсю, гудзеў на ўсе галасы, лаяўся, спрачаўся, грукаеў нагамі, і ляцелі новыя словы, словы аб зямлі, самай звычайнай зямлі, на якой бывае ўраджай і шчасце людзкае. А комсамольцы сьмяяліся, чаму не сьмяяцца—сход прайшоў вельмі ўдала, з вялікім і вялікім поспехам: каля палавіны мястэчка пацягнулася да зямлі. Каля палавіны, а гэта што-небудзь ды знача.

Толькі вунь нешта сумныя, быццам незадаволеныя стаяць стары Лейба і Саламон. Яны даюць грошы ў рост, живуць з гэтага—і што ім да зямлі, не яна іх цікавіць, а так прышлі на сход паслухаць, аб чым гаварыць будзе галота гэтая. Ён, крыва ўсьміхнуўшыся адзін другому і насунуўшы ніжэй старыя шапкі, яны кінулі адзін другому па слову: „пачынам...“ і пасунуліся моўчкі на мястэчка.

А Эйдлі было весела. Чаму? Яна і сама добра ня скажа—чаму. Але заўсёды весела тады, калі ў шэрыя дні жыццёвыя ўпаўзе нешта сьмелае, нешта новае, што ўзьнімае людзей да новых думак, да новых дзей, што застаўляе мацней б'цца сэрца і прыдае бадзёрасьці ўсяму твайму руху: і ідзеш весялей, і гаворыш сьмялей, а то засьпяваеш і песьню. І льюцца песьні ў цёплым змроку летняе ночы. Галасы маладыя, песьні агнявыя, кіпучыя, як кіпуча маладосьць.

Бо ўсё ў маладосьці горача—і словы, і думкі, і дзеі. Дрыпаюць вунь па вуліцы старыя, боўтаюцца полы вопратак, калены ляніва згінаюцца і разгінаюцца. Думкі і словы ў старых ня плывуць, а так-сяк прыгінаюцца, паўзуць па змрочанай вуліцы і ў думках што: грошы, шабас, тры фунты газы ды селядзец з адваранай бульбай. Вось і думкі, вось і шчасьце...

А ў Эйдлі сэрца гатова разьліцца няўміручаю радасьцю, бо гудзе звон-перазвон:

— Мы кавалі з юнацкім духам.

Куём мы будучыны дні.

І ўсіх спрытней заліваецца песьняй малады каваль Даля Прыгожы хлопец, а рукі, рукі, нібы наліў іх хто гнуткаю стальлю. Моцныя рукі, і калі здароваецца з табой, так пацісьне, што аж пальцы хрусьцяць і зьліпаюцца—і балюча і страшна робіцца. Але што там, паглядзі ў Далькіны вочы, а ў іх цяпло струменіць, мітусяцца агоньчыкі такой вясёласьцю таварыскай, што дзе той і страх, дзе тут і боль. Адразу адыйдуць пальцы і засьмяешся такім пераліўчатым сьмехам, што хлопцы і дзяўчаты змоўкнуць разам, а потым і пайшло, і пайшло:

— Ой, Эйдлечка, не ўглядайся ў Далькіны вочы!

І колькі сьмеху, такі гармідар учыняць, што, здаецца, бярозы і тыя пачынаюць ківаць сваімі маўклівымі галінкамі. Эйдлі бывае тады сорамна. Але што там, і ёй сьмешна, хіба-ж яна зрабіла што кепскае? А Далька, ну што Далька? Далька хлопец, ну прыгожыя рукі, праўда і вочы ў яго прыгожыя. Але якое да яго дзела Эйдлі. Далька Далькай, а Эйдля сама па сабе Эйдля. А хіба нельга пазірнуць на Дальку, паглядзець на яго шэрыя вочы? Глупства. Так разважае Эйдля, ідучы дамоў. Тата яшчэ сядзіць і нешта горача гаворыць з маткай.

— Мусіць, аб зямлі,—думае Эйдля.

Але татка пачынае прымайстроўвацца нанач, кідае гаворку ўсякую, і хутка ў хаце пануе сонная цішыня, якую парушае толькі непакойны цвыркун за печкай, да ў вокны заглядае бессаромны месяц. Хітры, хоча ўсё паглядзець сваім срэбным вокам.

Эх, спаць пара, бо ноч над людзям пануе, ноч-начаніца зялёная з блакітнымі іскрамі-зорамі...

— Эйдля, восень падходзіць, трэба брацца за працу, бо ты-ж не малая ўжо,—пачынае чамусьці татка нудную гутарку.

Чаму нудную?

А як-жа, тут ён пагаворыць і аб кавалку хлеба, і аб скуратах, і аб тым, што кожны чалавек павінен потам і сьлязьмі зарабляць на дзень сабе, і ня толькі на дзень, а наогул клапаціцца аб жыцці сваім. І як іначай, калі Эйдля хутка ўжо чалавекам будзе. Хіба-ж на бацькавы мазалі век пражывеш? Да і бацькаў хрыбет ужо занадта пасьцёрся, ня ім высьцілаць жыццёвыя сьцежкі, ды каму?—маладой дзяўчыцы. Дый трэба трохі і сэрца мець і жаль да бацькавай працы, бо...

— Ой, татачка, годзе, ну што вы...

— Што годзе, што годзе? Хіба я няпраўду кажу?

— Ды вы праўду кажаце, але...

— Што але? Я-ж цябе не папракаю хлебам, бо я-ж бацька, а ня хто іншы. Але, як татка твой, павінен сказаць табе, што трэба да жыцця бліжэй падыходзіць, да нешта ў рукі ўзяць, бо за жыццё голымі рукамі ня схопішся.

— Дык што вы хочаце сказаць?

— А вось што, школу ты скончыла—чытаць і пісаць можаш, што болей трэба? Але гэтым сыта ня будзеш. Трэба працу мець. Мо', скажаш, нашто табе праца, мо' хутка зьбіраешся замуж выходзіць, дык цяпер, галубка мая, жаніхі пайшлі і такія пайшлі, што хоць ты ім галовы адрывавай. Няхай-бы сабе і жаніх тымчасам, але ведаеш, даражэнькая, і жаніху прыемней тады, калі нявеста, ці жонка ў жыцці ня толькі канарэйкамі пяс, але яшчэ і займаецца чым-небудзь, бо, ведаеш, супакойней куды. Справа не ў заробках, а калі жонка каля хаты што зробіць сама, ці дзіцёнку пашые, ці мужыку свайму што—дык гэта ў сям'ю прыбытак і вялікі прыбытак.

— Ай, татка, татка! І якія жаніхі, і якія прыбыткі... Хіба не працую я, хіба гультай я ў вас?

— Эй, ня туды пачала ты казаць. Я-ж не гавару, што гультайнічаеш ты ў сям'і. Але што зробіш у хаце—яно ўсё неўзаветку. Трэба другі занятак, ну, рукамясто якое, ці што, ну, хоць-бы швачкай быць, усё-ж-ткі людзі гэтым кормяцца, а бывае і другіх кормяць.

— Дык чаго вы хочаце?

— Чаго я хочу? Хаценьне малое, трэба з восені да швачкі Фані цябе аддаць—пашыеш год, другі—глядзі і навучышся. А гэта хлеб, пэўны хлеб, ня Нісанавы казкі...

— Ну, я татачка, я... згодна... Я нічога ня маю супроць. Але мне думалася... Мне хочацца... да і Маня паедзе ў горад і многа хлопцаў са школы... Мо' лепей, тата...

— Што лепей, што, што?

— Я, татачка, хачу вучыцца...

Шолам сьмяецца:

— Яна хоча вучыцца! Ха-ха-ха... Хто? Шоламава дачка... Якога Шолама? Шаўца... Шылам сьвет, галубка, не нагрэеш... Хоць і невялічкі сьвет у нас, а ўсё-ж-ткі не нагрэеш, ня хопіць агню, ня хопіць...

— Пра што вы, татка, гаворыце?..

— Пра што, пра што—да пра гэтыя самыя грошы... Бяз іх ня сунешся ў горад, а з гэтай вунь хэўрай, вунь з Айзі-камі тваімі да Гінтамі, бач, куточак сястрыц і братоў, з гэтай гурмай не падскочыш высока, ва ўсякім разе за парог местачковы нам совацца цяжка, ой, як цяжка, ой, як цяжка.

Эйдля гатова плакаць, у Эйдлі сэрца шчыміць калючым болям і ў вачох туман, засьцілаюць іх здраднікі-сьлёзы. Але хіба Эйдля не комсамолка, маладая. з кіпучай думкай і сьмелай надзеяй...

— Тата, прычым тут грошы? Мо' і бясплатна буду вучыцца, да і ячэйка хадаініцтва дасьць.

— Хадаінічаць яна будзе, хадаінічаць... Свая кішэня—вось і хадатай... А ў мяне там вятры веюць, у кішэні ў гэтай.

— Татачка, я-ж кажу, што бяз грошай, ну што вы ня верыце...

— Ат, выкінь з галавы думкі дурныя. Яна хоча вучыцца. Яна хоча сьвет зьмяніць, Шоламава дачка хоча вучонай быць

Ну, дзе вы бачылі справы такія? Кінь і не гавары болей глупства, бо ўжо не малая, пара сьвет разумець і справы людзкія. Яна да Мані раўняецца... Што Маня? Яе бацька ў горадзе на гатовых грашох служыць, а ты паспрабуй, выбі малатком свае грошы—выбіваеш, выбіваеш і дух займае. Яна вучыцца... добра сказаць... Але даволі, што гаварыць, пара розум мець, ды глупствамі не займацца. Дый павінна яшчэ ведаць, што на сьвеце ў жыцці кожны чалавек сваё месца мае. Ты, напрыклад, шавец. А чаму? А таму—твой бацька шаўцом быў і сын ім павінен быць, а дачка... дачка за шаўца замуж пойдзе. Не за шаўца, дык каваль знойдзецца, ды і краўцоў хапае.

І сям-так кожны і кавалак хлеба прыдбае, не памрэ з голаду. А яна—вучы-цца... Жыцьцё навучыць і бясплатна навучыць, як на сьвеце жыць, ды як варочаць мазгамі шавецкімі. Шылам сьвету не нагрэеш. Даволі глупства. А яна—вучы-цца...

Прыгожа на вуліцы ў дзень шабасовы, асабліва, калі сонца і ад яго цяплынь вее. Маладым што, а вось старым прыемна на прызьбе сядзець ды падстаўляць гарбатыя сьпіны і худыя калены пад хвалі сонечныя. Сонца пяшчоты разьлівае нямераным калівам і пі, колькі душы тваёй заўгодна, толькі-б здароўе, карыстайся ласкаю сонечнай, набірайся цяпла яго на зіму, калі ў самога трохі высахла сэрца і кроў ня бурліць, ня пеніцца, а струменіць патрохі ляніва ручаінай перасохшай, халоднай.

Дзетвара на вуліцы мітусіцца, гульні водзіць, сьмяецца, плача—чаго ня бывае толькі. Але сьмеху болей і болей радасьці, бо жыцьцё для іх—дзьверы неадкрытыя, не стаяць за імі годы пражытыя. Таму і сьмяюцца, а заплачуць—і тады сьмяюцца.

І старыя ўспамінаюць жыцьцё і расказваюць аб дзеях мінулых. А болей за ўсіх расказвае Арон. Ён болей за ўсіх пабачыў сьвету, паспытаў і салодкага, і горкага, а калі папраўдзе казаць, дык болей горкага. Дзе ні пабыў толькі чалавек, нават у Амэрыку езьдзіў да старшага сына. Але не паладзіў з нявесткай, назад зьвярнуўся да родных мясцін, да наседжанага гняздоўя, дзе стаяць пад сонцам саламяныя

стрэжы і іх цалуюць бярозы кучаравыя і зубчастыя клёны. Многа ведае Арон, таму і расказвае цікава:

— Быў я маладым і расьцьвіталі цвьятны на сэрцы... Праўда, цяпер я другі—абламаўся лёгкія крыльля, прыланцужылася сэрца гадамі, і ногі слабыя, і старыя вочы—мусіць хочучь закрыцца... Ну, што-ж—пара... Але справа ня ў гэтым. Аб чым гэта я расказаць вам хацеў? Ага... Вы вось праямлю ўсё. Як што, дык—зямля і зямля, толькі і чуткі аб ёй да размовы. Што-ж, дзела добрае, не здарма аб ёй словы пашлі, бо зямля—цвёрды грунт, нярухомы, і шчасьце захавана ў ёй, паспрабуйце знайсці. Знойдзеце—небясьпекі ня ўбачыце—зямля надзейна і ня любіць мань.

Ня верыце мо', дык паслухайце. Многа езьдзіў калісь па краінах чужых я, шукаў, а чаго шукаў—запытайцеся ў сонца, запытайцеся ў ветра павевах... Дык вось... Давялося мне раз на моры быць. Не адзін я там быў, а многа людзей. Прыглядаліся, але бачылі мала, толькі неба блакітнае, ды ўсплёскі зялёных хваль, ды салёныя пырскі, вось і ўсё... Потым вецер шалёны. Мора супакою ня любіць, падабаюцца яму віхры магутныя да жарты з вадзянымі нетрамі. Захвалюе мора, захвалюецца жудасьцю сэрца, сьціснецца болей калючым, і сам ты зробішся маленькай, маленькай істотай, якую зыбае мора на ўсьпененых хвалях, нібы хоча захаваць цябе ў цёмнай глыбіні зялёнага шкла. А кожнаму хочацца сонца, у глыбіню глядзець неахвота.

Разышлося, разгулялася мора, а людзі плакалі, богу маліліся, успаміналі пройдзены шлях, пракліналі дзень і час, калі ступілі на шляхі зыбучыя, шукаючы ўперадзе патаемнага шчасьця. І для кожнага найвялікшым шчасьцем стала адно—жыцьцё—худое ці бліскучае—усё роўна, толькі-б жыцьцё. А на моры ўсё хужэй і хужэй, пасарвала мачты даўно, вада падступае пад шыю, казычыць яе сваёй халоднай пяшчотай. І ўсё прымоўкі—супроць сьмерці нічога ня скажаш, трэба стрэць яе супакойна, бо ты чалавек, не абы хто. І было ціха і сумна, толькі хвалі марскія зыбаліся ў шалёных скоках, хацелі абняць, падараваць пацалункамі сьмерці. І ў гэты час хтосьці крыкнуў, нечалавечым голасам крыкнуў:

— Зямля, зямля-я-я...

І адразу нібы адышла сьмерць, адвяла свае вадзяныя зялёныя вочы. Загарэлася радасьць у грудзёх пякучым агнём, запласнуліся сэрцы ў васкрэсшых надзеях, і ўсе весела зірнулі наўкол—недалёчка была зямля, самая звычайная зямля, на якой цвёрды грунт і надзейнае шчасьце.

Некалькі хвілін—і мы на зямлі, і мокрыя, стамлёныя мы палка цалавалі зямлю і плакалі ад нязвычайнае радасьці. Мы бачылі перад сабой жыццё са ўсімі яго радасьцямі і ўцехамі, са сьлязьмі цёплымі і гаручымі. Жыццё... і мы былі вясёлыя.

— А ўсё-ж ткі розум трэба мець і вялікі розум,—кажа паціху Шолам.

— Што розум?

— Ды вось, каб да зямлі дабрацца...

— Ну, вядома... У кожнай справе на першым месцы павінен розум стаяць.

— Так, так, розум—без яго не абыйдзешся.

— Хто і спрачацца будзе—бяз розуму не пражывеш, асабліва ў нашы дні.

— Так, так, розум і толькі розум, а з ім чалавек не загіне...

Бегай ня бегай, Шолам, дум сваіх не зланцужыш—рассыпаюцца яны, як каралі з ніткі парванай: адну прыгарнеш—другая далей бяжыць, пераймеш яе—а наўцёкі сямёра новых. І ўсё дражняцца:

— Шолам, Шолам, ці табе шылам сьвет нагрэць—у цябе кішэня шавецкая, а ў ёй дзіркі сьвіцяцца, бо залапіць некалі—калі-ж зарабляць на хлеб?

Ой, грошы, грошы, бяз вас пакута, а кажуць людзі—і з вамі гора... Чаму?—а ліха вас ведае. Не ў грашоў было Шоламу шчасьце, а ў працы спрытнай, ды ў сытых дзецяў. А цяпер? Нямаведама... І новыя думкі лашчунь подыхам цёплым.

— Што грошы?—сьмяццё... Ня ў іх справа. Было-б зда роўе да моцныя рукі, не аслаблі-б вочы ад бліскучых гвазёў, а там... усё, што захочаш. Дый Эйдля ад бацькавага сэрца ўпартасьць мае, і розум жыццёвы—не прападзе, не загіне ў сьцежках людзкіх, часам сьлізкіх для іншага чалавека...

Трэба розум вялікі мець, каб да ўсякае справы прыкласы ўдала мазалёвыя рукі. Іменна розум... Значыцца, Эйдлі трэба

Што яшчэ ня ведае Шолам, а калі і ведае, дык як-жа адразу і агадзіцца так. А вунь сям'я, апоўзлікаў колькі, і ўсе сьмяюцца. Чаму? А мусіць таму, што бацька сумуе, ніжа вузлы расхістаных думак... Не... Хіба-ж можна так,—дзеці яны, дзяццмі і застануцца, ну ў чым яны вінаваты? Ня ў іх справа...

А ў жонкі ізноў чаравікі стапталіся. Хто вінават: мо' жонка, мо' чаравікі, ці свае рукі шавецкія. А там вунь яшчэ колькі патрэб і патрэб неадкладных. І што рабіць, і што думаць...

А ўсё-ж-ткі розум вялікая штука... Ну... Дык няхай-жа будзе, што будзе...

— Эйдля!

— Што, татачка?

— А ўсё-ж-ткі ты...

— Чаго, тата?

— А ўсё-ж-ткі ты будзеш... вучыцца...

— ?

— Ну, чаго ўлыпіла вочы, хіба ня рада, дык я... бяз прымусу...

— Татачка! Даражэнькі! Міленькі мой татачка!

Эйдля цалуе бацьку, і Шоламу прыемна: усё-ж-ткі ён бацька, ня хто іншы, Шоламу прыемна, што ў яго такая прыгожая і разумная дачка. Прыгожая, што і гаварыць. Бач, шаснаццаць год ідзе, калі што—і жаніхоў чакай. Дый хіба яны не заглядаюцца, ого-о, праныры людзі, асабліва гэтыя самыя чалавекі маладыя. Але што гаварыць, ня ў іх справа—Эйдлі трэба вучыцца і гэта наперад за ўсё.

— Правільна думка мая, Эйдлечка?

— Што тата?

— Да нічога, ідзі вунь да маткі, яна нешта скажаць табе хоча.

Хіба матка ня чуе справы, хіба ёй ня хочацца пацалаваць дачкі, хіба не аб ёй яна ноччу прамазоліла вушы Шоламу, прамазоліла да таго, што ўзлавала яго не на жарты, і ён нават, які страх вялікі, вылаяўся тады:

— Сьпі ты ўжо, жлукта асінавая...

Праўда, Эстэр ноччу трохі плакала—хіба мае права Шолам так абражаць яе? Праўда і тое, што Шолам раніцой казаў жонцы паціху:

— Ты, Эстэр, забудзь пра тое, што я ноччу сказаў. Ну сказаў, бачыш... вядома, ад глупства сказаў... забудзь...

І паміж імі ізноў мір.

Мір і супакой ва ўсёй хатцы. Неяк весялей нават стала ў ёй, вунь скачуць дзеці.

— Эйдля едзе вучыцца, вучыцца...

І ўсім сьмешна, а татку, вядома, болей, на тое-ж і татка—не абы хто.

Калі нырне чалавек у хвалі радасьці, нырне ўсёй сваёй чалавечай істотай, тады ня чуе ён ног пад сабой, а часам і сонца ня бачыць, бо сонца—радасьць і радасьць—сонца кожнае дорага, кожнае міла і ў кожным сьветла і цёпла. Люба і дорага жыць на сьвеце, калі радасьць тваю абыйме, прыгалубіць слодыч сонечных дэён, калі ў сэрцы тваім закрывіцца надзеі, маладыя надзеі. Ня стрымаць іх жыцьцёвым віхурам ні цёмным вірам, ні маленькім няўдачам людзкім. Бо наперадзе вялікі шлях, наперадзе агні вялізарных полыхам веюць, завуць, запрашаюць—ідзі каваль, гартаваць шчасьце, долю лепшую. Не тваю долю, не тваё шчасьце, чалавеча няшчасны, калі ты а душою сваёй адзін-адзіночкі,—а шчасьце агульнае, долю агульную для людзей мазалі і поту.

Плылі карагодам думкі, запляталіся вянкамі васільковымі і ад дум, ад надзей маладых усё для Эйдлі наўкол было прыгожым і новым. Саламяныя хаткі, здаецца, не хацелі пакрыўлены быць, усміхаліся ёй, міргалі прыжмураным вокам-вакэнцам, нібы сказаць хацелі:

— І мы не абы што... Мы старыя хаткі, але любя нам маладое шчасьце, і любы нам карыя вочы і вочы шэрыя, бо ў сьценах нашых яны пачалі вучыцца глядзець на шырокі сьвет...

Эйдлі было весела, да таго весела, што вечарам, калі сабраліся хлопцы й дзяўчаты пад старой бярозай ля сьветлага клябу і калі ў жартах задзеў яе Далька-каваль,—хацеў пацалаваць зьнянацку пры ўсіх,—яна так ушчыкнула яго, што ён ападскочыў і круглей зрабіліся шэрыя вочы. Вось, вось пайшлі маршчакі па твару. Але сьцяпеў ён і засьмяяўся сваім срэбна пераліўчатым сьмехам, засьмяяўся так, што ўсе пакаціліся ў рогат:

— Што, зьзеў, Далька? Упярод, браце, ня суйся, ня будзь занадта ласым на дзявочыя пацалункі,—жартавалі дзяўчаты.

Сьмяялася і Эйдля, і на яе адкрытыя вусны і прыжмураныя расьніцы ўглядаўся Далька і думаў, думаў. А чым? Мо' аб тым, аб чым думала Эйдля. Аб чым? А хто іх ведае—ідзі, разьбярыся ў дзявочым сэрцы, і калі спавівае яго год шаснаццаці...

Лета страціла моц, захалодзела сонца, падкасіў яго прамені подых восені блізкай. Раніцой туманы халодныя сьцелюцца на бліскучым іржэўніку, хутка, хутка адыйдуць кучаравыя дні, дні цяплыні, дні прыволья шырокага. Але ўсё прыгожа яшчэ, вунь і дрэвы лістом шалясьцяць, нібы шэпты шлюць сонцу раніцы і ў паветры сьвежым яблыкам пахне і мёдам ліпавым.

І дыхаць вольна, бадзёрыць шыр палей чалавечыя грудзі, асабліва, калі шыр гэтая расьсьцілае перад табой усё новыя дываны, абшары.

Эйдля з Маняй едуць у горад вучыцца. Тата правёў з поўварсты, ды і пашоў у поле, дзе канчалі разьбіўку зямлі для тых, хто хацеў з ёй бліжэй парадніцца, набыць сваяцтва новае, нярушымае.

Эйдлі весела і сумна трохі—што ўперадзе будзе? А дарога туды—у горад, віецца істужкай прамую, і няма ёй канца, няма краю. Шалясьцяць бярозы лістом, у задуменьні клёны ахінулі дарогу кучаравымі кронамі, да асіна трапечы лісточкамі кволымі, да вятроў палахлівымі.

І ўсюды радасьць ціхая паразьліта. І ў сэрцы яна... І радасьцю, вунь, на ўзгорку пад лесам зялёным, каля маладых бярозак прыгожых ірдзеюць на сонцы залатыя брусніцы...

Ірдзеюць брусніцы...

Залатыя брусніцы...

То ў каплях расы сьвежай купае сонца свае ранічныя праменьні.

Е. Пфляумбаум

Інэй¹⁾

На чужыне ня кажуць „маці“
васільковасьцю ціхіх вачэй:
на чужыне ў башкірскай хаце
стройна-лёгкая ў срэбры „інэй“.

Бы кавыль—серабрыстасьць стэпу
з ветрам ціха жартуе-зьвініць,
гэты ветлівы срэбра зьлепак²⁾
так пяшчотна можа любіць.

І калі пацалуеш сына—
загарацца вочы „інэй“,
і бліжэй мне тады чужына,
і бліжэй тады, і мілей.

І мая ласкавая маці—
яе вочы чарней і глыбей—
у далёкай радзімай хаце
усьміхнецца гэтак... сьвятлей.

На чужыне ня кажуць „маці“
васільковасьцю ціхіх вачэй:
на чужыне ў башкірскай хаце
стройна-лёгкая ў срэбры „інэй“.

¹⁾ Інэй—пабашкірску—маці.

²⁾ У Башкірыі жанчыны звычайна апрануты у сукенкі, дзе нанізаны надзвычай многа срэбра (манэт).

П. Росіч

У К р ы м у

Сонэт

Ўсё тут як казка альбо дзіўны сон.
Зьлілося вунь з далёкім небам мора,
А кіпарысамі прашыты горы...
Бяжыць уперад хутка шэраг дзён.

* * *

А за сьпіной вялізны Чатыр-даг
Цалуецца з праменем, падпірае
Блакiт нябёс, і часта разрывае
Хмар чэрава яго зялёны дах.

* * *

Їмкнуцца сіл набрацца ў сонца, ў мора
Сюды з палёў далёкіх, з ціхіх рэк,
І тут яны канчаюць часам век.

* * *

Няўжо-ж магчымы тут і сьмерць, і гора!
А можа й не? Пад хваляў звон
Прыходзіць к людзям ціхі, вечны сон.

Алушта, 1927 г.

Легенда пра Эльбрус

— Пей, урус, пей! Да дна пей! Пей, як горац п'е... А вы п'еш да дна,—я раскажу табе паданьне. Цяпер можна раскадваць яго, бо ты—урус і я--джыгіт—браты.

— Пей, урус, пей! Кахэтынскае віно—добрае віно. Яно студзёнае, прынясе табе ахалоду, яно згоніць кроплі поту з твайго твару, к таму віно кіслае... Пей, урус, пей да дна, а я табе раскажу..

Я піў. Горац, з жоўтым высахлым тварам, у бурцы, са срэбным кінжалам і пісталетам за поясам, піў і апавядаў:

— Бачыш Эльбрус? Бачыш, як воблакі засланілі ад людзкога вока яго сіваю вяршыну, хаваючы яе ад людзкога вока? Ты чуеш, на самай вяршыне Эльбрусу ніхто з урусаў ня быў! Эльбрус наш. Наступіць на Эльбрус можа толькі нага джыгіта. А з вяршыны Эльбрусу джыгіт бачыць увесь сьвет! Эльбрус наш высокі. Трэба мець вочы сокала і ногі джыгіта, каб ступіць на вяршыну і глянуць на ўвесь, чуеш, на увесь сьвет. А вочы уруса—ня вочы сокала. А ногі уруса—ня ногі джыгіта. Ад бялізны сьнегу урус сьлепне. А на вяршыні Эльбрусу белы, белы сьнег, чысты сьнег. Нага уруса ня ступала на яго, бо трэба мець ногі джыгіта, каб ступіць на чысты, белы сьнег і не забрудзіць яго...

— Ты хочаш ведаць чаму Эльбрус наш? Ты хочаш ведаць праўду, з чаго урус сьлепне? Ты хочаш ведаць, чаму уруса ногі ня ступалі на чысты сьнег Эльбрусавай вяршыны?

— Так слухай. Я раскажу табе паданьне, ад дзеда чуў яго. Я слухаў. Горац мне расказаў легенду пра Эльбрус.

— Гэта было даўно. Сонца цяпер састарэлася, а тады яно было маладзейшае. Каля самага Эльбрусу стаяла сакля джыгіта Сімур. Джыгіт Сімур быў такі бедны, што меў толькі

двое коняй, саклю і востры кінжал з сіняга булату. Адно багацьце было ў Сімура: яго жонка была такая прыгожая джыгітка, што і тады, што і цяпер, нельга падобную ёй адшукаць.

У адзін з летніх дзён, калі сонца мядзяным шчытам выплівала з-за Эльбрусу, Сімур пайшоў на Эльбрус, на паляваньне. Сыцярог ён дзікую казу з стралой ў руцэ напагатове... Каза-ж ня йшла.

У гэты-ж дзень прышлі урусы ў саклю. Закон парушыўшы спрадвечны, Тагідзе твар адкрылі, зьдэёршы чадру, звязалі рукі ёй, палоньніцай пагналі за сабою, з зямлёй зраўнялі саклю, а Мэцю—сына ад Тагіды, пакінулі ў стайні...

Прышоў Сімур, глядзіць—і бачыць заместа саклі разбураныя сьцены. Тагіду клікаць ён пачаў:

— Тагіда, дзе ты?

І водгульле назад вярнула словы.

І тут пачуў Сімур плач Мэці.

— Урус...—сказаў быў Мэця бацьку.

І слова было досыць, каб зразумеў Сімур, у чым справа тут, і дзелася дзе Тагіда.

Сказаў тады Сімур:

— Сягоньня я памру. А ты, мой сын, ідзі ў аул к джыгітам, і памятуй Сімура, твайго бацьку.

Мэця паслухаўся бацьці, кажа паданьне, пайшоў у аул і сказаў джыгітам:

— Урусы разбурылі нашу саклю, узялі ў палон маю маці Тагіду, а бацька мой, Сімур, сказаўшы мне, што сёньня ён памрэ, паслаў мяне да вас.

І вось, з таго дня на вяршыне Эльбрусу жыве вольны сокал. Сярод белага, сярод чыстага сьнегу. Сівы, сівы цяпер сокал, а зваць яго Сімур., Сімур-джыгіт, Сімур—Тагіды муж. Адным вокам Сімур жыве помстай за палоненую урусам Тагіду, за разбураную урусамі саклю.

І як толькі нага уруса ступіць на Эльбрус, уздымаецца сокал Сімур высока па-над вяршынаю... Ад узмаху крыляў Сімура ўздымаецца на Эльбрусе буран—урус варочаецца назад.

Пад час чутны стогны Сімура, песьні жальбы пье Сімур, успамінаючы Тагіду, зруйнованую саклю. І калі Сімур пье песьню жальбы, заціхаюць тады птушкі ў лясох Эльбруса,

кветкі долу галовы свае клоняць, сярдзіта злуюца горныя ручаі. А Сімур успамінае мінулае, Тагіду, саклю на зямлі, праклінае уруса.

А калі Сімур глядзіць у будучыню, тады песьні жалбы заціхаюць: чуюцца гарманічныя гукі вясёлых мэлёдый Сімура,— тады зіхаціць у блакіце неба беласьнежная верхавіна Эльбрусу, золатам гараць сонечныя праменьні, горныя ручаі імчацца з вясёлымі пералівамі, лес напаўняецца подыхам пахучых кветак...

Дапівваючы чару кахэтынскага, горац працягваў:

— Сімур пакутуе за ўсіх джыгітаў. Паданьне кажа, што Сімур памрэ толькі тады, калі урусы будуць брацьцямі, а ня ворагам джыгітаў. А да тых часоў, покуль урус ня будзе братам джыгіту, Сімур жыве на вяршыне, адным вокам глядзіць у мінулае, другім у будучыню.

А кожны джыгіт, як толькі пачуе над сабою зьдзекі уруса, зьвяртаецца да Сімура з просьбай праклясьці уруса за зьдзек над ім...

Горац скончыў.

Я доўга прыглядаўся на вяршыну Эльбруса ў надзеі ўгледзець вялічавага Сімура.

А мо' ён ужо даўно памёр?

Сам-жа джыгіт сказаў: ты—урус, і я—джыгіт—браты.

Алесь Гладкі

Гаманіла хвоя*)

Гаманіла хвоя у пажоўклым полі,
Шапацела вещьцем,плылі гукі ў просінь,
І казалі хвоя стройнаму таполю:
— Паглядзі, браточку, надыходзіць восень.
Паглядзі, ўжо жыта навакол пажата,
Пабурэла лісьце у старой бярозы,
Не пяюць пад вечар у палёх дзяўчаты,
Зазьвінелі сумам лугавыя лозы.

Не сьпяваюць птушкі ў срэбралістым гаю,
Ня відаць уранку туману ў даліне.
І чаму галосаць, я сама ня знаю,
Гэтак нудна ветры у маёй чупрыне.
— Ой, ня плач, сястрыца,—адказаў таполю,—
Ты аб тым ня плач лепш, што цяпло ў нас гіне,
Не загіне радасьць у сялянскім полі,
Не загіне шчасьце ў дарагой краіне.

Часы суму пройдуць і вясна настане,
Зацьвіце ўсё ў гаю, зацьвіце ў нізіне,
І прыгожа сонца зноў з нябёсаў гляне,
Вер, сястра, настане вясна у краіне!

*) *Ад рэдакцыі.* Алесь Гладкі—17-гадовы сялянскі хлапец з Заслаўскага раёну. Скончыў сямёхгодку... „Гаманіла хвоя“—яго першы верш.

Ів. Сенчанка

3 запісак

„Не радзіся шчаслівым, а радзіся ў сарочцы“,—так гаворыць народная прымоўка. Я ныйначай радзіўся ў сарочцы і, мусібыць, праз гэта живу цяпер больш чым шчаслівы. Праўда, на гэтае шчасьце можна парознаму глядзець, але я наперад кажу, што не належу ні да філёзофаў, ні да людзей з ідэаламі (і парожнімі кішэнямі), што ўсё крытыкуюць і нарэшце дохнуць пад платамі і парканамі.

Я просты сабе сьмяротны з здаровым розумам, выгінастаю сьпінаю і дасьціпнымі рукамі.

Вы ўсьміхаецеся: „з выгінастаю сьпінаю, ха-ха-ха“.

Я чую вашу ўсьмешку, але мне ўсё роўна, бо веру я толькі ў гэтую сьпіну—выгінастую, калі трэба, і надзвычайна пруткую ў іншых выпадках. Сьпіна мая—мой бег, мой найцудоўны ўзьвей-самалёт, мой патрон і прожэктар. Яна выгінастая, як вужака, і разам з тым сьлізкая, як уюн. Вочы мае паглядаюць на ўсе чатыры бакі разам і адпаведна з тым, што яны бачаць; мой хрыбет вырабляе дзівападобныя фігуры—ад паземнае да вялізарнае позы ўдава-пераможца; вушы мае—найчутнейшая мэмбрана, і я люблю іх за тую чутнасьць, што не дае маёй сьпіне застыць у адным палажэньні: я ўвесь слух, і вушы мэмбраны мае.

Сьмейся, скэптык і філёзоф,—я маю панцыр сваёй філёзофіі і мне ўсё роўна. Я наважыўся пісаць свае запіскі, якія супроцьстаўляю ўсяму, што было да гэтага часу напісана, і ўпэўнены, што буду мець посьпех.

Бо што такое посьпех, як не зеляніна яснаблагітнага траўня, золата трапяткое восені і жанчыны з пухкімі рукамі зімы? Вы не адмовіцеся ад гэтых даброт—і вось ключы ад іх.

Запаведзі

Першы з іх: паслухмянасьць, бо толькі той, хто слухае, мае перспэктывы ў будучыне. За ёю ўсьлед ідзе пакорнасьць. Шчаслівы той, хто зносіць пакорнасьць моўчкі і не абцяжарвае слуху вашага лішнімі і непатрэбнымі словамі, а найбольш выглядам, што тоіць у сабе незадаволеньне і пачаткі бунту. Уцякайце ад такога, як ад паморкаў і чумы; затыкайце вушы; заплюшчвайце вочы; плюйце ўсьлед яму; выгінайце сьпіну вужакай і бяжэце, бяжэце.

Вось для чаго вам патрэбны ня толькі выгінастая сьпіна, а і розум, а і сумленьне, а і ўся істота. Яшчэ раз кажу вам, будзьце выгінастымі, як вужака, і сьлізкімі, як уюн.

Трэцяя запаведь мая такая-ж разумная, як і патрэбная: маўчаньне. Маўчэце. Зашыйце вусны вашыя і ня пісьніце. А калі назьбіраецца слоў і нельга ўжо больш цярпець, бяжэце за места, капайце яму і тройчы ў цішку, каб ніхто не пачуў, гукайце: „и сара Трајана козје усл...“

Гэта вялікая запаведь і поўная глыбокага зьместу, і хто не зразумее яе, той ніколі не зразумее ні маўклівае мовы вачэй начальніка, ні бляску шаўкоў на плячах яго вернае падругі, ні таёмнага зьместу лічбаў на апошняй, што ён падпісаў, паперы. Маўчэце. Будзьце, як рыба. І вы выгадаеце і далёка і высока паднімецеся па прыступках вашага шчасьця. І чацьвёртая запаведзь ваша: падзівуйцеся. Ліжэце чаравікі ў таты, у мамы, нават у дзетак маленькіх.

Выгінайце хрыбет, не шкадуйце сьпіны: вы яе раз сагнайце, а яна выратуе тысячу разоў ад небясьпекі. Не кажэце сабе: „не магу“—поўжайце. Абніміце калені, зьдмухніце парушынку з лакерак вашага пана. Затойце дух. І вам скажуць: гэта найлепшы халуй і—чыркануць наскон па вашым носе. І вы на вяршку шчаснасьці.

Бойцеся мацнейшага.

Клюйце па сіле; тапчэце мёртвага льва; лавэце за хвост тыгра ў клетцы. І вам скажуць: які ён сьмелы! Хапайце па

змозе. Спачатку за ножкі і рожкі. Нічога—у будучыне чакае вас львіная дзялянка.

Ня бі ніколі першым,—яшчэ невядома, што пан скажа. Спакойна—рукі ў кішэні—чакай.

Не шкадуй ніколі апошняга ўдару. Апошні ўдар заўсёды найбольш верны.

Брахня, што ляжачага ня б'юць. Беце, душэце.

— Гэта старэнны халуй,—скажуць вам,—і вы на вярху шчаснасьці.

Фелёзофскае абгрунтаваньне

Чытач мой—я старэнны, я надзвычайна добры халуй. Я не саромяюся. Наадварот—я з гонарам нашу гэтае імя. Бо што такое халуй? Тысячу вякоў чалавецтва білася над разьвязаньнем гэтае праблемы. Вынайшлі мікроскопы, тэле-скопы, матэматычныя формулы і цудадзеійныя хэмічныя аналізы. І ўсё такі ня здолелі адшукаць вібрыёна халуйства. Бо ён не пастаянны; ён зьменлівы і мяняе вобраз свой і выгляд свой шточасна, штохвілінна.

Колькі разоў той ці іншы бязглузdnік наважваўся сказаць: эўрыка! Але слова застывала на яго вуснах. Ён ня мог з пэўнасьцю сказаць: гэта халуй. Але прышоў нарэшце я і кажу: вось ён халуй—глядзеце на яго. Я кажу шчыра, сьмела.

Халуй—ня лаянка, гэта гонар. Халуізм—гэта сыстэма, такая-ж добрая, як усе іншыя сыстэмы, але бязьмерна глыбейшая за іх.

Я яшчэ зусім не стары чалавек. Наадварот—мне толькі каля трыццаці гадоў. Для новага прарока я яшчэ вельмі малады, але сэрца маё прагне адабрадзеяць чалавецтва. Перад мною былі тысячы тысяч прарокаў, што жадалі вывесьці чалавецтва на новы шлях. Але за імі ішло нямінчае банкруцтва, як пракляцьце па сьлядох пракожанага.

Усе марнавалі сілу прыгожых слоў, маладосьць, здароўе, а з імі і надзею на тое, што калісь на зямлі будзе па слову іх.

Вар'яцтва, пустаслоўе. Усё ішло сваім парадкам, бо ніхто не пачуў, чым дыхае і чаго жадае незраўнаны Пій. Пій—усё

існае над намі. Ніхто не заглянуў у душу чалавека і ня вывучыў яе такою, як яна ёсьць:—душа халуя. Усе перліся па зоры адзін перад другім і толькі пабольшылі суму людзкае пакуты. Бо ўсе хацелі быць Промэтэямі і, ідучы гэтым шляхам, ішлі супроць свае дзейснае прыроды—прыроды незраўнана-добрага халуя. Хто вам сказаў, што вы Промэтэі? Гэта непаразуменьне: Промэтэй—мара, вы—рэальнасьць. Чаго-ж вы хочаце ўцякаць ад сваёй сапраўднай існасьці?

Абмінайце крывавую цень Промэтэя. Юнакі—глядзеце на мяне: мне трыццаць гадоў, але я пражыву яшчэ тры разы па трыццаць і буду шчаслівы—з мажным целам, чырвонымі шчакамі, выгінастым хрыбтом і гумавымі нагамі.

Мяне шануе начальства, жанчыны без меры кахаюць мяне; калі я іду, усе з павагаю ўступаюць мне дарогу і шэпчуць сваім маленькім дзецям.

— Гляедзеце—гэта ідзе вялікі Халуй!

— Вялікі Халуй,—чую я навокал сябе і прыветна па-кручваю галаваю.

У сябе дома

Я зараз моцны і сталы чалавек. Я яшчэ ня лысы, але ўжо маю двое дзетак і прыгожую жонку. У мяне прывабныя пакоі і нават некалькі пакаёвак. Піяніна, крэслы, гардыны; некалькі хароственных пальм і дубовых паліц для кніг—што мне яшчэ трэба?

Я прасынаюся досьвіткам і засынаю адвячоркам. Усю рэшту дня працую па-за домам.

Калі раніцай прыходзіць да мяне мой маленькі сыноч і гаворыць: „добрае раніцы, татачка“—я адказваю яму: „добрае раніцы“—так па звычаю паводзіцца. Агулам, люблю розныя звычкі, і калі не дастае іх, я ўтвараю новыя.

Я ведаю: сьвет яшчэ ня ў весь ахалуіўся, і шмат там ёсьць непатрэбнага. Праз гэта я сачу за дзецьмі, каб ня зьбіліся з прызначанага ім зямлёю халуіства. Я прывучаю іх змалку, як у старажытнасьці прывучалі маліцца за „татачку, мамачку, бабулю, дзядулю і ўсіх праваслаўных хрысьціян“.

У мяне свая сыстэма:

Я гукаю Вядзьмедзя (так завуць майго сына) і ласкава пытаю ў яго:

— Скажы мне, мая крошка, перад чым ты павінен нагінацца?

— Перад Піем, татачка.

— А што гэта за Пій?

Ён пазірае на мяне і, ня збівваючыся, гаворыць: Пій—усё, што над намі існуе.

— Напрыклад?

— Іван Сыцяпанавіч Дуля—старшыня вашага праўленьня; Параска Яўхімаўна—яго жонка; Ляля і Лёля—яго дзеткі.

— Добра!—б'ю я ў далоні і раблю іспыт далей.—А ці ўмееш ты добра нагінацца?

— Мама кажа, што я добра гэтае раблю. Мяне нават паглядзіў калісь сам Пій.

У майго сына заўсёды сьветлы тварык і ясныя бліскучыя вочы... Кроў мая і плоць мая! І тады ў экстазе бацькаўскага пачуўця я станаўлюся на кукішкі і крычу весела і радасна: поўзай, прыглядайся, як гэтае робіць твой тата! Выгні сьпіну! Прыпадзі да зямлі! Эрабі шчасьлівыя вочы!

І мы ўдваіх поўзаем па падлозе.

— Хто лепш?—нарэшце пытаюся я. І мой сыноч адказвае мне:

— Я, татачка, я малодшы, і ў мяне хрыбет, як з гумы.

Я люблю сваё стварэньне і хачу, каб такім было ўсё чалавецтва.

Слухайце, глядзеце далей.

— Вось ён увіваецца вужакай: бліскаўка, страла, гума! Потым становіцца на заднія лапкі і пакорна схіляе галоўку.

Вочы яго—бязьмежная пакорнасьць.

Рукі яго—бязьмежная цярплівасьць.

Ногі яго—слуп веры і перакананьня.

Скажы: „стой“, і ён будзе стаяць сто, тысячу, мільён гадоў.—Гэта найбольшы будучы халуй.

Я жыцьцярадасны, я бадзёры, я нават васёлы ў сябе ў пакоі. Я стаю на аднэй назе і раблю доўгую стойку. У люстэрка я бачу вялікую, сталую фігуру ў чорным гарнітуры, трохі сагнутую—адзнака поўзаньня. Бялавыя валасы

артыстычна зачэсаны назад, брытыя шчокі; надзвычайна белы каўнерык, манішка і манкеты кажучь бяз слоў:—„ён у пашане ў Пія“. Я стаю на адной назе, кручуся на пятцы і разам азіраюся на сябе.

Вочы мае вялікія і надзвычайна ясныя: шэры, мяккі колер надае ім асаблівае сьвятло, што можа раптоўна спалохаць і, зьнішчыўшы, яшчэ ласкавей разьліцца.

Я ў сваім пакоі. Я шчыльна прычыніў дзьверы і замкнуў іх: я мілуюся з сябе бяз сьведак.

Уцякайце ад сьведак. Як агню бойцеся іх!

Я не магу выносіць чужых вачэй. Яны зазіраюць у душу, у кішэні, у рукі—выварочваюць іх; яны не даюць спакойна закончыць распачатую справу; яны забруджваюць вашыя каўнерыкі, манішку і манкеты: „Што каштуе?—Вядро сьлёз? Шклянку крыві? Дзявочае чэсьці? Гонару ці яго добрага імя?“

Пазбаўляйцеся сьведак. Рабеце свае справы на самоце. Скачэце ў сваім пакоі бяз сьведак.

На рабоце

(Клясычны прыклад халуіства; з маёй запіснай кніжкі за 1918 год).

Іх прывялі дванаццаць галодных, абдзёртых бунтароў і сярод іх бацька, што нарадзіў на сьвет такі буянны прыклад натхненнейшага халуіства.

Яны былі брудныя; замест вопраткі—лахманы, замест рук—чорныя вузлатыя аборкі.

Я быў у той час на вяршку славы, і імя маё наводзіла страх на патомкаў Промэтэя. Але чым больш ненавідзелі мяне яны, тым я быў у большай ласцы ў Пія.

Ён пазнаў мяне і, дурны чалавек, зрабіўшы апостальскую міну, выкрыкнуў, падымаючы рукі ўгору:

— Божа, калі ты ёсьць на небе, калі твой магутны і ўсясьільны дух лятае над зямлёю і бачыць усё, што робіцца тут, калі толькі ад твайго погляду громы і рухаецца зямля, і дрыжыць усё жывое і мёртвае стварэньне: людзі, каменні, горы—пашкадуй мяне; накрый мяне цёмнаю ноччу сьмерці; выдзеры вочы мае, пячонку, раскрой сэрца маё, высушы да кроплі кроў маю і скруці жылы, каб я мог выкупіць пракляцце сваё

ў постаці гэтага паскудніка, што на гора зямлі нарадзіўся маім сынам!

Ён стогне; упалыя вочы яго бліскаюць злосьцю, пакутай, і рукі, закутыя ў ланцугі, намерваюцца перарваць мне горла.

Я звычайна сьмяяўся. Што мог я рабіць з такім неразумным хлопцам? І я даў яму шклянку вады.

Ён шпурнуў мне яе ў вочы з дзікімі праклёнамі і лаянкаю.

Я сказаў: „вельмі шкада, што так здарылася“ і пазваў падыйсьці да сябе...

— Бі,—закрычаў ён,—паскудніка,—і, наблізіўшыся, плюнуў мне ў твар.

— Яшчэ!—сказаў я.

І ён плюе яшчэ, яшчэ і яшчэ.

Плюваў зларадасна, няшчадна і, наіўны, думаў у сьліне агіды ўтапіць гонар вялікага з найбольшых халуёў. Але няўжо халуй існуе для таго, каб гневацца ад плюўка вар'яцкага? Ён ня ведае душы халуя, ня ведае таго, што найбольшая пашана для мяне—атрымаць плювок яшчэ, яшчэ і яшчэ раз. Бо плювок тое-ж самае, што адзнака на грудзях, што ласка вялікага Пія, што дыямэнт погляду яго радасных вачэй.

Ня бойцеся плюўкоў. Сьмела падстаўляйце вочы пад іх. Сьліна—толькі вада, і няўжо хто-небудзь стаў-бы абараняць свае нівы ад дажджу? Дзе ёсьць такі дурасьвей, каб уцякаў ад сваіх прыбыткаў?

— Я задаволены,—сказаў я.—Але ты скончыў сваю справу і дай мне магчымасьць зрабіць сваю.

Ён выцягнуў шыю і падставіў твар для ўдараў.

Я стукнуў яго ў сківіцы моцна і цьвёрда, так, як умее біць халуй, калі за сьпіною ў яго стаіць усемагутны Пій.

Потым біў яшчэ яго ў зубы, у нос, у вочы, вушы і пры гэтым гаварыў штораз:

— Гэта за Піеву крыўду.

— Гэта за крыўду яго дзетак.

— Яго падругі.

— Яго маемасьці.

— Яго валоў.

— Яго кароў.

— Яго асла.

— А хто той асёл?—выцершы кроў, запытаў той, хто нарадзіў халуя. На яго думку—гэта меў быць д'ябальскі жарт, але я, схаваўшы зубы, ласкава адказаў:

— Аслы ня родзяцца ў нашых краёх; гэта з дзесятае заповедзі.

— Я быў-бы вельмі рад, але на сваіх зубах пераканаўся, што гэта ня так.

Наіўны, дурны бунтар! Ён хацеў праткнуць маё сэрца і ня ведаў, што той удар узваліцца на яго самога.

— Асёл—гэта я,—сказаў Вялікі Халуў.

Ён адступіўся. Вочы яго вылезлі з орбіт, і твар зрабіўся зямляна-чорным.

— Божа мой,—прастагнаў ён,—я бацька ня толькі халуя, але і асла?

І ён затуліў твар рукамі.

Ён стагнаў, ірваў цела, біўся галавою аб сцяну, і з грудзей яго выляталі злосныя праклёны.

Я сьмяяўся: як ты да гэтага часу ня ведаў, што халуў можа быць яшчэ і аслом? І я яшчэ раз ціха і спакойна праказаў яму бадай што на вуха: „Так, той, хто мае быць тваім сынам,—ня толькі халуў, але і асёл“.

І стаўшы на кукішкі каля ног Пія, я зароў высокім і зычным голасам „І-і-га!“ Так равуць аслы.

Я не хачу апавядаць далей, бо ўсе патугі мае павярнуць яго на правільны шлях ні да чаго не прывялі. Ён прыкінуўся галодным бунтаром і за поўгадзіны адышоў у вечнае селішча дурняў.

Доктар прызнаў разрыў сэрца.

Мае запіскі не закончаныя. Я паказаў толькі фрагменты халуўства, найвышэйшыя прыклады яго пяройдуць перад вамі далей. Гэта толькі пачатак. Халуўства, як і ўсякі процэс, пачынаецца з дробязяў і паступова набіраецца дыяпазону і размаху. Яно вырастае нібы няпрыкметна, хоць я не магу сказаць, што быў калісь час, калі я ня быў халуём.

Як гэта добра! Я мілуюся з сябе самога, як з самае дарагое рэчы, што трапляецца чалавецтву раз у вякі. І праз гэтае паказваю сябе чалавецтву ва ўвесь рост.

Глядзеце—я ўвесь перад вамі.

Але я загаварыўся, хоць гэта ўласьціва чалавеку, што выказвае свае думкі і трэшкі гарачыцца.

Сьвятая і прыемная гарачка!—Ты ўласьціва ўсім людзям, але для ўсіх ты смутак і зло, бо нясеш з сабою хваляваньне і неспакой.

Вось чаму я і кажу—не хвалюйцеся, ня думайце. Кожная лішняя думка—этап да жыцьцёвых нягод.

Цурайцеся думак, як сьведак. Глядзецце ў вочы Піевы—там акіян натхненьня для вас.

Прыслухайцеся, як дыхае Пій,—і досыць.

„Думка выказаная ёсьць хлусьня“, і хто паручыцца, што вы скажаце ня тое, што трэба? Вось дзеля гэтага, дбаючы пра вас, я кажу: затулеце рот, або лепш папрасеце, каб яго вам заткнулі. Так бясьпечней. Часамі, каб прадэманстраваць сваю волю, можаце сказаць сабе маўчком: „а ўсё такі нічога“. Нібы маўчыць і гаворыце разам...

Глядзецце ў рот Піевы: яго словы—вашыя словы. Адтуль адзінадумнасьць. А дзе адзінадумнасьць—там спакой. У вочы пільна ўглядайцеся—бо яго погляд—ваш погляд. І вы ня будзеце коса паглядаць.

Вы хістаецеся? Вы ня хочаце быць халуём? Дух Промэ-тэя яшчэ жыве ў вас? Пакіньце. Ваш шлях велічнага і незраў-нанага халуя.

З украінскай пераклаў А. Гуло.

Харкаў, 1926 г.

Бруно Штэйнер

Вечнасьць

Няўжо-ж на тое, каб памерці,
Радзіўся я?
Хоць я й памру, але зраблюся
Пачаткам новага жыцця.

На крыльлях сьмерці у сусвет
Я ў новым выглядзе ўвайду.
Я буду парай, лёгкай хмарай
І на зямлю пашлю ваду.

Няўжо-ж такой баяцца сьмерці!
Да гэта-ж вечна-юны лёс.
Я у палетку стану кветкай,
Я буду зорачкай нябёс...

Ў сваю сьмяротную гадзіну,
Як сьвету новая часьціна,
Зьяўлюся я.

З харвацкай пераклаў П. Росіч.

Далі шырокія

У дарогу

Гудзіць-гудзіць цягнік...

Некаторыя з экскурсантаў залезьлі наверх, на полкі ды „даюць храпака“, другія вядуць гаворкі на самыя рознастайныя тэмы...

Стандыя Віцебск. Шумнай гурбой выходзяць экскурсантаў на вялікі вакзал.

У Віцебску цягнік будзе стаяць да 6 гадзін вечара, застаецца шмат часу, яго патрэбна скарыстаць...

Мы грудам ідзем ад вакзалу па вуліцы. Мільгаюць шыльды, праходзяць новыя незнаёмыя людзі...

Вось цячэ шырокая, з адлеглымі берагамі, Дзвьвіна; яе перасякае каменны мост. Дзвьвіна падзяляе на дзьве часткі горад. Па халаднаватай вадзе плавае па некалькі чаўноў, ля берагоў стаяць дзеравяныя платформы.

Тав. Каспяровіч—былы працаўнік па краязнаўству на Віцебшчыне,—добра ведае сучасны Віцебск, яго старажытныя куткі. Вядзе размову:

— От тая белая царква на горцы пачала будавацца яшчэ ў 12 стагодзьдзі італьянскім архітэктарам...

Цяпер царква ўжо старая, аблезлая, але цікавы яе стыль, цікава яна тым, што перажыла столькі падзей,—і рэгіліўную барацьбу, і князёўскія нялады, і бунты сялянства і г. д.

Экскурсанты ўважліва слухаюць.

Зварачваем з галоўнай вуліцы ўлева, узыходзім на крутую горку. Слухаем цэлы даклад аб гісторыі ды старажытнасьці Віцебску. А горад, як на далоні: блішчаць жалезныя дахі двух і трохпавярковых дамоў, бялюць купалы... У горадзе стукат трамваю, а ўнізе мутна-серабрыстая Дзвьвіна...

Вялізны будынак, падобны на царкву. Гэта музей.

Пры ўваходзе на другі паверх сядзіць фігура старажытнага ваякі, увабранага ў жалезную кальчугу і шолам. Так ваявалі ў даўнюю пару...

На сьценах разьвешана самая рознастайная зброя, пачынаючы ад незапомных часоў і да сучаснасьці.

Вядзе гаворку аб усім супрацоўнік музея. Ён, мусіць, вельмі любіць гэтую справу,—таму што дасканальна аб усім ведае, гаворыць з такім натхненнем...

Аддзел *нумізматыкі* (колекцыі грошай). Вельмі многа іх, розных формаў, розных стагодзьдзяў, выкапаных з зямлі, як дарагая знаходка.

Беларуская крашаніна, паясы, вышываньне на палатне—вельмі маруднае, высока-мастацкае.

У адным з пакояў ляжаць „мошчы“ сьв. Апрасіньні Полацкай, да якіх некалі цэлымі натоўпамі прыходзілі багамольцы. Бачым проста згніўшы шкілет і нават не жаночы, а мужчынскі.

Малюнкаў гістарычных у музеі мала...

Усе здаволены, бо некаторыя з экскурсантаў далей сваёй вёскай ці гораду нідзе ня былі, нічога ня бачылі.

* * *

Рытмічна ды шпарка бяжыць паравоз, грукоча ды стукае...
— Тррах-тах-тах!

Мінулі ўжо беларускія саламяныя, бура-зялёныя вёскі, хутары, палі зарунелыя схаваліся, нізіны ды ўзгоркі жоўтыя, балоты, рэчкі пазавіваліся і перарэзалі палі.

У вагоне вясёласьць, гармідар...

Гаворкі ды сьмех.

„А, Лявоніха, Лявоніха мая!“—цягнуць галасы хлапцоў, а дзявочыя, тонкія падхапілі:

Глянупу, гляну я ў ваконца...

Э-э-эй, проціў яснага-а сонца.

— А-э-эй!...

А ў туманнай далі ўжо чутно, як равуць гудкі з чорных труб, што сотнямі абапал відны; потым кідаюцца ў вочы будынкі фабрык, заводаў. Тут няма зелены—жалеза, стукат, дым і туман.

Ленінград.

З вышкі Їсакіеўскага сабору

14 мая.

Вось аграмадны Їсакіеўскі сабор, з таўшчэзнымі мармуровымі колёнамі-слупамі.

Падымаемся з праважатым па завілых сходах, праз цёмныя кануркі на самы верх. Ногі трэба падымаць высока і моцна трымацца рукамі за жалезныя пруты. Пачынае з няпрывычкі кружыцца галава. Хады на самы верх 25-30 хвілін, вельмі душна, а ўжо на самай вышчы раптам у твар кідаецца парывамі вільготны вецер.

Як паглядзіш уніз, адчыняецца перад вачыма шырокі кругагляд на ўвесь горад, які ляжыць у катлавіне. Паабапал, на кругагледзе — сіняя паласа ўзгоркаў... Горад расплянаваны проста, ва ўсіх напрамках; цары, пачынаючы з Пятра I, стараліся надаць яму прыгожасць, — і шмат палягло людзей тут, пакуль на балоцістым месцы ўзьнік вялікі і прыгожы горад.

Унізе — горад гудзіць, стукае...

Парывісты вецер жорстка акутвае твар. Людзі, аўтобусы, здаюцца зусім маленькімі; будынкi квадратовыя. І першае кідаецца ў вочы зялёна-мутная Нява ў гранітных берагох: цягнецца яна да Фінскага заліву, а там — чорная палоска — Кронштадт.

Абшар гораду бяз прыгарадаў — 97 кілёмэтраў, насельніцтва ў 23 годзе налічвалася 722 тысячы...

Асьцярожна спускаемся па тых-жа вілаватых сходках уніз.

Такі грукат, што няпрывычнаму чалавеку рэжа вушы, пачынае балець галава...

Петрапаўлаўская крэпасць

На Васілеўскім востраве, на беразе Нявы — крэпасць.

Яшчэ! ў 1712 годзе была пабудавана перш зямляная крэпасць, потым вырасьлі каменныя сьцены. Чужаземны архітэктар будаваў крэпасць 34 гады. „Калі паглядзець на яе зверху, — кажа наш праважаты, — будзе няправільны шасьцікутнік“. Паабапал — казэматы...

— У Петрапаўлаўскай крэпасці, як у люстры, адбіваецца гісторыя барацьбы за волю. Тут сядзелі: Радзішчаў, петрашэўцы, першамартаўцы...

Брама, праз якую вялі зьняволеных.

Направа—Петрапаўлаўскі сабор. У ім знаходзяцца грабніцы ўсіх расійскіх цароў.

Некалькі басьціонаў, галоўны з іх Трубечкой, дзе сядзелі галоўныя політычныя „праступнікі“.

Цэлыя жакі апавядае нам праважаты.

Вось у адным з пакояў курсістка Ветрава кончыла жыццё самагубствам (абліла сябе газай і падпаліла), ня змогшы перанесці жорсткага рэжыму.

Ні ў адну з камэр не праходзіла сонца і сьвету, нават неба кавалка ня ўбачыш...

Ні адзін з крэпасці ня бачыў ніколі сьвету, ня выходзіў жывым; калі прыводзілі туды „праступніка“, які ішоў супроць самаўладства, значыць, яму была пэўная сьмерць у гэтых сьценах ці на шыбеніцы.

Толькі ў часе рэвалюцыі некаторыя вытрымаўшыя цяжкую няволю вырваліся з гэтых мураў.

Так на працягу некалькіх стагодзьдзяў гэтыя сьцены захоўвалі ўсіх тых, хто меў вольную думку.

Так было...

А зараз няма...

Клюб маладой гвардыі

Шумна і весела. Гэта ленінградская моладзь робіць спатканьне беларускай. Клюб перапоўнены. Ні аднаго вольнага месца.

Ленінградскія хлапцы і дзяўчаты, комсамольцы і беспартыйныя акружылі нас цеснымі сяброўскімі гурткамі.

Мы ім расказвалі аб нашым жыцці, аб нашых імкненьнях, аб нашай маладой з кожным годам усё болей і болей ажываючай краіне.

Яны ў сваю чаргу расказвалі аб сабе, [аб сваім вялікім горадзе, аб тэй моцнай сувязі, якая павінна існаваць паміж брацкімі рэспублікамі.

Было даволі позна, калі мы пачалі разыходзіцца. Над Ленінградам паўзлі чорныя начныя туманы. Накрапваў невялічкі халодны дождж, а на душы было сьветла і радасна. Хацелася пець, скакаць і сьмяяцца.

Эрмітаж і Аляксандраўскі музей

У Эрмітажы адразу губляешся. Разьбягаюцца вочы і ня ведаеш, куды кінуцца. Якое нязьлічанае багацьце вялікіх мастакоў, якое вялікае багацьце іх твораў. Вось мадонна Рафаэля. Яна ўся чалавечна. Яна жыве і дышае. І чамусьці здаецца, вось-вось засьмяецца і сойдзе з палатна. А цікава, што, гледзячы на яе, доўга мімаволі прыходзіць на думку, што вялікія мастакі, задумваючыся над нявечнасьцю жыцьця чалавека, старадзіся стварыць істоту ніколі няўміручую. Яны аддавалі ім усю сваю душу, загэтым і малюнкі іх і сьмяюцца, і плачуць, і, нарэшце, прымушаюць задумацца і хвалявацца над імі. Вось малюнкі Рамбрандта. Ад гэтага нязьлічанага багацьця сьветаценьняў чалавечага цела, ад гэтага жывога вобліку чалавечай істоты цяжка адарвацца. Разам з малюнкамі Рамбрандта знаходзяцца малюнкі яго вучняў. Яны значна слабейшыя. Няма ў іх той жывасьці, той рэальнай выразнасьці, як у іх настаўніка.

Праходзім пакой за пакоем. Няма часу доўга спыняцца. Наш кіраўнік гаворыць, што, каб прайсьці ўсе пакоі Эрмітажу, трэба зрабіць сем вёрст. Перад вачыма прабягаюць цудоўныя малюнкі, убраньні і зброя старасьвецкіх рыцараў. Вось старая коньніца—кальчугі, латы, зброя—усё гэта гарыць, аблітае пырснутым у вокны сонцам. Адразу робіцца ясна, чаму ў стары час так доўга цягнулася тая ці іншая вайна.

Праходзім далей. Вось адзіны гіпсавы твар Рафаэля,—дзіцё. Гэта арыгінал, вельмі каштоўны з гістарычнага боку. Вось Вэнэра Мілоская (копія), якую праславіў у сваіх песьнях не адзін сусьветны поэт. Цэлая галерэя вядомых статуй, вядомых скульптураў. Усё гэта праглядаем наспех і накіроўваемся далей. Вялікае ўражаньне зрабілі малюнкі Бруллава „Гібель Помпэі“, Айвазоўскага „Дзевяты вал“ і Рэпіна „Бурлакі“.

Некалькі слоў наконт слухкіх паясоў. Апошнія мы знайшлі не ў беларускім аддзеле, як гэтага трэба было чакаць, а ў польскім. І гэта ня гледзячы нават на тое, што на іх была пячатка з надпісам „Слуцк“. Кіраўніца экскурсіі сказала, што паставіць гэта пытаньне на абгаварэньне. Але ўсё-ж такі старалася даказаць, што гэта паясы польскія, грунтуючыся на тым, што іх насіла выключна багатая польская шляхта.

Уражаньні засталіся багатыя.

Дзецкае Сяло

З ранішнім цягніком мы прыехалі ў Дзецкае Сяло (некалі Царскае). Першае, што кінулася ў вочы,—гэта ліцэй. Аграмаднае прыгожае памяшканьне, а кругом—сады. Недалёка ад ліцэю самы лепшы помнік Пушкіну. Гэта той самы ліцэй, тыя самыя сады, пра якія ў свой час у адным з сваіх вядомых вершаў расказаў нам вялікі расійскі паэта.

Падыходзім да Царска-сельскага палацу. Палац пабудаваны ў стылі барокко, дойлідам Растрэльлі. Стыль барокко—гэта той стыль, пры якім ні аднаго пустога кавалку ня можа быць. Усе месцы павінны быць запоўнены.

Царска-сельскі палац быў заснаваны яшчэ пры царыцы Альжбеце. Частку тых грошай, якія былі ахвяраваны для паліпшэньня становішча жаўнераў на вайне, пераводзілі тайным парадкам на будаваньне гэтага палацу. Колькі патрачана грошай—гэтага сказаць нельга. Бо аб тым, на што і куды ішлі грошы, справаздачы Альжбета нікому не давала, а ніякіх дакумэнтаў пасьля яе не засталася.

Для таго, каб увайсці наверх, нас прымусілі апрануць брэзэнтавыя лапці, падшытыя другой мяккай матэрыяй. Уваходзіць іначай нельга. Бо паркетная падлога ў гэтым дварцы ня мае сабе цаны. Яна амаль што ўся зроблена з дарагога заморскага дрэва. У янтарным, самым дарагім пакоі яна складаецца з 25 гатункаў такога дрэва. Яна такая гладкая і сьлізкая, што напамінае сабой лёд. Апрача ўсяго гэтага яна нязвычайна прыгожая па сваёй мастацкай апрацоўцы.

Каштоўных дарагіх малюнкаў у гэтым палацы няма цяпер. Засталіся толькі тыя з лепшых, якія маюць цесную гістарычную сувязь з палацам.

Праходзім цэлую галерэю пакояў. Усё гарыць і блішчыць ад пазалоты. Дысонансам выглядае апрацоўка залі Аляксандра II. Яна не пазалочана, а абведзена срэбрам. Ранейшыя цары мелі некаторае мастацкае пачуцьцё і стараліся, каб у структуры палацу ня было ніякіх дысонансаў. Аляксандр II гэтага не прадугледзіў; ён быў значна грубейшы за сваіх продкаў, так што нават не адчуў, якую вялікую памылку зрабіў, калі свой пакой загадаў абвесці не залатой, а срэбнай фарбай.

Ня будзем спыняцца на блакітных кітайскіх, японскіх, бурштыновых і другіх пакоях, якія больш-менш па свайму стылю і разьмерах падобны. Нам здаецца больш цікаваю гасьцінная заля. Пераходзім да яе. Гэта грамадная, уся аблітая золатам „вуліца“. Уваходзіш у яе і робіцца цяжка глядзець.

Адзін дыван, які пасьцілаўся на падлозе, важыць 200 пу-доў. З ім маглі справіцца толькі 40 чалавек.

Музэй рэвалюцыі

У Музэй рэвалюцыі мы папалі пасья Дзецкага Сяла. Гэта ўзмацніла нашы ўражаньні і пачуцьці. У той час, калі ў Царска-сельскім палацы мы бачылі гістарычнае жыцьцё тых, хто кіраваў Расіяй, то ў Музеі рэвалюцыі мы пабачылі жыцьцё тых, хто змагаўся і гінуў за волю, тых, хто паўставаў супроць зьдзекаў над сваім абяздоленым народам.

Вось кіраўнік апавядае аб барацьбе дзекабрыстых. Аб іх трагічнай сьмерці.

Кожная гістарычная падзея, кожны гістарычны твар ілюструецца некалькімі адпаведнымі малюнкамі. Уражаньне застаецца багатае і моцнае.

Вось ідуць малюнкi і партрэты з быту і барацьбы народавольцаў, яшчэ далей—з падзей пятага году і, нарэшце, кастрычнікавай пары. Для пісьменьніка тут ёсьць шмат новага гістарычна-цікавага матар'ялу. Можна чакаць, што ў будучым на грунце гэтых матар'ялаў будзе створаны не адзін гістарычны роман.

На вялікіх магілах

Мы ўпяцёх пайшлі шукаць магілы вялікіх пісьменьнікаў. Ці прыкмячалі вы, якое бывае адчуваньне, калі вы падыходзіце да магілы блізкага і дарагога чалавека.

Такое было адчуваньне і з намі, калі мы падышлі да магіл: Салтыкова-Шчэдрына, Тургенева і Грыгаровіча. Прадвачыма прайшла цэлая вераніца створаных імі гэрояў, створаных імі вялікіх, вечно глыбокіх і вечно маладых думак.

Далей мы пайшлі шукаць так званыя літаратурныя масткі. Аб тым, дзе яны знаходзяцца, ні ў кога пытаць не хацелася, і мы іх знайшлі самі. Цэлы шэраг каханых і дарагіх імён паўстаў прад намі: Гаршын, Глеб Успенскі, Лескоў, Гарын,

Міхайлоўскі, Неміровіч-Данчэнка, Плеханаў, Белінскі, Дабра-любаў, Пісараў і, нарэшце, Надсон.

Літаратурныя масткі далі нам шмат новага і цікавага. Тое многае, што для нас было міфам, зрабілася сапраўднасьцю.

Кіно-фабрыка

Ленінградзкая кіно-фабрыка зрабіла зусім ня тое ўражаньне, якога мы ад яе чакалі. Аказалася, што ў яе творчай працы на першым месцы стаіць тэхніка. Мы і спынім свае галоўныя ўражаньні на ёй.

Амаль што ўсе вядомыя кіно-трукі: абрывы цягнікоў з рэек, самагубства гэроінь і гэрояў праз падзеньне іх з высокіх скалаў у бурнае цячэньне ракі, пажары аграмадных памяшканьняў, страшныя начныя буры на моры—робяцца ў першую чаргу пры дапамозе кіно-тэхнікі.

Але гэта не азначае, што непатрэбна ігра артыстых. Ігра патрэбна, ды яшчэ якая. Яна павінна ахопліваць усе чалавечыя магчымасьці, а гэтыя магчымасьці можна ахапіць толькі пры дапамозе добрай тэхнікі.

Цяпер самы процэс працы. Мы папалі якраз у той момант, калі здымалася адна дзяўчына. Спачатку пры даволі невялікім сьвеце яна некалькі разоў рабіла рэпэтыцыю сваёй ролі. Рэжысэр і опэратар з боку падлаўлівалі добрыя бакі яе ігры. Прымушалі яшчэ раз зрабіць толькі што добра зробленае. Дрэннае-ж у далейшым стараліся выправіць. Нарэшце, калі рэпэтыцыя скончана здавальняюча, запальваюцца „юпіцеры“ і пры белым асьляпляючым сьвеце пачынаецца канчатковая ігра. Калі і на гэты раз яна не ўдаецца ці выйдзе ня так, як патрэбна, то ўсё пачынаецца спачатку, пакуль ня будзе добра. Гэта значыць так, як хоча рэжысэр. Творчая праца кіно-артыстых вельмі цяжкая. Па некалькі гадзін прыходзіцца ляжаць у вадзе, сьмяяцца і плакаць пад сьветам „юпіцераў“, якія даюць такі моцны сьвет, што кроў пад кожей прымае зялёны колер.

Волхаўбуд

У 120 кілёмэтрах ад Ленінграду раскінуўся электрычны гарадок. Аграмадныя, шырокія нямошчаныя вуліцы, вялікія часовыя драўляныя памяшканьні—усё гэта напамінае нешта пачаткова-няскончанае ў параўнаньні з самой электрычнай

станцыяй Волхаўбуду. На станцыі працуе 8 генэратараў. Яны даюць сьвет на ўвесь Ленінград. Прыводзяць у рух яго фабрыкі і заводы. Сама станцыя стаіць на рацэ Волхаў. Яна займае даволі значны пляч.

У сярэдзіну станцыі прапускаюць толькі па асобных прапусках, пры гэтым ні ў якім разе не прапускаюць тых, хто мае з сабой фотографічны апарат.

Уся станцыя ўяўляе з сябе нейкую бязьмерна моцную жалезную істоту. Па сваёй велічыні яна самая большая ў СССР. Адзін праход над вадой вадаспаду трэба ісьці шмат часу. Пры гэтым кружыцца галава і дыхаць робіцца цяжка. Праўда, гэта можа ў залежнасьці ад тых абставін, у якіх мы знаходзіліся. Пахіснуцца ў бок страшна, бо там ідзе пафарбаваны чорнай фарбай провад, у пачатку і канцы якога намалёваны шкілеты і надпіс аб тым, што дакрануўшамуся да гэтага проваду пагражае сьмерць. Было цёмна. Лямпачкі вісяць адна ад другой на працягу 3—4 сажняў. Шум і грохат напаміналі сабой глухія ўдары ўстрывожанай зямлятрасеньнем глебы.

Вышаўшы адтуль, мы доўга, доўга любаваліся многафарбнай пенай вады. Узьнімаліся і падалі аграмадныя беласьнежнапенныя зьверху, і зьнізу зеленавата-чырвоныя хвалі. Завывалі і гудзелі злосна, упарта і страшна.

Мы папалі ў той час, калі прапускалі каля станцыі паравоз. Спачатку адчыняюцца адны вароты, робяць узровень вады аднолькавы, потым другія, і паравоз тады праходзіць. Гэта цягнецца прыблізна каля гадзіны.

Праз некалькі гадзін мы накіраваліся ў Ленінград, каб адтуль ужо накіравацца на бацькаўшчыну.

Разьвітаньне

У гэты дзень у нашай праграме было выехаць з Ленінграду. Але цягнік, які вёз нас з Волхаўбуду, ішоў так, што нават сьмешна ўспамінаць. На кожнай маленькай станцыі ён стаяў ледзь не па гадзіне, прапускаючы паштовыя і скорыя паязды. Вынік ад гэтага быў той, што мы ўсё-ж такі спазьніліся. 120 кілёмэтраў мы ехалі гадзін 7—8.

У гэту ноч мы ня спалі. Ляжалі, варочаліся з боку на бок і не маглі заснуць. Хвалявалі і трывожылі новыя пачуцьці.

Падняліся з цяжкімі галовамі. У вокны пятага паверху глядзела хвора я лeнінградская раніца.

Горад, як і заўсёды, шумеў, сьмяяўся, плакаў, ня сьціхаў жыць сваім мільённым жыцьцём. Паўзлі лёгкія ранішнія туманы. І дзіўна, чамусьці напаміналі яны сабой нашы асеньнія туманы, што надыходзяць халоднымі верасьнёўскімі вечарамі. Пацягнула ізноў у Беларусь. Цэлы дзень мы прахадзілі па вуліцах, ня ведаючы за што ўзяцца, і ледзь толькі сьціямнела, накіраваліся на станцыю.

Підерскі

За будзённай працай

(З блёк-ноту комсамольскага працаўніка)

Сёння наша „слова“ аб газэце, аб комсамольскай газэце „Чырвоная Зьмена“.

Калісьці была прыказка „пісатель popisывае, читатель почитывает“. Цяпер чытач ня толькі пачытвае. Цяпер чытач уцягваецца газэтай у шмат карысных, цікавых мерапрыемстваў. Вось аб гэтым вопыце мы зараз і будзем апавядаць.

Організацыйную дзейнасць вызвала тое, што часам з дапамогаю таго ці іншага дасканальна прадуманага мерапрыемства газэта можа сапраўды зьявіцца застрэльшчыкам новай справы, адным з дапаможнікаў ЦК ЛКСМБ у яго „вспашке“ новай паласы працы ў саюзе.

Гэта таксама дапамагае гуртаваць вопыты асобных „прызыўных агней“, асобных удалых, прыкладных узораў работы.

* * *

Характэрны прыклад.

У арганізацыі, у свой час, было многа размоў аб неабходнасці ўцягвання комсамольцаў у практычную работу па адбудаваўню сельскай гаспадаркі. Рэдакцыя газэты надумала склікаць першую ў Беларусі нараду комсамольцаў—самастойных сельскіх гаспадароў.

Месцам для нарады быў выбран Горацкі раён Аршанскай акругі, у межах якога знаходзіцца Беларуская Сельска-Гаспадарчая Акадэмія. Была праведзена дасканальная падрыхтоўка. У нарадзе прынялі ўдзел 35 комсамольцаў—самастойных гаспадароў, каля 20 гасьцей з вёскі і чалавек 20 местачковых комсамольцаў і юнкораў. Акрамя таго, увесь дзень (на ранішнім і вячэрнім пасяджэньнях) прысутнічалі і прымалі ўдзел у спрэч-

ках 10 профэсараў і агрономаў, а таксама ўсе сябры акругому ЛКСМБ, горацкага райкому КПБ, прадстаўнікі трох газэт. Былі атрыманы спецыяльныя прывітаньні ад бюро ЦК КПБ, ЦК ЛКСМБ і г. д.

Гэта была „парадная частка“.

Непасрэдная-ж дзелавая праца была характэрна тым, што рэдакцыя ніякіх вялізных дакладаў на тэмы „вообчэ“ і „ў часнасьці“ ня ўключыла. Замест гэтага былі заслуханы два практычныя даклады комсамольцаў—самастойных сельскіх гаспадароў аб становішчы іх гаспадарак і дасканалыя садаклады агрономаў, якія загадзя выехалі на месца і абсьледвалі гаспадаркі гэтых комсамольцаў.

Па дакладах разгарнуліся цікавыя спрэчкі. У перамешку з вясковым бязвусым комсамольцам выступаў сталы, сівавалосы профэсар і пасья некалькіх адчувальна-шчырых уступных слоў пачынаў даваць шэраг практычных парад па жывёлаводству ці другой галіне сельскай гаспадаркі.

Нарада, ня гледзячы на тое, што *працавала звыш 12 гадзін*, прайшла дзелавіта.

Аб гэтым кажуць наступныя вытрымкі з двух лістоў, прысланых профэсарамі, удзельнікамі нарады, у рэдакцыю газэты „Чырвоная Зьмена“.

— „...Я быў запрошаны на нараду комсамольцаў—самастойных гаспадароў. Думаю: што гэта яшчэ за выдумка, якімі могуць быць самастойнымі гаспадарамі ў вёсцы комсамольцы?!

— „...Зьявіўся роўна а 10 гадзіне раніцы ў партклуб і адразу папаў у вясёлую кампанію комсамольцаў.

— „...Выходзіць на трыбуну хлопец у кажуху і вялікіх ботах. Гаворыць аб тым, якая яго гаспадарка, як адносяцца бацькі да гаспадараньня сына і г. д. У яго ўжо паўтара гады як заведзена дзевяціполье і асушан пакос. Яго гаспадарка паляпшаецца на вачох.

„...Іду дахаты змораны, але здаволены тым, што прачнулася вёска, што маладыя комсамольскія ўсходы цягнуцца да пабудовы колектыўнай гаспадаркі“. (З ліста профэсара Ф. Паўлава).

„...Маладыя вясковыя хлопцы—Кандраценка і Вайстроў—чыталі даклады аб сваіх гаспадарках. Агрономы давалі справаздачы аб зробленым імі абсьледаваньні гэтых гаспадарак. Проб. „Маладняк“ № 9.

фэсары, навуковыя працаўнікі і шэраг маладых агрономаў—усе жадалі падзяліцца сваімі думкамі, парадамі, ідэямі.

„...Гэта была цікавейшая нарада, якую я калі-небудзь сустракаў“ (З ліста профэсара М. І. Бурштэйна).

Наперакор звычайнасьці і спрэчкі вяліся на новы лад.

Загадзя да нарады ўсім удзельнікам быў раздадзён прыбліжны спіс тых пытанняў, якія пажадана, каб былі закрануты ў спрэчках. Гэта, на першы погляд вельмі маленькае, мерапрыемства надало спрэчкам строга дзелавы характар.

Пасьля нарады ўсе ўдзельнікі атрымалі ў падарунак ад рэдакцыі па бібліятэцы сельска-гаспадарчых кніг.

Вынікі—коратка—як падрыхтоўка, так і правядзеньне нарады—былі падрабязгова асьветлены ў газэце. На падставе гэтага вопыту мясцовыя райкомы КП(б)Б і АКСМБ прынялі рашэньне аб правядзеньні падобных нарад (ня толькі ў комсамольцаў, але і ў камуністых) па асобных сельсаветах.

У Горках за апошні час ужо была склікана другая агульна-раённая нарада. *Акрамя таго, хваля падобных нарад пракацілася па ўсіх акругах Беларусі.* Агульная ўстаноўка і праграма гэтых нарад, у асноўным, поўнасьцю кажуць за скарыстаньне вопыту абагуленага газэтай.

Па вестках, якія маюцца, вопыт правядзеньня нарад комсамольцаў—сельскіх гаспадароў—падштырнула мясцовых навуковых працаўнікоў на стварэньне ў Горках, пры Акадэміі, Вячэрняга Сялянскага Унівэрсытэту. Унівэрсытэт ужо распачаў там заняткі.

Так наша Горацкая справа аказалася далёка не „дэфіцытнаю“ справаю і дала значную дапамогу агульна-саюзнай працы.

* * *

Завастрэньне ўвагі Саюзу да пытанняў культурна-масавай працы навяло (яшчэ 7 месяцаў таму назад) на думку правясьці на старонках газэты агляд самага вялікага ў Менску маладзёжнага клюбу імя КІМ.

Рэдакцыя перад тым, як выпусьціць старонку, прысьвечаную вопыту працы гэтага клюбу, падрыхтавала політсуд, які правяла ў сьценях клюбу.

Політсуд да таго зацікавіў комсамольскую братву, што зацягнуўся на два вечары і даў сапраўдную крытыку становішча клюбнай працы.

Політсуд даў газэце магчымасьць выпусьціць прагледжаны на многасоценнай аўдыторыі распрацаваны матар'ял.

Раздадзены перад політсудом надрукованы акт абвінавчання даў магчымасьць многім выступіць па свайму жаданьню ў якасьці сьведак.

Прыцягваньне моладзі ў тэатр

Праводзячы агляд працы клюбу КІМ, рэдакцыя цесна звязалася з праўленьнем клюбу. Разам з клюбнымі працаўнікамі было пастаноўлена арганізаваць масавы паход працоўнай моладзі ў Беларускай Дзяржаўны Тэатр.

Ва ўмовах Менску гэтая задача набыла ня толькі культурна-выхаваўчае, але і, бязумоўна, політычнае значэньне (большасьць гарадзкой рабочай моладзі—яўрэі, пастаноўкі ў тэатры—на беларускай мове).

Па дагаворанасьці з адміністрацыяй тэатру на „Чырвоназьменныя“ спэтаклі рабілася скідка на білеты ў 50% (ад 15 да 75 кап.).

Акрамя таго, плата за вешалку поўнасьцю паступала ў распараджэньне рэдакцыі, і на гэтыя грошы купляліся білеты для дармовага распаўсюджваньня сярод беспрацоўнай моладзі.

Дні для пастановак выбіраліся, як правіла, адразу-ж пасля атрымання пэнсіі.

Такім чынам, спэтаклі ў некаторай ступені зьяўляліся затрымкамі супроць растраты палучак.

У час першага спэтаклю было даручана групе супрацоўнікаў зрабіць абход піўных, разьмешчаных каля Ляхаўскіх скураных заводаў і, звычайна, у дні палучак перапоўненых моладзьдзю. У дзень першага спэтаклю газэтныя супрацоўнікі налічылі ў піўных усяго некалькі маладых хлопцаў.

Тлумачылася гэта тым, што амаль усе маладыя гарбары колектыўна закупілі білеты ў тэатр.

За апошні час было праведзена 6 пастановак для моладзі („Вір“, „Перамога“, „Над Нёмнам“, „Стралок Тэль“, „Змрок“ і „Каваль Ваявода“). Пастаноўкі наведаль ў агульным ліку 3.600 чалавек. Ніводнага спэтаклю ня было без аншлягу.

Да часу скліканьня ў Менску па партыйнай лініі нарады па тэатральных пытаннях было прыстасавана правядзеньне дыспуту аб пастаўленых для моладзі спэтаклях.

Дыспут адбыўся ў будынку тэатру, пры аўдыторыі ў 800 чал., і ў выніку значнага ліку жадаючых выказацца ў спрэчках зацягнуўся на два вечары.

Ня приводзячы дробных ітогавых матар'ялаў аб дыспуте, мы лічым неабходным зрабіць наступную вытрымку з уступнай прамовы сябра бюро ЦК КП(б)Б і старшыні Інстытуту Беларускай Культуры тав. Ус. Ігнатоўскага, якую ёй зрабіў пры адчыненні дыспуту:

„...Газэта „Чырвоная Зьмена“ і комсамольская арганізацыя ўпяршыню ў гісторыі Беларусі арганізавалі такі сапраўдна шырокі пролетарскі суд над тэатрам. Гэта факт вялікага культурнага і політычнага значэння“...

Той-жа таварыш Ігнатоўскі ў сваёй заключнай прамове, даючы ацэнку дыспуту і 16 заслуханым выступленням адзначыў:

„...Рабочая моладзь, якая выступіла ў спрэчках, у асноўным дала правільную ацэнку паказаным ёй пастановкам і тэатру наогул.

„... Я лічу мэтазгодным склікаць такія дыспуты перыядычна, бо яны даюць многа цікавага матар'ялу як культурным і тэатральным працаўніком, так і самой моладзі“.

Цяпер, побач з Менскам, падобныя паходы моладзі ў тэатр арганізуюцца ў шэрагу месц Беларусі (Віцебшчына, Магілёўшчына, Гомельшчына і г. д.).

* * *

Акрамя ўпартага, з нумару ў нумар, асьвятленьня шэрагу пытанняў, звязаных са зьніжэньнем цэн (праца коопэрацыі, якасьць прадуктаў, накладныя выдаткі і г. д.), рэдакцыя прывяла два арганізацыйныя мерапрыемствы.

Вопыт „інтэрв'ю“ юнкораў і рэпарцёраў з хатнімі гаспадынямі паказаў, што яны могуць многа цікавага расказаць аб тым, як у іх за плітою, у гаршку дае сябе адчуваць зьніжэньне цэн.

Гэта наштурхнула на думку аб скліканьні шырокай нарады бацькоў комсамольцаў (пераважна хатніх гаспадынь) па пытаньню зьніжэньня цэн.

Нараду прышлося вызначыць на некалькі няспрыяючы дзень—нядзелю, дзень праваслаўнага і яўрэйскага вялікадню.

Перад нарадаю былі разасланы супрацоўнікі і юнкоры за сьпісам хатніх адрасоў жонак працоўных. Купіўшы 600 паштовых картак, рэдакцыя па пошце, на хатнія адрасы, паслала запрашэньне на нараду.

Эфэкт быў нечаканы.

На нараду зьявілася звыш 350 удзельніц, якія прышлі разам з груднымі маленькімі дзяцьмі.

Пасьля дакладу Наркамгандлю і МЦРК пачаліся цікавыя спрэчкі.

Па матар'ялах гэтай нарады праўленьне МЦРК прыняло шэраг канкрэтных пастановаў (аб пашырэньні сеткі мясных крам, аб адносінах прыказчыкаў з пакупцамі, аб папаўненьні асортыменту тавараў і г. д.).

Аб тым, што нарада сябе апраўдала, акрамя практычных вынікаў, гаворыць таксама і наступная вытрымка з газэтнай справаздачы, якая зьмешчана ў газэце ЦК КПБ „Звезда“ ад 7 красавіка ў нумары 95 (2605).

„... Скліканая па ініцыятыве рэдакцыі газэты „Чырвоная Зьмена“ і Жанаддзелу акругкому КПБ сход дэлегатаў і жонак рабочых прайшоў з вялікімі посьпехам...”

„... Упяршыню праўленьню МЦРК прыйшлося рабіць справаздачу перад такой вялікай колькасьцю жонак пайшчыкаў—асноўным кадрам спажыўцоў у коопэратыўных крамах...”

„... Кожнае выступленьне насіла зусім канкрэтны характар. Агульных разважаньняў ня было...”

Зараз вопыт скліканьня падобнага роду нарад практыкуецца фабзаўкомамі асобных прадпрыемстваў і раённымі жанаддзелямі.

Апрача сходаў хатніх гаспадынь, праведзена ў адным з раёнаў нарада вясковых комсамольцаў-коопэратараў (удзельнічала звыш 70 чалавек), якая таксама дала шмат цікавага фактычнага матар'ялу.

* * *

Праведзеная нарада па пытаньню турызму паказала неабходнасьць утварэньня экскурсійна-турысцкага бюро, якое цяпер працуе пры рэдакцыі.

Апрача зьмяшчэньня ў газэце шматлікіх матар'ялаў на гэту тэму, рэдакцыя знайшла мэтазгодным правесьці на пачын

сіламі рэдакцыі экскурсію ў Ленінград—Кронштадт—Краснае Сяло—Волхаўбуд.

Рыхтавацца да экскурсіі пачалі за 2^{1/2} месяцы. Такі працяг часу даў магчымасць:

шырока паведаміць аб экскурсіі (праз газеты, спецыяльна надрукаваны плякат і г. д.);

жадаючым ехаць накіпіць неабходную суму грошай (38 руб. 90 кап.) і

самой рэдакцыі правесці дасканальную папярэднюю падрыхтоўку.

У выніках дасканальнага, да самых мікроскопічна-малых дробязяй, выпрадаванага пляну, удалося правесці экскурсію без малейшай арганізацыйна-фінансавай перашкоды.

У экскурсіі прыняло ўдзел 130 чалавек. Пераважная большасць—рабочая і сялянская моладзь. Экскурсантамі было прадстаўлена 11 акруг БССР.

Экскурсія, разам з дарогай, працягнулася 14 дзён. Папярэдні плян наведвання асобных месц (музеяў, прадпрыемстваў, флёту, дзяржтэатру, палацаў і г. д.) выканан поўнасьцю.

Самы факт як падрыхтоўкі да экскурсіі (па ячэйках утвараліся грашовыя фонды, наладжваліся платныя вечары, рабіліся „атакі“ на культфонды профсаюзаў і г. д.), як провадаў (на вялікіх станцыях экскурсантаў урачыста праважалі шматлюдныя натоўпы моладзі і ўзрослых рабочых з оркестрам музыкі, паходнямі і г. д.) і ўдалага правядзення гэтага мерапрыемства (пасля экскурсіі экскурсантаў рабілі справаздачы па ячэйках, дзяліліся ўражаннямі на вечарох, у клубках і г. д.)—зьявілася лепшай, пераканаўчай агітацыяй за экскурсіі і турызм.

У выніку чаго за першыя летнія месяцы ўжо адправілася некалькі груп рабочай і студэнцкай моладзі на лодках да Чорнага мора, рыхтуецца паездка рабочых хлапцоў у Ленінград і Маскву, сталі разьвівацца экскурсіі ў абшарах акругі ці раёну (пехатою, на вэльсыпэдах, на лодках) і павялічыліся прыезды ў Менск экскурсій сялянскай моладзі.

Экскурсыйна-турысцкая камісія пры рэдакцыі, апрача пападаў экскурсантам, аказвае таксама экскурсіям дапамогу, выдаючы ім ільготныя чыгуначныя лідэры (якія нам усялякімі праўдамі і „няпраўдамі“ ўдалося раздабыць).

* * *

Мы, здаецца, надта падрабязгова расьпісаліся і таму прымушаны на астатніх (найбольш важных) організацыйных мерапрыемствах заставацца зусім коротка.

Да выбараў у гарсавет газета прыстасавала правядзеньне нарады комсамольцаў, працуючых у гарсавеце, разам з кіраўнікамі гарсавецкіх сэкцый. Папярэдне разам з акруговым камітэтам ЛКСМБ было праведзена абсьледваньне той працы, якая выконваецца комсамольцамі ў савеце. Матар'ялы нарады, апрача зьмяшчэньня ў газэце, былі таксама скарыстаны ў пазнаваньнях ЦК на месцы па гэтаму пытаньню.

Да Міжнароднага Жаночага Дню рэдакцыя газеты разам са зьмяшчэньнем артыкулаў з агульнымі разважаньнямі на тэму аб жаночым роўнапраўі, вылучыла два практычных пытаньні:

аб адносінах комсамольскіх ячэек да замужніх комсамолак і аб іх удзеле у агульна-саюзнай працы;

аб ролі і аб тым фактычным месцы, якое ў гэты час займаюць дзяўчаты ў вытворчасьці. Папярэдне скліканьня па гэтых пытаньнях нарады (разам з майстрамі і прадфабкомамі—па другому пытаньню) дасканальна і рознастайна разабралі—пасьля чатырох вячэрніх пасяджэньняў—гэтыя пытаньні і вырашвалі два адкрытыя лісты да арганізацыі.

Гэтыя лісты, па пастанове ЦК ЛКСМБ, былі ўключаны ў парадак дня чарговых ячэйковых сходаў. Потым, па прыкладу „Чырвонай Зьмены“, у шэрагу акруг акругомам ЛКСМБ былі праведзены падобныя нарады.

„Досугі піонэраў і набыцьцё імі тэхнічных навываў“. У гэтай нарадзе, побач з піонэрскім актывам, удзельнічала таксама шмат настаўнікаў і бацькоў.

Нарада аказалася характэрнай тым, што паказала амаль што поўнае неразуменьне з боку значнай часткі прысутных таварышоў у тых пытаньнях, якія яны павінны былі абгаварыць.

Гэта прымусіла газэту забіць трывогу, зьмясьціць шэраг матар'ялу па гэтых пытаньнях, а таксама правесць на старонках газеты ажыўлёную дыскусію.

Характэрна адзначыць, што пры правядзеньні нарад аб якасьці шэфскай працы комсамольскіх ячэек у вёсцы таксама прыйшлося выкрыць, што вялікае захапленьне організацыйнымі

формамі засланяла сабою асноўную мату—непасрэдную шэфскую працу. У гэткім, прыкладна, духу намі і быў прыпаднесен у газэце матар'ял аб гэтай нарадзе.

* * *

Гадавіна Чырвонай арміі была ў газэце адбіта аглядам працы вайсковых гурткоў (з папярэднім абсьледваньнем) і падвядзеньнем вынікаў гэтага агляду на нарадзе.

Прыблізна з падобнай-жа ўстаноўкай, як і пералічаныя раней мерапрыемствы, былі праведзены нарады *комсомольцаў, працуючых у вытворчых нарадах*, і аб становішчы *здараўя працоўнай моладзі* і г. д.

Цяпер заканчваецца масавы *шахматны турнір моладзі*. Усяго ў турніры прыняло ўдзел звыш 250 чалавек, з іх пераважная частка—рабочая і часткова вучнёўская моладзь.

У хуткім часе пачнецца ўсебеларускі конкурс стралковых гурткоў, які праводзіцца рэдакцыяй газеты і ТСААвіяхімам.

* * *

Асноўнай, вузлавой задачай бліжэйшых трох месяцаў рэдакцыя вылучыла пытаньні *мэліорацыі і торфараспрацовак*.

Конкрэтная задача: дабіцца з дапамогай уплыву газеты такога становішча, каб пытаньні ўдзелу моладзі ў *арганізацыі мэліорацыйных таварыстваў і таварыстваў па торфараспрацоўкам*—зьявіліся-б адным з асноўных зьвеньняў *гаспадарчай работы вясковых ячэек ЛКСМБ*.

Наш плян „*опэрацыйных дзеяньняў*“: у шэраг акруг мы паслалі нашых *мэліорацыйна-тарфяных „выведнікаў“*,

Яны павінны, знаёмячыся непасрэдна з працай на месцы, прыслаць у газету шэраг *нарысаў, абагульняючых вопыт тарфяных і мэліорацыйных таварыстваў і ўдзелу ў іх моладзі*.

Апрача гэтага, нашым „*выведнікам*“ і юнселькорам даручана, як вопыт, *арганізаваць у некаторых месцах групы садзейнічання моладзі работам і торфараспрацоўкам*. У хуткім часе рэдакцыяй, разам з Наркамземам, будзе распрадаваны *орыентыровачны плян працы гэтых груп садзейнічання*.

Пры рэдакцыі ўтворана *консультацыя па тарфяных і мэліорацыйных справах*. Да ўсяго гэтага трэба дадаць, што ў

гэты час рэдакцыйны колектыў (аж да аддзелу хронікі) грунтоўна знаёміцца з літаратурай па пытаньнях мэліорацыі і торфу.

Як вопыт, газэта мае думку паставіць пытаньне аб узяцьці некаторымі раённымі комсамольскімі арганізацыямі шэфства над мэліорацыйнымі работамі, якія вытвараюцца на тэрыторыі данага раёну.

Мы вышэй выклалі нешта накшталт пляну, а як ён будзе рэалізаван—пакажа нам недалёкая будучыня.

Ва ўсякім выпадку, усе рэдакцыйныя працаўнікі настроены ў адносінах да балот самым ваяўнічым вобразам, і трэба спадзявацца, што гэты настрой яны змогуць перадаць і ўсім чытачом.

* * *

За апошні час у некаторых таварышоў узьнікла думка: ці ня выконвае рэдакцыя паралельную работу акругномам і райкомам ці не падмяняе яна іх.

Мы лічым, што падобныя паразуменьні асобных таварышоў нельга прымаць усур'ёз.

Ні аб якім паралелізьме ня можа быць і гутаркі.

Прынцыповая ўстаноўка наступная: газэта арганізацыйна афармляе тую галіну работы, на якую трэба звярнуць увагу арганізацыі, газэта стараецца аформіць (па сваіх сілах, з дапамогаю чытачоў і юнкораў, з дапамогай грамадзянства) *модэль*, вузор той ці іншай формы работы.

Аб шкодным паралелізьме ня можа быць і гутаркі, хаця-б таксама і таму, што тое ці іншае мерапрыемства рэдакцыя праводзіць толькі адзін раз з тым, каб яно з дапамогай саюзных органаў прымянялася ўва ўсёй саюзнай арганізацыі, урастала-б у штодзённую работу.

Затым. Кожнае важнае арганізацыйнае мерапрыемства, кожнае прынцыповае пытаньне рэдакцыя загадзя згаджае з ЦК і адпаведным акругномам ці райкомам.

Такім чынам, зноў такі баязьлівым гутаркам аб шкоднай „партызаншчыне“ ня можа быць і месца, так як любое мерапрыемства газэты цесна ўвязваецца, звязьляецца *непадзельнай* часьцю агульнасаюзнай работы.

Падводзячы папярэднія вынікі праведзенай арганізацыйнай работы, трэба адзначыць, што штуршок, зроблены ў гэтых адносінах газэтай „Комсомольская Праўда“ мае для нашых прынцыпальных газэт вялікае значэньне.

Побач з чулым прыслухоўваньнем да саюзнага жыцьця, праз паступаючы матар'ял, асобныя організацыйныя мерапрыемствы даюць магчымасьць уважліва выслухоўваць пульс саюзнага жыцьця, даюць магчымасьць ведаць, „...як пахне жыцьцё“.

Вось такавы—адносна кароткія наброскі аб вопыце організацыйнай працы рэдакцыі.

Вось так мы ажыцьцяўляем наказ Ёльліча, што „...газэта ня толькі колектыўны агітатар, але і колектыўны арганізатар“...

М. Касьпяровіч

У Фіншчыне

(Нататкі з дарогі)

Сучасная Фіншчына займае 387.565 кв. клм., г.зн. у тры разы большая за Беларускаю Савецкую Соцыялістычную Рэспубліку. Насяленьня ж тамака значна менш чым у нас, а ўласна—толькі 3.560.000 чал. Каля 65 проц. насяленьня займаецца сельскай гаспадаркай, больш 14 проц. занята ў прамысловасьці, 3,4 проц.—гандлем, 3,5 процантаў—на транспорце і 13,3 проц.—іншаю дзейнасьцю. Моцнаю нацыянальнаю меншасьцю зьяўляюцца швэды, хоць іх налічваецца толькі каля 10 проц. Доўгі час швэды былі культурна мацнейшымі і цяперака стараюцца захаваць што можна ад свайго пануючага становішча. Цяперака ўжо пераважная большасьць школ з фінскаю выкладоваю моваю, у Дзяржаўным Унівэрсытэце ў Гэльсінках амаль што ўсе лекцыі чытаюцца на фінскай мове, у Турку адчынены прыватны унівэрсытэт з фінскаю выкладоваю моваю і г. д. Фінская мова займае першае месца, хоць урадовымі роўнапраўнымі мовамі зьяўляюцца швэдзкая і фінская. На іх напісаны назвы вуліц, шыльды, праграмы кінофільм і надпісы ў апошніх і г. д. Барацьба паміж гэтымі мовамі ня спынена. У Турку-ж адчынен прыватны унівэрсытэт з швэдзкай выкладовай мовай, выдаюцца швэдзкія часопісі, існуюць швэдзкія школы і г. д. Часамі гэта барацьба прымае вельмі вострыя формы, і тамака з жахам слухалі, што ў нас аж чатыры роўнапраўных дзяржаўных мовы. Зразумела, ім трудна было паверыць, што барацьбы паміж імі ў нас няма. Свае пазыцыі швэды даводзяць, што швэдзкая мова—старая культурная мова, што ўжываньне фінскай мовы ў навуцы і літаратуры—гэта крок назад і г. д. Фіны на гэта кажуць, што для

фінаў трэба будаваць культуру на фінскай мове, так як гэта робіцца для швэдаў—на швэдзкай, для немцаў—на нямецкай і г. д. Буржуазная сутнасць дзяржаўнага ладу Фіншчыны перашкаджае ім вырашыць гэта нацыянальнае пытаньне проста, так як яно вырашана Савецкаю ўладаю.

З усяго гэтага ясна кожнаму, што пры гатоўцы дзвёх моваў у грамадзкім жыцці фінская літаратура апошніх стагоддзяў развівалася на дзвёх мовах: фінскай і швэдзкай.

У пачатку 19 стагоддзя вядомыя фінскія пісьменьнікі Францэн, Хорэус, Лінсэн, Шэстром і інш. у сваіх творах апявалі дабрату жанчыны, яе прыгожасць, прыроду Фіншчыны, разважалі ў вершах аб добрых якасцях хрысціяніна, захапляліся воляю і патрыятызмам, ухвалялі значэнне навукі і мастацтваў і перакладалі чужаземных пісьменьнікаў. Усе яны пісалі на швэдзкай мове. Але ў той-жа час Якаў Тэнегrom даводзіў неабходнасць развіцця нацыянальнай фінскай поэзіі з народнай творчасці і паклаў пачатак мэтаймкнёнасці да нацыянальнага адраджэння. Усё-ж мала яшчэ было сіл, не паспелі ўмовы, а таму пісьменства заставалася і далей швэдзкім па мове. Рунэбэрг, дасканала азнаёміўшыся з бытам фінскага народу, адбіваў у сваіх шматлікіх творах пераважна яго дадатныя бакі. Затое яго сучаснік Стэнбек, які пісаў таксама ў палове 19 стагоддзя, адбіваў пераважна цёмныя бакі жыцця, будучы пэсымістым, але застаючыся праўдзівым. Працягваючы традыцыі Хорэуса, Сігнаэус, другі сучаснік Рунэбэрга, пісаў разважанні ў вершах з гісторыі народу і пакінуў па сабе шмат твораў, прасякнутых закаханнем да Фіншчыны. Другі пісьменьнік, Топэліус, працаваў у тым-жа кірунку, але быў больш таленавіты за папярэдніх і вызначаўся мастацкасцю і шчырасцю. Яшчэ большым патрыётам, чым Топэліус быў Бэрнтсон, які пісаў ужо і прозаю.

Да паловы-ж 19 стагоддзя належыць і пачатак так званай новай літаратуры на швэдзкай мове. Прадстаўнікі яе, Эсэп і Пінэлэ пісалі гістарычныя і бытавыя апавяданні, Мальстром з тонкім поэтычным пачуццём памастацку даваў уражанні ад прыгожай фінскай прыроды, а Рэксэль можа лічыцца прадстаўніком байронізму і часткова працягваў традыцыі Францэна і Топэліуса. Усе гэтыя поэты і пісьменьнікі падрыхтавалі глебу да ўплыву на поэзію новых поглядаў Дарвіна,

Фохта, Бокля і інш., якія і адбіліся ў творчасці Сэдэргольма, Нэрвандэра, Гэрцбэрга, Лягуса, Лінда, Райтэра і інш; Вэтэргоф і Вальбэрг больш за іншых аддавалі ўвагі сучасным ім філэзофскім пытаньням жыцця.

К 20 стагодзьдзю ў гэтай літаратуры, як і ў літаратуры на фінскай мове, запанаваў рэалізм, форма непараўнальна ўзбагацілася, а ў поглядах зьявіўся утончаны сэнсуалізм, хоць былі і паслядоўцы старых, як Арэнбэрг і інш.

Побач з літаратураю на швэдзкай мове, у пачатку 19 стагодзьдзя пачала разьвівацца і літаратура на фінскай мове; Эліас Ленрот сабраў фінскі народны эпас і выдаў яго пад назваю „Кантэле“ і „Калевала“. У газэце „Мэхіляйпэн“ ён друкаваў і гістарычныя апавяданьні на фінскай мове. У гэты-ж час Раяні выдаў сваю фінскую гісторыю. Усё гэта падрыхтавала глебу для зьяўленьня і працы поэтаў і пісьменьнікаў. Пачынальнік Кархонэн яшчэ напалову вучоны, напалову поэт. Але хутка яму на падмогу выступілі: Лютынен, Маконэн, Кюмяляйнэн, Пухака, Каліо і драматургі: Лягерваль і Ганікайнэн. Разьвіцццю літаратуры на фінскай мове пачало дапамагаць і Фінскае Літаратурнае Таварыства пры шчырым удзеле ў яго працы і вядомага Ленрота. Разьвіцццю фінскай літаратурнай мовы значна дапамог поэт Альквіст сваймі надзвычайна ўдалымі ўзорамі фінскага вершу, з якіх лепшымі лічацца: „Магутнасьць Фіншчыны“, „Песьня саволаксца“ і інш. Але першым асілкам фінскай поэзіі лічыцца Крон, які пісаў і прозаю. Самым-жа моцным і самым яркім літаратарам зьяўляецца Алексіс Ківі разам з Юганіем Ахо, Ёганам Лінанкоскі, Эйна-Лейно і Тэа Пакала. Усе яны ўвайшлі ў гісторыю літаратуры канца 19 і 20 стагодзьдзя.

Алексіс Ківі, як сын краўца, прынёс у сваёй творчасці ўсё свае ўражаньні, перажываньні, пачуцьці і думкі з шырокіх народных гушчаў у непасрэднай і сьвежай перадачы. Самым выдатным яго творам зьяўляюцца „Сем братоў“, якія хацелі адрачыся ад цывілізацыі і жыць, як першабытныя людзі, але з гэтага нічога ня вышла. Ківі пісаў і драматычныя творы, з якіх лепшым лічыцца „Лія“. Крыху пазьнейшым па часе за Ківі зьяўляецца поэт Эрко з сялян, настаўнік. У ім ёсьць нешта роднае Я. Коласу. Пісаў ён і трагедыі, у той час як Каяндэр перакладаў Шэкспіра, а Крамс апрацоўваў гіста-

рычныя фінскія сюжэты ў форме баляд. З ліку драматургаў лепшымі лічыліся Янсон і Кант, якія давалі вельмі трапныя характарыстыкі народных тыпаў, а Кант зьяўлялася прадстаўніцай найноўшага рэалізму ў сваіх п'есах і апавяданнях.

Ужо даўно ў Фіншчыне развілася штучная народная творчасць. Пачынальнікам у гэтай галіне быў Пайвярынта, які напісаў апавяданьне „Маё жыццё“, у якім дае свой жыццёпіс, але з цікавымі здарэннямі вонкавага жыцця. Сваёю творчасцю ён нагадвае нашага Старога Уласа. За Пайвярынтам пайшло шмат іншых, што і ўтварыла цікавую, напалову народную, напалову штучную літаратуру.

Твар сёнешняй фінскай літаратуры на фінскай мове трохі высветліцца, калі мы пералічым сучасных фінскіх літаратараў з іх творами. Адзін з самых выдатных—А. Ярифэльт, моралісты, падобны Л. Талстому, у сваіх галоўных творах: „Ісэнмаа“ і „Гэлена“ малюе студэнта-патрыёту і інтэлігентную дзяўчыну. Аснова твораў—патрыётызм, але яшчэ гуманны. Другі пісьменьнік—С. Івалё дае гістарычныя романы з эпохі 16—17 в., як „Гюго Вэсайнэн“, „Эраман Тайстэле“ і інш. Адна з сапраўды лепшых сучасных пісьменьніц Майля Тальвіо ў сваім вялікім романе „Зьнішчэнне цёмнага дому“ апісвае жыццё провінцыяльнага інтэлігента і маладой дзяўчыны, якая загінула. С. Алкію—заснаваўца аграрнай партыі, былы міністар соцыяльных спраў, самавук, моралісты і шчыры хрысціянін, былы купец, у сваім романе „Ножык юнкера“ пасвойму паказвае народнае жыццё Эстэрботніі. В. Антэрво—рэктар універсітэту, лірык-філэзоф даступны толькі пэўнаму колу чытачоў, як О. Манінэн—другі лірык-профэсар. І. Лехтонэн—романісты з сатырычнымі здольнасцямі, былы студэнт, у сваіх творах карыстаецца пераважна матар'ялам з вайны 1918 году і тэндэнцыйна высмейвае бальшавікоў. Тое самае робіць і сатырык-романісты І. Кіанто ў сваёй „Чырвонай рысе“ і інш. Ф. Сіямпэ таксама карыстаецца матар'ялам з грамадзянскае вайны, будучы крыху глыбейшым і цішэйшым за Лехтонэна ў сваёй „Святой беднасьці“. Л. Кюсьці—лірык прырода-апісальны з захапленнем ідыліяй. М. Сокуні—высмейвае гарадзкое мяшчанства ў сваіх комэдыях. Шмат сьвязэйшы за іншых І. Гэрканэн, які піша з жыцця Карэліі, імкнецца культурна падняць гэту сваяасаблівую самабытную краіну Фіншчыны

і карыстаецца поспехам. Ёсць і іншыя і больш маладыя, але ў гэты пералік яны нічога новага не ўносяць.

Як бачым, жывога канкрэтнага селяніна, тым больш рабочага, а таксама працы, наогул, у фінскай літаратуры няма. Мне запэўнілі, што пролетарскіх пісьменьнікаў, левых пісьменьнікаў у Фіншчыне няма. І сапраўды, спаткацца з такімі ня прышлося. Калі дзе і ёсць яны, дык пабачыць іх, мабыць, ня так лёгка.

Далёкае романтичнае мінулае, ідылія, інтэлігентныя перажыванні—вось уласцівасці фінскай літаратуры пры рэалізме з боку формы. А калі хто бярэцца за сучаснасць, дык дае тэндэнцыйна антыбальшавіцкія творы, накіраваныя супроць рабочае клясы. Крытыкі-ж дарэмна імкнуцца давесці пры гэтым агульначалавечасць і бяскласавасць літаратуры.

Нельга абыйсці маўчаннем Саюз Фінскіх Пісьменьнікаў, які ўжо мае 30 год. Ён яднае літаратараў, крытыкаў і аматараў літаратуры і мае на мэце: аб'яднанне літаратараў, дапамогу развіцццю літаратуры і абарону эканомічных інтарэсаў пісьменьнікаў. Для ажыццяўлення сваіх мэт Саюз наладжвае сходы, папулярызуе творы, выдае штогодныя альманахі і (самая шырокая і важная галіна дзейнасці) выдае прэміі і сродкі на замежныя паездкі. Члены Саюзу падзяляюцца на пасыўных і актыўных, а апошнія ў сваю чаргу на: ганаровых (іх 19), сапраўдных (іх 66) і гадавых (іх 65). Пасыўныя падзяляюцца таксама на сапраўдных (іх 10) і гадавых (іх 50). У лік актыўных членаў прымаюцца асобы, якія маюць друкаваную кніжку з добрымі ацэнкамі, а ў лік пасыўных—хто хоча, калі ўнесе пэўную суму грошай. У гэтым годзе Саюз дабіўся выдання закону аб аўтарскім праве. Сродкі Саюзу складаюцца з членскіх складак і ахвяраванняў і вельмі вялікія. Праўда, вырасьлі яны каля 10 год назад і, ясна, ня з членскіх складак. З вышэйпададзенай характарыстыкі літаратуры відаць само сабою, хто, якая кляса дае сродкі Саюзу. Тым ясьней гэта таму, што пролетарыят сам ня мае сродкаў і даць іх ня можа. Вось буржуазія і падтрымлівала сваіх пісьменьнікаў, даючы ім круглыя сумы, часта мільёны, якія і складалі фонды Саюзу. Цяперка ўсіх фондаў—15. Выдаткуюцца толькі процанты з фондаў, але і яны складаюць вялікія сумы. Так, напр., адзін фонд Альстрэма дае пісьменьнікам звыш 40.000 марак у год. Ёсць фонды выдавецтваў. Кожны фонд мае свой статут, па якім

і выдаткуюцца прыбыткі з яго. Цяперака нам зусім зразумела, чаму ў Саюзе няма левых, і чаму характар літаратуры такі больш-менш суцэльны. Левы і ў Саюз не пападзе і дапамогі не пабачыць. Агульны сход Саюзу абірае дырэкцыю і зацвярджае яе працу. У гэтым годзе адбылося каля 6 сходаў. Саюз мае пісьмовую сувязь з падобнымі саюзамі іншых краін, і дэлегаты яго былі на конгрэсах у Рыме, Стокгольме і Варшаве. Але галоўная праца Саюзу—грашовая. Як бачым, Саюз—цікавая вытрыманая арганізацыя клясавай літаратуры, цесна звязаная з сваёю клясаю.

У мастацкім стасунку сталіца Фіншчыны—Гэльсінкі ня менш рухавая і яскравая, чым звычайнае жыццё яе. Нават надворны выгляд яе—архітэктурныя аздобы і скульптуры на аэсплянадах і інш. месцах—даюць шмат асалоды падарожніку сваёю прыгожасцю і высокай культурнасцю ў сэнсе прастаты. З помнікаў самы выдатны, бясспрэчна, вядомаму і ў нас Кастэрну ля Нацыянальнага Музею. У ім паказана столькі інтэлектуальнага развіцця і нутранага хараства чалавека, што глядзіш і не наглядзіся, і доўга, доўга можна стаяць і думаць ля гэтага вялікага твору, тады як каля іншых хапае некалькі хвілін, каб паглядзець. З іншых скульптурных аздоб гораду самаю лепшаю зьяўляецца група гінучых з затопленага карабля. Па сваёй кампозыцыі, психалёгічнай выразнасці і адсутнасці гвалтоўнага спрощвання або ламання формаў—яна можа лічыцца адным з лепшых твораў малых народаў. Але, безумоўна, што галоўныя мастацкія каштоўнасці згрупаваны ў музэях. Самым б'ольшым мастацкім музэем зьяўляецца Атэнэум, які мае спецыяльна пабудаваны для яго будынак. У ім больш за ўсё змяшчаецца і нацыянальных фінскіх рэчаў. Тутака прадстаўлены амаль усе віды мастацтва: малярніцтва, скульптура і графіка. Асабліва яскравым зьяўляецца мастак Гален Калела, які, разам з тым, даў амаль што найбольшыя палотны: кузьню, раку зімой і інш. Ня меншае, калі нават ня большае ўражанне ўтвараюць драўляныя скульптурныя працы Галёна: дзяўчына, жанчына з цялём, мужчына на чоўне, мужчына з але-нем і мужчына на лыжах. Першая рэч—вялікая скульптура, апошняя—вялікія барэльефы. Гэта—творы фінскія і разам з тым высока-мастацкія. Матар'ял (дрэва), форма і змест, будучы глыбока суладнымі, робяць моцны ўплыў на глядача. Побач

з лепшымі самабытнымі творамі ў музэі ёсьць і перайманьні антычнага мастацтва, а таксама аддзел замежных мастакоў: Рэпіна, Рэрыха, Сомова, Кустадзіева, Васняцова, Паленава і інш. Спецыяльныя залі ў гэтым спецыяльным будынку дапамагаюць глядачу ўспрымаць больш інтэнсыўна прадстаўленае ў іх. Тутака разумееш, як ня трэба лепш, колькі трацяць нашы музэі, калі паказваюць свае каштоўнасьці ў будынках, будаваных для чаго-хаця, але ні ў якім разе не для музэяў.

Другім мастацкім музэем, якім Фіншчына можа гардзіцца ня менш, чым Атэнэумам, зьяўляецца галерэя б. Сінебрухава. Апошні падарыў яе „фінскаму народу“. У той час, як у Атэнэуме можна знайсці і краявід, і жанравыя карціны, і портрэт, у галерэі б. Сінебрухава—выключна портрэты, апрача якіх-небудзь 10 рэчаў. Зьяўляючыся портрэтнаю галерэяю, галерэя б. Сінебрухава разам з тым галерэя пераважна мініятур. Гэта адзін з найвялікшых збораў у Эўропе і, разам з тым, з выдатнымі імёнамі: Рэмбрандта, Вэляскеза і інш. Хто працуе ў галіне портрэту і мініятуры,—таму нельга не пазнаёміцца з гэтай галерэяй, дзе на кожным кроку высока мастацкія рэчы. Апрача гэтага, у галерэі ёсьць надзвычайна мастацкая і цікавая мэбля, косьць, фарфор і інш. рэчы прыкладнога мастацтва. Будучы адным з строгіх сыстэматычных збораў і якраз мініятуры, галерэя адбівае выключна магнатаў, князёў і д. т. п., у той час як у Атэнэуме спаткаеш вёску і працу.

Таксама пераважна адбітак багатых спатыкае падарожнік і ў галерэі б. Сігнэуса. Гэта збор выпадковых, але часамі вельмі каштоўных, рэчаў маляўніцтва, скульптуры і графікі. Ёсьць старыя майстры. Побач з перайманьнем антычнага мастацтва і апошнімі ёсьць рэчы і з фінскага жыцьця, напр., у манеры перадазьвіжнікаў напісаная карціна аб тым, як казакі, спаліўшы вёску, едуць далей у кірунку да сьнежнай гары, дзе схавалася адна сям'я з мужчыны, дзяўчыны і хлопчыка і ў жаху зьбіраецца бараніцца стрэламі з луку. Ня дрэнна напісаны другі малюнак: дзяўчынка і хлопчык на беразе. Ёсьць адна рэч аб працы: разгрузка барліны—работы Русанэна (1908 г.). Застаючыся сваясаблівай, яна нагадвае Мэнье і Матэ разам. Ня менш цікавы і шмат якія іншыя рэчы.

Разглядаючы фінскія мастацкія каштоўнасьці, пераконваешся, што фінскае мастацтва шмат дапамагло фінам у спра-

ве буржуазнага культурнага будаўніцтва, бо адбівала буржуазную Фіншчыну і яе жыццё вельмі непасрэдна і патрыётычна, служачы інтарэсам гэтай самай буржуазіі. Бачачы Фіншчыну ў мастацтве, адчуваеш, разам з тым, яе як жывы арганізм, хоць і з аднаго боку толькі: тутака краявід пэўнага краю, тутака партрэт з іншай часткі Фіншчыны, а тамака—праца на пэўнай прыстані і г. д. Няма і почату жадання ўтварыць нейкую схэму Фіншчыны і фіна, як часамі ў нас наглядаецца жаданьне замацаваць схэматычны тып беларуса і беларускага стылю. Але разам з тым і тут, як і ў літаратуры, мы маем буржуазную Фіншчыну, рэальную, клясавую, гатовую да барацьбы з іншаю, рабочаю клясай, якой у мастацтве, апрача некалькіх дробных выпадкаў, ня відаць. У фінскае мастацтва яшчэ павінен прыйсці сам рабочы і сказаць аб працы.

У Фіншчыне тры універсітэты, з якіх адзін дзяржаўны— у Гэльсінкак і два прыватных у Турку. Дзяржаўны Універсітэт пераважна фінскі, але частка лекцый чытаецца яшчэ пашвэдзку. Адзін прыватны універсітэт цалкам фінскі, другі—цалкам швэдзкі. Абодва прыватныя універсітэты заснаваны на сродкі, сабраных па ўсёй краіне сярод фінскай і адпаведна-швэдзкай насельнасці. Цяперака яны маюць субсідыю ад дзяржавы.

Універсітэт у Гэльсінкак, заснаваны ў 1640 г. ў Турку, а пасля перанесены ў Гэльсінкі, з'яўляецца адным з старэйшых у Эўропе. Дзякуючы шырокаму развіццю працы фінскіх навуковых таварыстваў, Дзяржаўны Універсітэт ня мае неабходнасці друкаваць свае працы. Часамі Універсітэт дае 25 проц. на выданьне дысэртацыі, а рэшт—75 проц., дае дысэртант, але і гэта рэдка, бо часцей за ўсё дысэртацыя таксама выдаецца якім-небудзь таварыствам, выдавецтвам або самім дысэртантам. Галоўныя сродкі Універсітэту складаюцца з уласных фондаў; на гаспадарчыя выдаткі, інстытуты, бібліотэкі і заробак Універсітэт мае сродкі па бюджэту ад дзяржавы, каля 5—6 проц. студэнтаў даюцца стыпэндый, але даволі буйныя. Некаторыя сумы ёсць на дасьледаваньні і замежныя камандыроўкі.

Усё студэнцтва прадстаўляе аб'яднаньне зямляцтваў, членства ў якіх абавязковае, і мае сваё цэнтральнае праўленьне—„парлямант“, а таксама ўласнасьць больш, чым на 14 міль-

ёнаў марак і, апрача таго, бібліотэку больш, чым ў 100.000 кніг. Агульны сход, які абірае праўленне, зацьвярджае бюджэт і г. д., адбываецца раз у год. Задачы аб'яднання мяняюцца з часам. Напр., раней яно арганізавала народныя унівэрсытэты, а цяперака апошнія—урадовыя.

Зямляцтвы—гэта аўтономныя юрыдычныя адзінкі, якія таксама маюць сваю маемасьць, часамі вельмі буйную. Так, зямляцтва правінцыі Сатакунта, пад кіраўніцтвам проф. Мікаля, мае санаторыю на 120 ложкаў для дарослых тубэркулёзных, 25—дзіцячых і 100—дзіцячых-жа для хворых хірургічным тубэркулёзам. Санаторыя гэта каштуе больш 12 мільёнаў марак, ды цяперака арганізуецца новае аддзяленьне. Праўда, зямляцтва мае на ўтрыманьне санаторыі і субсыдыю—каля 1.200.000 марак штогодна ад дзяржавы ды 350.000 ад камун (сельсаветаў).

Апрача іншай працы, члены гэтага зямляцтва вывучаюць сваю правінцыю і выдаюць працы аб ёй пад назвай „Сатакунта“. Вышла з друку ўжо шэсьць томаў па 250—300 старонак. Зьмест гэтых зборнікаў самы рознастайны—з галіны прыродна-геаграфічнай, грамадзка-экономічнай і культурна-гістарычнай пераважна. Першы том вышаў у 1907 годзе, апошні—у 1926. Раней зямляцтва мела субсыдыю ад унівэрсытэту, а цяперака—ня трэба яе: выданьне акупляе сябе. Прадаецца каля 1.000 экз. кожнага тому. Шмат робіцца зямляцтвам у галіне вывучэньня гісторыі сялянскіх радоў свае правінцыі. У зборніках—працы студэнтаў, зробленыя пад кіраўніцтвам профэсароў, і працы апошніх, бо нават скончыўшы унівэрсытэт былы студэнт застаецца членам зямляцтва да сваёй сьмерці. Адпаведна задачам зямляцтва на месцы працуе таварыства па вывучэньню Сатакунты.

Усіх зямляцтваў 12, з іх друкуюць свае працы 11.

Самае выдатнае для ўсяго студэнцтва—гэта Студэнцкі Дом, падараваны студэнцтву „фінскім народам“. Уласна, гэта два дамы, з якіх адзін прыбытковы і зьмяшчаючы магазыны, рэстаран і інш. дае вялікі прыбытак. У другім—памяшканьні на некалькі пакояў для зямляцтваў з агульнай заляй на кожныя два зямляцтвы, сталовай, агульнай заляй і г. д. З тае прычыны, што швэдакае і яшчэ тры іншых зямляцтвы маюць свае

вялізарныя дамы, у даным доме змяшчаецца толькі восем зямляцтваў ды хрысціянскі саюз, агульны для ўсіх студэнтаў.

Да рэчы—у школах для самых малых дзяцей існуюць хрысціянскія і супроцьалькогольныя гурткі; настаўнікі—усе партыйныя, і 97 проц. належыць да правых партый, а каля 3 проц.—да соцыял-дэмакратычнай.

Як бачым, буржуазія Фіншчыны падрыхтоўвае сабе зме-ну, не шкадуючы сродкаў і сіл.

Да выдатнага ва Універсітэце трэба аднесці і бібліятэ-ку, якая змяшчаецца ў прыгожым з надворнага і асабліва нутранага боку. Да гэтага далучаецца надзвычайны парадак і чыстата. Расійскі Аддзел Бібліятэкі змяшчаецца ў другім бу-дынку і ім загадвае вельмі культурны чалавек, без усялякага шовінізму, магістар Гекман, які шчыра цікавіўся нашымі вы-даньнямі. Аддзел мае намер фактычна ажыццёвіць абмен кні-гамі і ўжо паслаў нашаму Універсітэту 16 кніг. З нашых вы-даньняў у аддзеле ёсць: „Краткая информация об Институте Белорусской Культуры“, „Летапіс Беларускага Друку“ за 1925 і 1926 год і адзін нумар нашай „Медычнай Думкі“ і „Nomina anatomica Albo Ruthenica“. Больш за ўсё аддзел ціка-вяць нашы выданьні па мовазнаўству, гісторыі, географіі, края-знаўству і юрыспрудэнцыі, а таксама прыгожая літаратура. На іншыя—меншы попыт і яны менш цікавяць Аддзел. Зразуме-ла, было падкрэслена, што самыя цікавыя нашы выданьні тыя, у якіх ёсць рэзюмэ па чужаземных мовах. Гэта мне падкрэсьлівалі і маскоўскія і харкаўскія спэцыялісты, як я быў у Доме Вучоных у Ленінградзе. Магістар запісаў ад мяне ўсе новыя выданьні Інбелкульту і краязнаўчых таварыстваў і знач-на зацікавіўся імі. Выказаў жаль, што Аддзел можа абмень-вацца толькі выданьнямі Гэльсінгфорскага Універсітэту і дуб-летами. Згодна размове з Прокулевічам, намзаг нашае Дзяр-жаўнае Бібліятэкі, я запэўніў, што наша кніжная палата можа выслаць у выпадку патрэбы любыя беларускія выданьні, якія зьявіліся на Савецкай Беларусі. Паміж іншым, магістар заціка-віўся гісторыяй нашае Бібліятэкі і тым, ці ўсе кнігі ў нас з былых маёнткаў.

Другою школаю вышэйшага тыпу, з якою мне ўдалося пазнаёміцца, была Рабочая Акадэмія ў мясцовасьці Гранкуля. Ад Гэльсінак гэта будзе каля 18 кілёметраў, але дарога

такая добрая, што тамака чытаюць выдатнейшыя сілы сталіцы, у тым ліку і міністар асьветы. Пасьля таго, як вучань скончыў адпаведную школу, а потым Народны Унівэрсытэт, ён прымаецца сюды і тутакж вучыцца год. Заснавана гэтая Акадэмія тры гады назад асобным таварыствам. За апошні год, калі было 40 вучняў, Акадэмія атрымала каля 420.000 марак субсыды. Вучацца ў Акадэміі хлопцы і дзяўчаты 18 год і старэй. Апрача звычайна патрэбных, добра абсталяваных згодна новай пэдагогіцы, аўдыторый, бібліятэкі на 3.000 кніг, кухні, сталовай і г. д. ёсьць на кожных 2—3 чалавекі асобны пакой у інтэрнаце, лазьня, пляцоўкі, сад, 10 гэктараў зямлі і д. т. п.

На 40 кілёмэтраў ад Гэльсінак у другі бок існуе Народны Унівэрсытэт, якіх налічваецца ва ўсёй Фіншчыне каля 50. Гэты Унівэрсытэт, таксама як і Акадэмія, мае добры будынак, інтэрнат, надворныя будынкі, зямлю і г. д. Вучыцца тутакж 60 хлопцаў і дзяўчат. Вучэбны год 6 месяцаў, настаўнікаў—6 звычайных і 2 часовых. Вучні—усе сялянскія. Бедныя ня плацяць за навуку, іншыя—2.000 марак у год. Заснавала гэты Унівэрсытэт прыватнае таварыства, якое атрымлівае субсыды каля 120.000 марак у год, а ўсяго трэба—250.000.

Летам пры Унівэрсытэце наладжваюцца трохмесячныя курсы для сялянскіх хлопцоў і дзяўчат з кароткім плянам навучаньня. Усё робіцца ў інтэрнаце, і наогул Унівэрсытэце, па прынцыпу самаабслугоўваньня.

Недалёка ад гэтага Унівэрсытэту ў мясцовасьці, якая завецца таксама Тузуля, існуе Настаўніцкі Інстытут, што падрыхтоўвае настаўнікаў для школ хатняй гаспадаркі і апошняя—як практычная. У ёй вучыцца 18 дзяўчат. Курс навучаньня—адзін круглы год. Школа мае мін'ятурную сельскую гаспадарку, дзе вучаніцы практыкуюцца, і, апрача таго, 15 гэктараў зямлі, 2—саду, будынкі і г. д. Апрача хатняй гаспадаркі вучаніцы вучацца пець, музыцы, першым правілам гадаваньня дзяцей. Што выдатнага ў гэтай школе, дык гэта прыгожы сабака, які з жахам уцякаў ад мяне і нам. дырэктара Галоўнай Школьнай Управы, што са мной ехаў. Нам з сьмехам вытлумачылі, што сабака нас баіцца, бо амаль ніколі ня бачыў мужчын...

Такім чынам, і ў галіне асьветы даюцца субсыды, арганізуюцца ўстановы, якія падрыхтоўваюць людзей для замаца-

ваньня існуючага буржуазнага ладу. Тое самае мы спаткаем і ў навуковай справе.

Апошняя ў Фіншчыне разгорнута надзвычайна шырока. Адначасна з асыгнаваньнем стыпэндый на дасьледваньні Дзяржаўным Унівэрсытэтам дзейнічае Акадэмія Навук і шэраг навуковых таварыстваў: Фінскае і Швэдзкае літаратурныя, Фінскае Навуковае, Фінска-Угорскае, Флёры і Фауны, Гістарычнае, Царкоўнай Гісторыі, Старажытнасьцяй, Новай Філёлёгіі, Усходу, Геаграфічнае, Мэдычнае, Дыялекталёгічнае і інш. Амаль што ўсе яны маюць сваю даўгую гісторыю і багатыя дасягненьні. На жаль, азнаёміцца прышлося толькі з некаторымі, бо на большае не дазваляў час і ўмовы.

Фінская Акадэмія Навук заснавана ў 1908 годзе па прыняццю вольнага прыватнага таварыства. Як і ўсё іншыя таварыствы, мае свае вялікія грашовыя фонды, атрыманыя, як афяры, што служаць пэўнай базай у дзейнасьці. Мае надзвычайна шмат сваіх выданьняў; выдае багаты фальклёрны орган. Пакуль што зьмяшчаецца ў доме Фінскага Літаратурнага Таварыства, але ўжо ёсьць проект пабудаваць свой уласны будынак.

Фінскае Літаратурнае Таварыства мае ўжо 97 год і гуртуе ў сваіх шэрагах вучоных і аматараў, маючы навукова дасьледчы характар. Асабліва шмат зрабіла Таварыства ў справе слоўнікавай і фальклёрнай. Колекцыі запісаў фінскага фальклёру займаюць 8 вялізных шафаў (калі іх так можна назваць) праз увесь пакой, апрача дзьвярэй і праходаў між шаф. Гэта нязьлічонае багацьце запісаў дае магчымасьць мець усе варыянты і рабіць сапраўды навуковую апрацоўку. Фінскі фальклёр ужо амаль што ўвесь сабраны, і даныя колекцыі, а таксама эстонскія, лічацца самымі багатымі ў Эўропе.

Слоўнікавая праца вядзецца Таварыствам у трох галінах: утварэньня слоўніка фінскіх дыялектаў, слоўніка старой фінскай мовы і слоўніка сучаснай літаратурнай мовы. Збор першага пачаўся Таварыствам у 1895 годзе, а ў 1924 годзе быў утвораны спецыяльны слоўнікавы Легат, які спачатку меў штось падобнае на акцыянэрнае таварыства ў справе сваіх сродкаў. У 1924 годзе парлямэнт даў Легату субсыдыю ў памеры 200.000 марак, а ў гэтым годзе—400.000. За ўвесь-жа час,

з 1924 году, ад ураду атрымана субсыды адзін мільён марак. Ёсць надзея, што і ў наступныя гады слоўнікавы Легат будзе мець ад ураду субсыды па марак—400.000, а ўся праца збірання слоўніка дыялектаў мае працягнуцца яшчэ каля 10 год, пасля якога тэрміну мае пачацца рэдагаваньне. Апрача сродкаў Таварыства і ўраду, на гэту працу даваліся значныя сумы прыватнымі асобамі, а таксама адміністрацыйная ўлада камун (сельсаветаў) асыгноўвала часамі пэўныя сумы на збор слоўніка мовы данай тэрыторыі камуны. Перасылка матар'ялаў у Легат і лістоў апошняга робіцца поштай дармова. Збор праводзіцца спэцыялістымі і падрыхтаванымі студэнтамі—стыпэндэнтамі Унівэрсытэту. Часамі прысылаюцца матар'ялы, або адказы аматарамі з месц. Той, хто прышле шмат адказаў на анкетнае запытаньне, атрымлівае пэўную ўзнагароду. Сталыя колектары (збіральнікі) атрымліваюць каля 3.000 марак у месяц, прычым яны настолькі добрасумленныя, што якой-небудзь кантрольнай лічбы для іх ня існуе. Збіраньне і правэрка адбываюцца экспэдыцыйным шляхам, але Легат імкнецца мець працаўнікоў, якія-б жылі ня менш году на адным месцы, бо вычэрпваючае вывучэньне аднае гутаркі адным чалавекам патрабуе каля трох год. У гэтым годзе Легатам камандыравана 20 чал., якія працуюць ва ўсходняй Фіншчыне каля мяжы СССР. У 1899 годзе Таварыствам выданы вялікі орыентыровачны слоўнік для збіральнікаў, а ў апошнія часы перавыдана кніжка аб методах збірання і збіральніцкім досьледзе ранейшых збіральнікаў, а таксама кніжка аб тым, як выбраць мясцовага чалавека—„майстра слоў“, і як з ім працаваць у справе запісу з яго слоў. Этнографічныя працы Сірэліуса і інш. падзелены на часткі і раздаюцца збіральнікам для апытваньня насяленьня на прадмет збірання слоў. Выдаецца непэрыодычная часопісь „Шукальнік слоў“. У Легаце ёсць карты месц, дзе сабраны і дзе трэба збіраць яшчэ слоўнікавы матар'ял з паказаньнем колькасьці апошняга, а таксама карткавыя каталёгі збіральнікаў і месц збірання. Запіс адбываецца на даволі вялікіх картках. Усіх картак каля 1.250.000, апрача слоўніка карэльскай мовы, які збіраецца непасрэдна Таварыствам і картак якога налічваецца каля поўмільёна. Карткі разьмешчаны ў скрынках па камунах так, што лёгка ўведаць географічнае распаўсюджваньне слова.

Іншыя два слоўнікі ўкладаюцца Таварыствам звычайна. Памагаюць студэнты Унівэрсытэту пад кіраўніцтвам профэсара фінскай мовы. Часамі даецца заданьне аб выпісцы слоў арыштантам. Словы выпісваюцца на карткі па галінах веды: тэхніцы, праву і г. д. Практычныя слоўнікі ўкладаюцца асобнымі ўрадовымі камісіямі, як, напрыклад, марскі—пад кіраўніцтвам проф. Міккаля.

Таварыства мае свае вялікія фонды, якія часта раней дарыліся прыватнымі асобамі, а таксама ўрадовую субсыдыю ў 200.000 марак на год і нязначную суму членскіх складак. Таварыству належыць найбагатшая колекцыя фінскіх выданьняў. Таварыства мае сваё выдавецтва, якое дае прыбытак; выдаюцца: поўныя зборы твораў, пераклады клясыкаў, фольклёр, слоўнікі і д. т. п.

Яшчэ старэйшае другое навуковае Таварыства па вывучэньню флёры і фауны: „Societas pro flora et pro fauna fénica“, заснаванае ў 1821 годзе, яно мае каля 200 членаў ды больш 350 корэспондэнтаў. Кожны прыродазнаўца Фіншчыны зьяўляецца членам Таварыства. Дасьледчая праца Таварыства адбываецца пераважна шляхам экспэдыцый. Апрача таго, прысылаюць розныя матар'ялы корэспондэнты. Таварыства займаецца і фэнолёгіяй. Пачынаючы з 1848 году, яно выдае вельмі шмат усякіх прыродазнаўчых выданьняў.

Нельга абмінуць маўчанкаю вельмі цікавую зьяву ў фінскім навуковым жыцьці, уласна, Дом Навуковых Таварыстваў; Фінскае Літаратурнае Таварыства мае свой вялікі дом, у якім зьмяшчаецца і Акадэмія Навук. Усе іншыя навуковыя таварыствы зьмяшчаюцца ў памянёным доме. Ён займае вялізарны будынак з заляю для пасяджэньняў, рознымі службовымі пакоямі і бібліотэку, быць можа на поўмільёна кніг, сабраную выключна шляхам абмену, прычым па самых розных галінах веды.

Такім чынам, відаць, як актыўна фінская буржуазія будзе сваю школу, навуку, мастацтва, даючы на гэта вялікія сродкі ў відзе так званых фондаў, маючы моцны нагляд за ўсім жыцьцём і абслугоўваючы толькі сваю клясу.

В. С.

Аб японскай літаратуры

Японская літаратура мала вядома нашаму чытачу, мала можна знайсці артыкулаў, але ўсе, хто меў дачыненне да гэтага пытання, адзначаюць, што японская літаратура расквітае вельмі паспешна, і асабліва бэлэтрыстыка. Багатая народная творчасць шырока скарыстана ў іх пісаным слове. Японская літаратура доўгі час жыла сваім замкнутым жыццём, і толькі з набыццём Японіяй увагі сярод сусветных дзяржаў паступова пачынаецца ўзаемнае знаёмства Японіі з Захадам і наадварот. Быў час, калі японцы старанна пераймалі лепшыя эўропэйскія ўзоры, яны захапіліся французскім натуралізмам. Натуралістычны роман заняў пачэснае месца сярод новых бэлэтрыстых, яны старанна вывучалі яго прынцыпы і, вывучыўшы, павялі бэлэтрыстыку па самастойнаму шляху. Асабліва пашыралася японская літаратура за час апошняй сусветнай вайны. Іх літаратары загаварылі аб тым, што бэлэтрыстыка іх дасягнула эўропэйскага ўзроўню і, значыць, можа стаць на поле сусветнае літаратуры. Яны лічаць, што творы такіх песьняроў, як Сіга, Сатомі, Касаі, могуць быць пастаўлены на адзін узровень з лепшымі творамі Чэхава і Мопасана. Справа ў тым, што японская літаратура мае вялікі ўплыў на карэйскую літаратуру і нават кітайскую. Студэнты Пекінскага Універсітэту літаратурнага факультэту, побач з эўропэйскай клясычнай літаратурай, вывучаюць і творы сучасных японскіх романістых. Усё гэта дае магчымасць японскім літаратарам гаварыць аб высокім узроўні свае літаратуры.

У той час (1904 г.), калі Таяма Катаі ў аднэй сваёй стацыі вылажыў асноўныя тэзісы эксперымэнтальнага роману, зьяўляюцца на японскай мове творы Мопасана, Золя і іншых французаў. Трэба сказаць, што значная частка літаратараў

і крытыкаў выходзілася не на сваёй літаратуры, а на заходня-эўропэйскай, і вось гэта частка гуртуецца і складае натуралістычную школу.

Закладчыкі гэтае школы ў працягу першага дзесяцігодзьдзя былі надзвычайна плённы ў сваёй творчасці. У гэты час зьяўляецца шэраг політыка-экономічных з вялікімі літаратурнымі аддзеламі штомесячнікаў, а таксама выдаюцца спецыяльна літаратурныя часопісі. У гэты час зьяўляюцца сапраўды высока-мастацкія творы такіх аўтараў, як: Таяма, Такуда, Масамунэ.

Побач з гэтаю школаю існавалі прыхільнікі романтизму, яны займалі другараднае месца.

Супроць натуралізму сталі маладыя пісьменьнікі, якія зьявіліся ў апошняю імперыялістычную вайну—гэта Кікуці, Акутакава і іншыя. Яны адхіляюць апісаньні паўсядзённай дробязі жыцця. У сваіх новэлях яны стараюцца паказаць рэдкія моманты псыхічнага жыцця чалавека. Гэту групу падтрымоўвала японская крытыка, спадзяючыся, што натуралістыя зложуць сваё аружжа. Але прыхільнікі іншых кірункаў часта зьбіваліся з свайго тропу.

Урэшце, у апошнія гады пазыцыя натуралізму пахіснулася. Выплывае тэорыя т. зв. „эго-бэлетрызму“ (ватакусі-сіосэцу). Найлепшыя ўзоры „эго-бэлетрызму“ далі пісьменьнікі: Кумэ і Касаі Дзендзо. Да іх набліжаецца ў апошнія часы і Акутакава. Некаторыя з пісьменьнікаў пачынаюць пераходзіць да бясфабульнае прозы, а ў часопісах апошніх гадоў зьяўляецца іншы жанр, т. зв. „дзацубун“, г. зн. зьмесь рознае пісаніны: і адрывкі з запіснае кніжкі, і літ. нататкі, афорызмы і інш

Цікавыя загалоўкі сучасных японскіх апавяданьняў, напрыклад: „Адчыняю вакно“, „Гуляю з братам“, „Чаму я ня прышоў на пахаваньне“ і г. д. Усе яны, як бачым, у першай асобе. Але зараз японская крытыка адзначае, што вялікія майстры—і „эго-бэлетрысты“ і „дзацубунаўцы“ часам становяцца недаступнымі разуменьню радавога чытача. Як вынік рэакцыі, супроць гэтых ухілаў зьяўляецца „папулярная літаратура“ з пэўным сюжэтам. Тут можна знайсці авантурныя романы і апавяданьні выдатных пісьменьнікаў.

Кнігапіс

М. І. Каспяровіч. Матэрыялы да вывучэння Віцебскай краёвай літаратуры і мастацтва.
Менск, 1927 г. 500 экз., стр. 20.
15×22.

Аднэй з адзнак культурнай рэвалюцыі, якая адбываецца ў нас, ёсць тое, што вялікая ўвага аддаецца вывучэнню гістарычнага і сучаснага жыцця првінцыяльных беларускіх асяродкаў—Віцебску, Магілёва, Гомелю і інш.

З прычыны гэтага зацікаўленасць выклікае брошура Каспяровіча. Аўтар ставіць мэту даць кавалак бібіліяграфіі дзеячоў Віцебшчыны. Неабходна падкрэсліць, што кавалак гэты працытваецца з неаслабнай зацікаўленасцю. Прычына ў тым, што аўтар, даючы як-быццам сухі, на першы погляд, нарыс жыцця і дзейнасці дзеячоў Віцебшчыны, здолеў уклаسيць ў яго ўсю дынаміку сучаснага бурлівага жыцця. Праца М. Каспяровіча дае яскравы малюнак мастацкага і літаратурнага (у меншай ступені) жыцця г. Віцебску ў першай чвэрці XX ст.

Брошура М. Каспяровіча пачынаецца невялікай прадмовай, якая высвятляе мэту кніжкі, і складаецца з двух раздзелаў:

1) выяўленчыя мастацтвы, музыка, тэатр і 2) літаратура, крытыка, даследаванні мовы. Прадмова зусім неабходна для такой кнігі, як рэцэнзуемая. Але яна не здавальняе чытача і пакідае яго ў незразуменні. Паасобныя думкі вырваны з цэлага, не пастаўлены ў сувязь адна з другою. Так, напр., аўтар зусім слухна кажа, што „той ці іншы край імкнецца (у будаванні сваёй культуры) да ўласцівай яму формы“. Гэта азначае, што аўтар, вывучаючы культурнае жыццё Віцебшчыны, такога прыняцця і шукаў, але ў прадмове ні слова ня сказана пра гэтыя гістарычныя і сучасныя перспектывы, пра сынтэз культурнага жыцця аднаго з буйных гарадоў Беларусі. У самым загалоўку брошуры ёсць неакрэсленасць, і прадмова не высвятляе гэта. Што аўтар разумее пад словам „Віцебшчына?“ Як бачым з 1-га раздзелу, Віцебшчына—гэта самы г. Віцебск. У другім раздзеле аўтар робіць уступку і пад Віцебшчынай разумее часам б. Віцебскую губэрню. Далей аўтар у прадмове падкрэслівае: „матэрыял неабходна збіраць як аб самых выдатных дзеячоў, так і аб самых малых—казачніках і інш., якія

пры іншых умовах, быць можа, сталі-б нацыянальнай гордасцю". Такі прынцып трэба толькі вітаць, але чаму аўтар не растлумачыў, з якой прычыны ён сам парушыў гэты прынцып, асабліва ў другім раздзеле, дзе параўнальна поўна ахоплена толькі літаратура, а крытыка, публіцыстыка, даследаванні мовы амаль што не зачэплены. Наогул, першы раздзел вельмі добра апрацаваны і, здаецца, яго мала чым можна папоўніць. Кажучы аб культурных дзеях Віцебску ў галіне выяўленчых мастацтваў, музыкі і тэатру, аўтар часта інфармуе і аб такіх тэорэтычных працах дзеячоў, якія знаходзяцца ў рукапісах. Гэта вельмі важна, бо дае нам магчымасць прасачыць культурнае развіццё Віцебску з самых захаваных крыніц. Праўда, аб некаторых дзеях аўтар часта піша, што гэта „выдатны“ гісторык, публіцысты, музыка і г. д., але кажа пра іх толькі два словы і нават ня прыводзіць самых сьціслых біяграфічных нататак (стр. 6, 10, 11). Брошура дае шмат новых вестак і даных, напр., зусім новыя весткі (для звычайнага чытача) маем пра мастака Рэпіна.

Брошура вельмі цікава тым, што дае першую спробу мясцовай бібібліяграфіі. Кожны даследчык свайго краю, гісторыі яго культурнага жыцця, канешне, пазнаёміцца з брошурай. Брошура—першы скромны, але моцны каменьчык ў Беларускаму Энцыклёпедыю.

Ан. Ш.

Сяргей Фамін. Балота (поэма).

Выданьне ЦБ „Маладняка“
Менск—1927. 32^о, 23 ст.

Поэма Сяргея Фаміна мае сваім зместам адраджэнне Беларусі, але адраджэнне асаблівага роду,—адраджэнне гаспадарчае. У цэлым яна—апатэоз перамогі новых сіл вёскі ў барацьбе супроць забабон і зановую агракультуру.

Як у нас,
У нас ды на балотце—
Зашумела
Нахілілася пшаніца...
Як у нас—
Багата проса родзіць
Сееш пуд,
А назьбіраеш
Трыццаць!

Што каму,—
А нам і гэта любя,
Што каму,—
А нам—шумі авёс!

А што-ж было раньш на беларускім балотце?

А было:
Дае шолах сенажаці,
Дае хвалюе
Возера пшаніц—
Не праехаць.
Не прайсьці па гаці—
Па начях
Па цёмных
Агані...

А што яшчэ было?

Была тройца,
Бомкала званіца,
Ой, няхай
Ніколі ня прысьніцца.
Што прайшло.
І што ня прыдзе больш!

Новае ў вёсцы пачалося з лёгкай рукі куністых.

Так было:
З Масквы прышоў Мікола
Быў—
Пастух.
Адчыніў
У вёсцы шэрай школу;
Звалі гэтага Міколу—
— Комуніст.

І вась у вёсцы на грудзёх
у хлопцаў ужо квітнее КІМ, по-
тым радыё, у царкву бур'янам
шлях зарос, і Ганна, урэшце—

Стала дэлегаткай,
У школе добра
Скончыла лікпункт".

Процэс камуністычнага будаў-
ніцтва ў вёсцы ў поэме выяў-
лены выпукла і маляўніча.

Пад поэмай подпіс:

„1926 г. в. Ратуцічы“.

Поэма ўвачавідкі паказвае,
чым жыве наша вёска. Ня шко-

да было-б, каб аўтар на гэту
тэму даў большую па разьмеру
поэму. Яго поэтычная здоль-
насьць выяўлена зусім выразна.
Мова—чыстая, стыль дынамічна-
рэвалюцыйны і разам з тым
лёгкі. Вось толькі нядобра, што
ў беларускай поэме чытаем:

Эх, валяй,

Зьвіні гармонік звонкі...

Гэтае „валяй“ ужо зусім не
пабеларуску.

Мікола Крывіч.

З Ї М Е С Т

	Стар.
Васіль Каваль	3
Аркадзь Моркаўка * * * (верш)	23
М. Хведаровіч * * * (верш)	24
Міхась Лынькоў. У мястэчку (апавяданьне)	26
Е. Пфляумбаум. Ёнэй (верш)	54
П. Росіч. У Крыму (сонэт)	55
Іл. Барашка. Легенда пра Эльбрус	56
Алесь Гладкі. Гаманіла хвоя (верш).	59
Ів. Сенчанка. З запісак (перакл. з украінскае А. Гурло)	60
Бруно Штэйнер. Вечнасьць (верш) (перакл. з хорвацкае П. Росіча)	69
В. Пронін. Далі шырокія	70
Підерскі. За будзённай працай	80
М. Каспяровіч. У Фіншчыне	91
В. С. Аб японскай літаратуры	105
Кнігапіс	107